T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE SOSYAL YAPININ DİNAMİKLERİ

Müzeyyen KARAKAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Sayime DURMAZ

Çankırı – 2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE SOSYAL YAPININ DİNAMİKLERİ

Müzeyyen KARAKAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Sayime DURMAZ

Çankırı – 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi iii

Tez Kabul ve Onay iv

Önsöz v

Özet vi

Summary vii

Kısaltmalar viii

1. GİRİŞ 1

1.1. Kaynaklar ve Araştırmalar 1

1.1.1. Vakâyinâmeler 2

1.1.2. Seyahatname 5

1.1.3. Araştırmalar 5

1.2. Anadolu'nun Türkleşme Süreci 8

2. ANADOLU SELÇUKLULARINDA SOSYAL YAPIYI OLUŞTURAN UNSURLAR 21

2.1. Boylar ve Tayfalar 21

2.1.1. Göçebeler ve Konar-Göçerler 27

2.1.2. Köylüler 32

2.1.3. Şehirliler 34

2.2. Sosyal Yapının Dinamikleri 39

2.2.1. Aile 39

2.2.2. Evlilik Müessesesi 40

2.2.3. Toplumda Kadının Yeri 43

2.2.4. Tören ve Merasimler 46

2.2.5. Eğlence Hayatı 49

2.2.6. Kılık Kıyafet 52

2.2.7. Beslenme Alışkanlıkları 55

2.2.8. Tedavi Hizmetleri 57

3. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE SOSYAL MÜESSESELER 60

3.1. Din 60

3.2. Yazı, Dil ve Edebiyat 84
3.3. Eğitim 89
3.4. Vakıflar 92
3.5. Ahîlik 95

4. SONUÇ 103

KAYNAKÇA 105

ÖZGEÇMİŞ 122

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Anadolu Selçuklu Devleti'nde Sosyal Yapının Dinamikleri* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

10/10/2019

Müzeyyen KARAKAŞ

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Müzeyyen KARAKAŞ] tarafından hazırlanan *[Anadolu Selçuklu Devleti'nde Sosyal Yapının Dinamikleri]* başlıklı bu çalışma, *[10/10/2019]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliğiyle/~~oy çokluğuyla~~]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *[Tarih]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan-Danışman	: Doç. Dr. Sayime DURMAZ	İmza: ……..
Üye	: Doç.Dr. Mustafa KALKAN	İmza: ……..
Üye	: Doktor Öğretim Üyesi Ahmet DEMİR	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun **26/09/2019** tarih ve **2019/38-09-A** sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN
Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

Anadolu Selçuklu Devleti'nde Sosyal Yapının Dinamikleri adlı bu çalışmanın amacı; Anadolu Selçuklu Devleti'nde çoğunluğu oluşturan Türkmenlerin, sosyal hayatlarında büyük önem taşıyan İslam inancına ait kurumların ve Orta Asya'dan getirdikleri birikimlerin yeni kurulan devletin şekillenmesine yapmış olduğu katkıları incelemektir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen, her aşamasında titizlikle ilgilenen ve tezin tashihinde büyük katkıları olan danışman hocam Doç. Dr. Sayime DURMAZ'a ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan eşim Eyyüp, çocuklarım Alperen, Fatih Alparslan, Alper Burak ve torunlarım Nil ile Ediz Alp'e şükranlarımı sunarım.

10/10/ 2019

Müzeyyen KARAKAŞ

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı : Anadolu Selçuklu Devleti'nde Sosyal Yapının Dinamikleri
Tezin Yazarı : Müzeyyen KARAKAŞ
Danışman : Doç. Dr. Sayime DURMAZ
Anabilim Dalı: Tarih
Bilim Dalı :
Kabul Tarihi : 10/10/2019
Sayfa Sayısı : viii (ön kısım) + 122 (tez)
Bu tez çalışması, Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin Orta Asya'dan getirmiş oldukları âdetlerini, geleneklerini, aile yapısını, inançlarını ve Anadolu'yu Türkleştirme-İslamlaştırma konusunda büyük katkıları olan Ahî Teşkilatı, Anadolu velileri, mutasavvıflar gibi gönül erlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma hazırlanırken, esas çağdaş kaynaklar ile konuyla ilgili yerli ve yabancı araştırma eserlerinden faydalanılmıştır. Moğol istilasından kaçarak akın akın Büyük Selçuklu Devleti topraklarına kaçan Türkmenler, siyasi ve ekonomik sebeplerle Anadolu'ya sevk edilmiştir. Anadolu'ya gönderilmekle Büyük Selçuklu Devleti bu kadar insanı ülkesine yerleştirmekten kurtulmuştur. Diğer taraftan da Türkmenlerin kalabalık bir şekilde Anadolu'ya girmesi Anadolu'yu fethetmelerini kolaylaştırmış ve Anadolu'yu Müslüman-Türk yurdu hâline getirmelerini sağlamıştır. Anadolu'ya gelen Türkmenler ile Anadolu'da yaşayan yerleşik halk arasında sık sık sürtüşmeler yaşandığı için devlet ile Türkmenler karşı karşıya gelmiştir. Bu sebepledir ki Türkmenler, hem yerli halka hem de arkalarından gelen Moğollara karşı örgütlenmek zorunda kalmışlardır. Ahî Teşkilatı, bu örgütlenmeyi tesis etmiş ve Türkmenlere; uyum, yerleşim, eğitim ve meslek edinme konularında yardımcı olmuştur. Bu çabalar sonrası Hristiyan halkın elinde olan tarım ve ticaret Türkmenlerin eline geçmeye başlamış ve zamanla Türkmenler ekonomide söz sahibi olmuştur. Ayrıca eğitim ve sağlık problemlerinin çözümü ile sosyal yardımlar hususunda vakıf sisteminin çok büyük katkıları olmuştur.
Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçukluları, Anadolu Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti, Ahî Teşkilatı.

Çankırı Karatekin Üniversity Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: The Dynamics of Social Structure in the Anatolian Seljuk State	
Author	**:** Müzeyyen KARAKAŞ
Supervisor	**:** Associate Proffessor Sayime DURMAZ
Department	**:** History
Sub-field	**:**
Date	**:** 10/10/2019

This thesis study, is done in order to put forward the customs, traditions, family structures and believes of Turkmens who migrated from Middle Asia to Anatolia. Also, it investigates the Ahi Order, Anatolian dervishes and holy people who tried to convert the Anatolian people into Islam and Turkish society.

While preparing this study, I got information from main contemporary sources and the related national and international studies. The Turkmens, in flocks, who escaped from Mongolian invasion to the Great Seljuk State, were sent to Anatolia because of the political and economic reasons. Thus, the Great Seljuk State was free from settling that crowd of people down into their land. On the other hand, those so crowded Turkmens facilitated to conquer the Anatolia easier. As a result of this event, Anatolia turned into a Moslem-Turk land.

As there were some problems with the Turkmens and the inhabitants of Anatolia, there were some conflicts between the Turkmens and the state. Hence, the Turkmens both had to organize themselves against the inhabitants and the Mongols who chased them at that time. Ahi Order, helped them to come together and train them to have professions and get education. As a result of this organization, Turkmens started to grasp some jobs and trade with the Christian people who were ruling those sectors up to that time. Consequently, the Turkmens had the power in economy. Moreover, the foundation system helped them to provide social aid and solve the education and health problems.

Keywords: Anatolian Seljuks, The Anatolian Seljuk State, The Turkey Seljuk State, Ahi Order.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçer eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Çev.	Çeviren
CIEPO	Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
İ.A.	İslâm Ansiklopedisi
İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İSAM	Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Araştırmaları Merkezi
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
S.Ü.	Selçuk Üniversitesi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
T.D.K.	Türk Dil Kurumu
T.D.K.Y.	Türk Dil Kurumu Yayını
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
T.D.V.Y.	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
T.D.V.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TOD	Tarih Okulu Dergisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
T.T.K.Y.	Türk Tarih Kurumu Yayını
TYB	Türkiye Yazarlar Birliği
YKY	Yapı Kredi Yayınları

1. GİRİŞ

1040 Dandanakan, 1071 Malazgirt, 1176 Miryokefalon ve 30 Ağustos 1922 Dumlupınar Zaferleri Türk tarihinde dönüm noktası olan olaylardandır.[1] Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması Dandanakan Zaferi ile mümkün olmuş ve İslam dünyasının kapıları Türklere açılmıştır. Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun Türk yurdu olması mümkün olmuş ve Miryokefalon Zaferi ile de Türklerin bu topraklarda kalıcı olması sağlanmıştır. Dumlupınar Zaferi ile de Anadolu istiladan kurtarılmış ve yeni bir Türk Devleti kurulmuştur.[2]

Tarih araştırmaları; geçmişe ait bilgilere ulaşılarak o bilgilerin toplanması, belirli bir kronoloji içerisinde düzenlenmesi ve kullanıcılara sunulması faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. Bu manada öncelikle esas çağdaş kaynaklara ve ardından konuyla ilgili yerli ve yabancı araştırma eserlerine ulaşılmıştır. Bu kaynakların zamana, yere ve konuya göre tasniflemesi yapılmıştır.

Yapılan çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna kadarki tarihi süreçten bahsedilmiştir. İlk bölümde; Anadolu'ya gelen konar-göçerler ile şehir hayatına alışık olan Türkmenlerin yerleşim ve uyum problemleri, örf-âdet ve gelenekleri, giyim-kuşam ve beslenme alışkanlıkları ele alınmıştır. Son bölümde ise Anadolu'daki inanç yapısı, yazı, dil ve edebiyattan bahsedilmiştir. Ayrıca ekonomi ve eğitim alanlarında önemli hizmetleri bulunan ve Anadolu'nun İslamlaşması için emeği geçen gönül erleri ile vakıf sistemi ele alınmıştır.

1.1. Kaynaklar ve Araştırmalar

Anadolu Selçukluları döneminden günümüze ulaşabilen kaynak sayısı oldukça azdır. İbn Bîbî, Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî ve İbn-i Kesir gibi yazarların eserleri, Moğol veziri ve tarihçi Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hamedânî'nin eseri, seyyahlara ait

[1] Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (II. Cilt Malazgirt'ten Miryokefalon'a 1071-1176)*, KaraM Araştırma ve Yayıncılık, Çorum 2003, s. xii.
[2] Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 220.

notlar, diğer devletlerin tarihçilerinin yazdığı eserler, menakıbnameler, mektubat ve vakıfnameler gibi kaynaklar esas çağdaş kaynaklar denilen kaynaklardır. Anadolu Selçuklu Devleti ile ilgili yazılmış eserlerin çoğu bu eserlerden yararlanılarak yazılmıştır.

1.1.1. Vakâyinâmeler

Târîh-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)

Yazarı belli olmayan Farsça olarak yazılmış 166 sayfalık kısa bir eserdir. Üslubuna ve bazı isimleri söyleyiş şekline bakıldığında yazarının Konyalı bir Türk olduğu tahmin edilmektedir.

Selçuklulardan günümüze az sayıda kaynak eser ulaştığından Selçuklu tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Olayların tarihleri de verilerek anlatılmıştır. Büyük Selçuklular ile Celâleddin Hârizmşah dönemini anlattıktan sonra Anadolu Selçukluları ile ilgili daha geniş bilgiler verir. Moğol istilası dönemi ve Karamanoğlu dönemi anlatılır. Ayrıca Cengiz Han, Abbasi halifeleri ve Harezmşahlar ile ilgili bilgiler vardır.

Eserde, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminden itibaren daha ayrıntılı bilgiler vardır. Anlatılan olaylara net olarak tarih verilmiştir. Özellikle İbn Bîbî ve Aksarayî'den bilgi alınamayan konularda bu esere başvurulmuştur. Çünkü bu eserde kısa da olsa önemli bilgiler yer almaktadır.

Eserin orijinali Osmanlı Sultanı Abdülmecid tarafından Fransız elçiliği tercümanı Ch. Schefer'e hediye edilmiştir. Paris Bibliothegue National'de bulunan eserin mikro filmleri Feridun Nafiz Uzluk tarafından 1952 yılında "*Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. 1999 yılında Nâdire Celâlî tarafından "*Târih-i Âl-i Selçuk der Anatolî*" adıyla Tahran'da yayınlanmıştır. 2014 yılında Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner tarafından Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiş ve Atıf Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

İbn Bîbî: El-Evamirü'l-Alaiyye Fi'l-Umuri'l-Alaiyye

Bazı olaylarla ilgili kronoloik hataları mevcut olsa da Anadolu Selçuklularının siyasi tarih ile ilgili bilgi alabildiğimiz en önemli yerli vakâyinâmelerinden biridir. İbn Bîbî (Nâsıreddin el-Hüseyin bin Muhammed bin Ali), sarayda yaşadığından birçok olaya bizzat şahit olmuştur. I. Alaaddin Keykubad döneminin sonlarına doğru devlette Divan-ı İnşa ve Tuğra'da çalışmış olup 1192-1280 yılları arasında meydana gelen ve kendisinin de şahit olduğu olayları anlatmıştır. Her ne kadar olaylar kronolojik sıraya göre yazılmamış olsa da bilgilerin genişliği ve doğruluğu bakımından Anadolu Selçukluları için önemli temel kaynaklardandır.

Selçukluların; kültürel, siyasi ve toplumsal konularını detaylı bir şekilde yazmıştır. Bu kitap, İlhanlıların veziri Alaeddin Ata Melik Cüveyni'nin desteği ile yazmıştır. Kitapta Alaeddin Keykubad döneminden daha fazla bahsedildiğinden esere "*Alaiyye*" ismi eklenmiştir.

Houtsma tarafından 1902 yılında yayınlanan muhtasarının tercümesini Türkiye'de ilk olarak 1941 yılında M. Nuri Gençosman yapmıştır. Esere Feridun Nafiz Uzluk tarafından da bazı ilaveler yapılmıştır.

Necati Lugal ve Adnan Sadık Erzi, 744 sayfalık bu eseri üç cilt olarak yayınlamayı planlamışlar ve ilk cildini 1957 yılında Türk Tarih Kurumu'nda yayınlamışlardır. İkinci cilt hazırlandığı halde yayınlamaktan vazgeçilmiş, üçüncü cilt ise hiç hazırlanmamıştır. Son olarak Mürsel Öztürk tarafından eserin çevirisi yapılmış ve iki cilt olarak 1996 yılında Kültür Bakanlığı Yayını olarak yayınlanmıştır.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî: Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr

Anadolu Selçuklu tarihinin önemli eserlerindendir. Aksarayî ismi, Aksaraylı olduğunu göstermektedir. Eserinden anlaşıldığı kadarıyla İlhanlılar döneminde mali teşkilatta, kale muhafızlığında ve vakıflarda mütevellilik hizmetleri yaparak devlet hizmetinde bulunmuş ve bu esnada karşılaştığı yaklaşık elli yıllık olayları Farsça olarak yazmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin son zamanlarını ve Moğol işgali

altındaki zamanı anlatmıştır. Ayrıca eserine delil olarak gösterdiği ayet ve hadislerden de anlaşıldığı kadarıyla iyi derecede Arapça da bilmektedir.

Eserin iki adet yazma nüshası olup ikisi de Türkiye'dedir. Eserin günümüz Türkçesine ilk çevirisini M. Nuri Gençosman yapmış ve Selçuklu Devleti Tarihi adıyla 1943 yılında yayınlamıştır. Osman Turan ise tenkitli yayınını 1944 yılında yapmıştır. Mürsel Öztürk ise Osman Turan'ın yayınladığı eserden yararlanarak eserin tam çevirisini yapmıştır.

Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hamedânî: Câmi'ü't-Tevârîh

Bu eser, modern anlamda ilk dünya tarihi olarak takdir görmüş olup Şemsü'd-dîn Günaltay'ın ifadesiyle; Türk Tarihinin İslâm Devrinde yazılan ana kaynaklarının en önemlisidir. Reşîdüddîn Fazlullah (d.1240/ö.1318) Yahudi bir aileye mensup olup bu eserini İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın isteği üzerine yazmıştır. Oğuzlardan başlamak suretiyle Gazneliler, Büyük Selçuklular ile Anadolu Selçukluları ve Anadolu Selçukluları'nın Moğol işgaline ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Eserin Gazneliler ve Selçuklularla ilgili bölümleri Ahmet Ateş tarafından yayınlanmıştır.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî: Fîh-i mâ Fîh- Mesnevi

Mevlana'nın yanına gelen kişilerle yaptığı sohbetlerin, oğlu Sultan Veled veya diğer müritleri tarafından yazılması ve daha sonradan bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulan bir eserdir. Mevlana'nın kendisine sorulan sorulara ayetlerle ve hadislerle güçlendirerek görüşlerini beyan ettiği cevaplarıdır. Bu eserde, Mevlana'nın tasavvuf, din, felsefe ve ahlaki düşünceleri; insanlıkla ve zamanındaki önemli olaylar ile ilgili görüşleri yer almaktadır. Ayrıca, Moğolların Anadolu'ya gelişlerindeki fakirlikleri, kısa sürede zenginleşmeleri ve Memluklü-Moğol ilişkileri ile ilgili tarihi olaylar da yer almaktadır.

Ahmed Eflâkî: Menâkıbu'l-Ârifîn (Âriflerin Menkâbeleri)

Eflâkî bu eserini 1318'de yazmaya başlamış ve 1358'de bitirmiştir. Mevlânâ ile ilgili yazılan ilk eserdir ancak Eflâkî Mevlânâ ile hiç görüşmemiştir hatta çağdaşı bile değildir. O yüzden bu eseri Risâle-i Sipehsâlâr'dan kendi üslubuna uydurarak nakletmiştir. Ulu Arif Çelebi vasıtası ile Mevlevî'lerin içine girmiş ve yine Ulu Arif Çelebi ile Anadolu'yu gezerken XIII. ve XIV. yüzyıl Selçuklu ve Beylikler dönemine ait sosyal, ekonomik, dini ve siyasi olayları kendi üslubu ile yazmıştır. Ayrıca şehirler ile köylerin teşkilatlanmasını, toplumun sınıfları arasındaki ilişkileri, insanların kıyafetlerini ve geleneklerini de yazmıştır. Tahsin Yazıcı eserin metnini ve tercümesini yayınlanmıştır.

1.1.2. Seyahatname

İbn Battuta, seyahatnamesiyle ün yapmış Arap asıllı bir seyyahtır. 1300'lü yıllarda ilk seyahatine Fas'dan başlamış; Mısır, Anadolu, Orta Doğu, Afrika, Harezm, Maveraünnehir, Horasan ve Afganistan olmak üzere dünyanın birçok yerini gezmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Beylikler Dönemi'nde Anadolu'ya gelmiştir. Yöneticilerin misafiri olmuş ve yöneticilerle yakın münasebetleri dolayısıyla sağlam bilgilere kavuşmuştur. Anadolu'nun güney, batı ve kuzey-batı sahillerinde Ahîlerin misafiri olmuş ve sosyal, iktisadi ve folklorik gözlemlerini eserlerine aktarmıştır.

1.1.3. Araştırmalar

Anadolu Selçuklu dönemi için Osman Turan'ın çalışmaları büyük önem taşır. Özellikle "*Selçuklular Zamanında Türkiye*" eserinde Anadolu Selçuklularının siyasi tarihinin tümü incelenirken sosyal ve ekonomik konulara da yer verilmiştir.

Osman Turan'ın "*Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*" isimli eserinde; siyasi tarih ile birlikte ticaret, iktisadi ve sosyal alandaki faaliyetler, ilim ve kültür müesselerinden bahsedilmiştir. Bu eserde Anadolu Selçukluları'nın medeniyeti ile ilgili önemli bilgiler verilmiştir.

Ayrıca Osman Turan "*Selçuklular ve İslamiyet*" isimli eserinde; Selçukluların İslâm yolunda vermiş oldukları çabaları anlatmış ve daha önce yazmış olduğu makalelerini toplamıştır. "*Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*" isimli iki ciltten oluşan eserinde ise Türklerin tarih sahnesine çıkışı, dini ve milli özellikleri, idarecilerin devlet adamı olma şuurları ve cihan hâkimiyeti idealleri ve gayrimüslim halkın Türkler ile olan ilişkileri anlatılmıştır.

Osmanlı Turan'ın "*Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*" "Metin, Tercüme ve Araştırmalar" adıyla yayınlamış olduğu eseri üç bölümden (Takrir ul-manasıb'a ait metin ve tetkikleri, Resmî mektuplar ve ahidnâmelere ait metin ve tetkikler, Selçuklu devrine ait yeni inşa mecmualarının içeriği) oluşmaktadır. Selçukluların kültürü ve yaşayışı ile ilgili bilgiler içerdiği için tarihçilerin yararlanabileceği bir eserdir.

Faruk Sümer'in "*Oğuzlar: Türkmenler*" isimli eserinde Selçuklu toplumu ve Anadolu'daki Türkmen toplumlarının yaşayışları, boy düzenleri ve töreleri incelenirken günümüz Türkiyesi ile Selçuklu Anadolusu arasında bağ kurulması amaçlanmıştır.

Claude Cahen'in "*Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*" isimli eseri; X. ve XV. yüzyıllar arasında Selçukluların Anadolu'ya gelişinden itibaren vermiş oldukları mücadele anlatılmıştır. Anadolu Türkünün; imar ve iskân faaliyetlerini, siyasi, sosyal, dini ve kültürel bakımdan toplumu ele alan önemli bir eserdir. Ayrıca Moğol istilası sonrası ortaya çıkan Beylikler Dönemi'ni de az da olsa anlatan bir eserdir.

Fuat Köprülü, *"Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"* isimli eserinde; Anadolu Selçukluları dönemindeki tasavvuf akımlarını detaylıca anlatmış ve ülkenin sosyal hayatı ile ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Salim Koca'nın dört cilt olarak hazırlamış olduğu "*Türkiye Selçukluları Tarihi"* isimli eseri; yerli ve yabancı yazarların kaynaklarının taranması suretiyle oluşturulmuş bir eserdir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın hazırladığı, "*Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*" önemli bir eserdir.

Aydın Taneri'nin "*Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı"* isimli eserinde Anadolu Selçuklularının kültür hayatı detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Tuncer Baykara'nın *"Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)"* isimli eserinde; XI-XIV. yüzyıllardaki dönemlerde Anadolu'nun sosyal ve iktisadi tarihi anlatılmaktadır.

Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi* isimli eserinde Türklerin hâkimiyetindeki Anadolu'ya ait üç yüz yıllık sosyal ve ekonomik tarihi ele almıştır. Eser iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt, 1959 yılında yayınlanmış olup 1243 Kösedağ savaşı sonrası Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollarca işgali ile başlar ve 1453 Osmanlı'nın İstanbul'u fethetmesine kadarki sosyal ve ekonomik tarih incelenmiştir. İkinci cilt, 1971 yılında yayınlanmış olup 1453 yılından 1559 Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Beyazid'in başkaldırısına kadarki zamanı incelemiştir. Akdağ bu eseri 17 yılda tamamlamıştır.

Sosyo ekonomik tarihçiliğin ilk örneği olup günümüzdeki birçok araştırmanın da kaynağı olmuştur.

Vladimir Gordevski, Anadolu Selçuklu Devleti (Gosudarstvo Selçukidov Maloy Azii) isimli eserini 1941 yılında Moskva'da yayınlamıştır. Eser Azer Yaran tarafından Rusça aslından Türkçe'ye çevrilmiş ve Birinci Baskı 1988 yılında Kuban Matbaacılık, İkinci Baskı 2018 yılında Onur Yayınları tarafından Ankara'da basılmıştır. Eserde Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticari, toplumsal, sosyal, kültürel ve dini yönlerini ve devlet kurumlarını detaylı bir şekilde incelemiştir.

Gordevski, eserlerinde Anadolu'da feodal bir yapı olduğunu iddia edip bu yapı ile Avrupa'daki feodalizmi karşılaştırmıştır. Anadolu için önemli bir toplumsal teşkilat olan Ahî Teşkilatını devlete başkaldıran bir teşkilat olarak değerlendirmiş, Türklerin

Şaman inancına sahip olduğunu ve İslamiyeti ise sadece saray çevresindekilerin ve idarecilerin uyguladığını yazmıştır.

1.2. Anadolu'nun Türkleşme Süreci

Büyük Selçuklu Devleti'nin temelleri, Oğuz Yabguluğu'nun ordu komutanı olan Dukak Bey'in oğlu Subaşı Selçuk Bey tarafından 960 yıllarında atılmıştır. Selçuk Bey, Oğuzların Üçoklar kolunun Kınık boyundandır.[3] Dedelerinin adıyla bağımsız bir devlet olması ise 1040 yılında Tuğrul ve Çağrı Beyler (Selçuk Bey'in torunları) döneminde olmuştur.[4]

Oğuz Yabgu Devleti, Aral Gölü ile Hazar Denizi arasına yerleşmiş bir devlettir. Müslümanlara karşı yapılacak olan sefere Subaşı Dukak Bey karşı çıkar. Fakat Oğuz beylerinin araya girmesi ile barış sağlanır. Bu hadise sonrası Dukak Bey'in kudret ve şöhreti artar. Müslümanlığa olan ilgisi de ortaya çıkar. Hatta İslamiyet'i ilk olarak Dukak Bey kabul etmiştir. Dukak Bey, evlendiğinde ilk gece Kur'an-ı Kerim'e saygı gösterdiğinden rüyasında Peygamberi görmüş ve peygamber kendisine; doğacak bir çocuğunun İslamiyet'i yükselteceğini müjdelemiştir.[5]

Oğuzların Subaşısı Dukak Bey, 920 yıllarında ölünce 17-18 yaşlarındaki oğlu Selçuk Bey subaşı olur. Ancak Subaşı Selçuk Bey'in amacı, Oğuz Yabgusu'nun yerine geçmektir. Bunu öğrenen Yabgu ile araları açılır ve Selçuk Bey ülkeyi 100 arkadaşı ile 960 yılında kendisine ait hayvanları da alıp Yabgu'nun hâkimiyetinde olan Seyhun Nehri kenarındaki Cend şehrine gider.[6]

Cend şehrinin insanları Müslümandır ve ayrıca Müslüman olan Karahanlı ve Samaniler'e de komşudur. Babası Dukak'ın da Müslüman olmasının etkisiyle Selçuk

---

[3] Osman Gazi Özgüdenli, "Selçukluların Kökeni", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 19-36), Grafiker Yayınları, Ankara 2018a, s. 23-24.
[4] Osman Gazi Özgüdenli, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2018b, s. 51.
[5] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012, s. 65.
[6] Egen Atagarriev, "Selçuklular ve Ataları", (Türkmen Türkçesi'nden Aktaran: Mustafa Kalkan), *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Aydın Sayılı Özel Sayısı-III*, cilt: 9, sayı: 27, Ankara 1997, s. 943.

Bey de Müslüman olmaya karar verir. Müslüman olan diğer Oğuz kitlelerinin kendisine katılması ile gücünü artırır. Oğuzlara, Müslüman oldukça "Türkmen" denilmiş ve artık bu İslam memleketlerine göçen Oğuzlara ad olmuştur.[7]

Selçuk Bey, Yabgu'nun Cend'e gönderdiği vergi memurlarını kovar ve cihat ilan eder. Bu hareketi ile Yabgu'nun Cend'deki hâkimiyetine son verir ve bu durum Selçuk Bey'in saygınlığını artırır. Müslüman olmayan soydaşlarına karşı cihat ilan etmekle mücadelesi dini bir mana kazanan Selçuk Bey, bir İslam gazisidir ve "*Melik ül-gazi Selçuk bin Tukak*" unvanını almıştır.[8]

Selçuk Bey'in büyük oğlu Mikail'in çocukları tarafından kurulan Büyük Selçuklu, Irak Selçuklu, Kirman Selçuklu ve Suriye Selçukluları birinci kolu oluşturur ki bunlar "*Selçuklular*" olarak ifade edilir. Selçuk Bey'in diğer oğlu Arslan Yabgu'nun oğlu olan Kutalmış'ın çocukları tarafından kurulan Anadolu Selçukluları da ikinci kolu oluşturur ve "*Yabgulular*" olarak ifade edilir. Tarihte Selçuklular ile Yabgulular arasında nefret ve birbirini istememe nedenlerinden dolayı savaşlar olmuştur. Selçuk Bey'in sağlığında başlayan bu mücadele Büyük Selçuklular hüküm sürdüğü sürece devam etmiştir.[9]

Selçuk Bey'in; Mikail, Arslan Yabgu, Yusuf Yinal[10] ve Musa İnanç Yabgu olmak üzere dört oğlu vardır. Büyük oğul Mikail, babasının yaşlanması üzerine yönetimi ele alır ve bunu istemeyen Arslan Yabgu ile aralarında husumet başlar. Mikail, bir kale kuşatması esnasında şehit olmuş ve yerine kardeşi Arslan Yabgu geçmiştir.[11]

Selçuk Bey bu oldubittiyi kabul etmek istemez ve torunları Tuğrul ve Çağrı Beyleri tahta geçirmek ister. Ancak mümkün olmaz ve bu olay ile husumet daha da artar. Öksüz kalan Mikail'in çocukları Tuğrul ve Çağrı Beylerin eğitimiyle ve amcaları

---

7 Turan (2012), a.g.e., s. 67.
8 Turan (2012), a.g.e., s. 68.
9 Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2014, sayı: 35, s. 545.
10 İbrahim Kafesoğlu, Selçuk'un Oğulları ve Torunları isimli eserinin 121, 129. sayfasında; Selçuk'un 4 oğlu olduğunu ve Yunus diye bir oğlu olmadığını, yanlışlıkla Yusuf yerine Yunus yazılmış olabileceğini belirtmektedir.
11 İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, cilt: XIII, İstanbul 1958, s. 121-129.

Arslan Yabgu'dan korunması görevini dedeleri Selçuk Bey üstlenir. Selçuk Bey ölümüne kadar iki torununu yanında tutar ve onların istikbal vaat ettiğine inanmaktadır.[12]

Selçuk Bey, Cend şehrinde bağımsız göçebe bir beylik kurar. Gazaları ile ünü yayılır ve Karahanlılar ile Samaniler arasındaki savaşlarında yardımına ihtiyaç duyulan bir güç olur. Arslan Yabgu Samaniler'i Karahanlılar'a kaşı koruduğundan Samaniler de Selçuklulara Buhara-Semerkant arasında bir yer verir. Ancak Selçuk Bey buraya gelmeden Cend'de 1007 yılında vefat eder. Ancak 1009 veya 1010 yıllarında vefat ettiği de söylenmektedir.[13]

Tuğrul ve Çağrı Beyler, dedeleri Selçuk Bey'in vefatı üzerine Cend'den ayrılarak Samanilerin hâkimiyetindeki Maveraünnehir'e yerleşirler ve babalarına bağlı Türkmen grupları ile bir yönetim kurarlar. Amcaları olan Arslan Yabgu'nun bulunduğu Nur kasabasının bulunduğu bölgeye gitmezler. Hiçbir zaman amcalarının emri altına girmemişlerdir. Bu durum Arslan Yabgu'nun hoşuna gitmese de babasının vasiyetine uyarak ses çıkarmamıştır. Tuğrul ve Çağrı Beyler de amcalarının reisliğine itiraz etmeseler de amcalarının olduğu yere gitmemeleri aralarındaki husumetin devam ettiğini göstermektedir.[14]

1025 yılında Bir Türk devleti olan Gazneli Devleti'nin Sultanı Mahmud, Arslan Yabgu'ya bir elçi gönderip; Hint ülkesine gaza düzenlendiği zaman ne kadar askeri yardım yapabileceklerini sorar. Arslan Yabgu da on bin seçkin askerini Gazneli Mahmud'a gönderir. Mahmud, şu an askere ihtiyacı olmadığını söyler ve görüşmek için yalnız gelmesini ister. Bunun üzerine oğlu Kutalmış ve 300 askeri ile birlikte görüşmeye gider.[15]

Mahmud, misafirlerine iyi bir karşılama yapar. Yeme içme esnasında Arslan Yabgu'ya, kâfirlere karşı askere ihtiyaçları olduğunda ne kadar yardım edebileceğini sorar. Arslan Yabgu da silahtarından yay alır ve "*Eğer bu yayı kavmime gönderirsem*

12 Solmaz, a.g.m., s. 546.
13 Turan (2012), a.g.e., s. 69.
14 Solmaz, a.g.m., s. 549.
15 Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000. s. 7.

30.000 süvari hazır olur." der. Gazneli Mahmud; "*Daha çok güce ihtiyaç duyarsam.*" der; Arslan Yabgu bu sefer bir ok alarak bunu da gönderirsem "*10.000 kişi daha at biner*." der. Aynı şekilde bir defa daha sorunca; iki ok daha ayırır ve "*Her bir oka 10.000 kişi gelir.*" der.[16]

Gazneli Mahmud, hiçbir ücret ve maaş vermeden bu kadar askeri hazır edebilen Arslan Yabgu'dan korkar. Arslan Yabgu'yu, oğlu Kutalmış'ı ve 300 askerini zincirlere bağlayıp Hindistan'daki Kalincar kalesinde hapseder. Mahmud Selçuklu ülkesine elçi ile çeşitli hediyeler gönderir ve Arslan Yabgu'nun sultana saygısızlık yaptığından dolayı birkaç gün hapsedileceğini ve daha sonra ülkesine gönderileceğini söyler.[17]

Mikail ile Yusuf Yinal öldükten ve Arslan Yabgu esir edildikten sonra Selçuk Bey'in sadece Musa İnanç adında bir oğlu ve Mikail'den olan torunları Tuğrul ve Çağrı Beyler kalmıştı. Tuğrul ve Çağrı Beyler; Musa İnanç'a "*Yabgu*" unvanı vererek yönetime katmakla kendi yanlarına çekerler. Böylece Selçuklularda üçlü kollektif yönetim sistemi uygulamaya girmiş olur.[18]

Arslan Yabgu tutsak edildiğinde Musa İnanç yönetime gelmiş gibi görünse de ülkeyi asıl yöneten Çağrı ve Tuğrul Beylerdir. Yeni Selçuklu yöneticileri Çağrı ve Tuğrul Beyler, Arslan Yabgu'nun tutuklanması haberini getiren elçiyi alıkoymak isterler ancak korktuklarından Mahmud'a bağlılıklarını bildirirler.[19]

Selçuklu Türkmenleri 1030 yılında Gazneli Mahmud vefat edince yeni sultan göreve başlamadan; yağma, talan ve yol keserek Horasan'ı birbirine katarlar. Arslan Yabgu ve Kutalmış'ı kurtarmak amacıyla 150 Türkmen'i kaleye su ve odun taşıma bahanesiyle gönderirler. Bu Türkmenler bir fırsatını bulup Arslan Yabgu'yu ve Kutalmış'ı bir gece kaleden kaçırırlar. Horasan'a giderken önlerine çıkan ormanda yolu kaybederler. Sabahleyin Arslan Yabgu'nun kaleden kaçtığını anlayan askerler peşlerine düşerler ve ormanda yakalayıp geri kaleye götürürler. Gazneli Mahmud

16 Aksarayî, a.g.e., s. 8.
17 Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh* (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk), (Çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), İstanbul 2014, s. 55.
18 Solmaz, a.g.m., s. 552.
19 Aksarayî, a.g.e., s. 8.

ölünce tahta çıkan oğlu Mesud, Arslan Yabgu'yu zehirleyerek öldürmelerini ve Kutalmış'ı da daha sıkı gözetim altında tutmalarını emreder. Selçuklu Türkleri bu sebeple Mesud'a savaş açarlar ve birkaçını da kazanırlar. Sonunda barış anlaşması imzalanır. Bu anlaşmaya göre; Sistan, Gaznin ve Hindistan ülkesi Mesud'un olur, Horasan ve diğer ülkeler Selçuklu'ya kalır.[20]

Tuğrul Bey, Horasan ülkesini kardeşi Çağrı Bey'e bırakarak Irak'a hareket eder. Rey, Harezm, Teberistan, Gilan, Mazenderan, Pars, Kirman ve Azerbaycan'ı alıp Arran'ı ele geçirdikten sonra Mesud'dan hapisteki Kutalmış'ı ister. Mesud, Kutalmış'ı bırakır ve Tuğrul Bey ile bir barış anlaşması imzalar. Kutalmış da amcazadelerinin yanına gelerek babasına yapılanları anlatır ve Tuğrul ve Çağrı Bey'e bağlılığını bildirir.[21]

Selçuklular, 1035 yılında "*Hisâr-ı Tak"* mevkiinde Gazneli Mesud'u büyük bir hezimete uğratarak ilk defa büyük bir devlete karşı bir zafer kazanırlar. Bu zafer sonrası çok miktarda ganimet elde edilir ve Gazneli Mesud tarafından Selçuklu reislerine hil'at, sancak ve menşur gönderilir. Ayrıca Horasan'a mahsus olan "*Dihkan*" unvanı da verilir.[22]

1038 yılında Mesud ile Serahs'da ikinci kez karşılaşan Selçuklular, Çağrı Bey'in taktik başarısı ile Mesud'u bozguna uğratarak, Horasan bölgesini Selçuklu egemenliğine sokan bir istiklal savaşı verirler.[23] Bu zafer sonunda büyük bir ganimete kavuşurlar ve en önemlisi; Horasan'da Gazneli hâkimiyetini sona erdirerek Büyük Selçuklu Devleti'nin bağımsızlığını ilan ederler.[24]

Horasan'ı kaybeden Gazneli Mesud Selçuklulara son darbeyi vurmak için sefer hazırlığı yapar. 50.000 kişilik ordusunu 300 kadar savaş fili ile takviye ederek Belh üzerinden Serahs'a yönelir. Geçtiği her yerden ordusuna yeni askerler ekleyerek 70

---

20 Aksarayî, a.g.e., s. 9.
21 Kafesoğlu (1958), a.g.m., s. 122.
22 Turan (2012), a.g.e., s. 95.
23 Hamit Pehlivanlı, "Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri", *Tarih Selçuklular'dan Bugüne El Kitabı*, Ahmet Nezihi Turan (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2004, s. 11.
24 Turan (2012), a.g.e., s. 98.

bin süvarinin ve 30 bin piyadenin yer aldığı zamanın en güçlü ve teçhizatlı ordusunu oluşturur.[25]

Tuğrul Bey Nişapur'dan, Musa Yabgu da 20.000 kişi ile Merv'den Serahs'a Çağrı Bey'in yanına gelirler. Dandanakan'da üç gün süren şiddetli çarpışmalar sonucunda Gazneli Mesud'un ordusu yenilir (23 Mayıs 1040). Gazneli Sultanı; hazinesini, silahlarını ve çok sayıda cephanesini savaş meydanında bırakarak 100 kadar askeri ile Hindistan'a doğru kaçarken yanında bulunan kendi askerleri tarafından öldürülür. Bu zafer sonucunda, Selçuklu Devleti hukuki olarak da bağımsızlığını kazanmış olur. Selçuk Bey ile başlayan ve yüzyıla yakın bir süre devam eden mücadele zaferle sonuçlanmış ve zaferin elde edildiği son gün olan cuma günü cuma namazından sonra Tuğrul Bey Büyük Selçuklu Devleti'nin sultanı olarak ilan edilmiştir.[26]

Dandanakan zaferi sonrası bir Türkmen devletinin kurulduğunu duyan Oğuz Türkmenleri Selçuklu ülkesine göç etmeye başlarlar. Bu sınırsız göç büyük meseleler çıkartır ve devleti epey uğraştırır. Göçmenlerin geçim derdi ve yurt bulmak amacıyla yaptıkları istila ve yağmalar Tuğrul Bey'i çok zor durumda bırakır. Akın akın gelen Türkmenler bıkkınlık verse de Tuğrul Bey, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasında emekleri geçen, aynı zamanda akrabaları olan Türkmenlere iyi davranır.[27]

Tuğrul Bey, saltanatı boyunca üniter ve merkeziyetçi bir devlet kurmak için çabalamıştır. Ancak eski Türk aşiret geleneği siyasi parçalanmalara sebep olmuştur. Bunda İmparatorluğun çok değişik diller konuşan değişik milletlerden oluşmasının[28] da etkisi olmuştur. Sultan Alp Arslan da aynı amaçla devletin kurulmasında birinci derecede rol oynayan Türkmenleri; kabilecilikten kurtarmak ve merkeziyetçiliği sağlamak amacıyla parçalayarak coğrafi ve yerleşim bakımından cazip olan hudut

25 Turan (2012), a.g.e., s. 103.
26 Pehlivanlı, a.g.m. s. 11.
27 Turan (2012), a.g.e., s. 113.
28 Sayime Durmaz, "Haçlılar, Bizans ve Selçuklular", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, A. Y. Ocak (Ed.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 3062-1, cilt: 1, Ankara 2006, s. 38.

bölgelerine iskân ettirmiştir.[29] Ancak Selçuklular, güçlerinin en yüksek olduğu zamanlarda bile merkezi bir imparatorluk oluşumunu başaramamışlardır.[30]

1053 yılında Kutalmış'ı Bizans'ın üzerine gönderen Tuğrul Bey, hastalanması üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1054 yılında Tuğrul Bey Kutalmış ile birlikte büyük bir ordu ile birlikte Bargiri ve Erciş şehirlerini alarak Malazgirt kalesi önüne ordugâh kurar. Bir ay süren kuşatma; şehrin iyi korunması ve kışın başlaması nedeniyle baharda tekrar harekete başlamak üzere sona erdirilir.[31]

1057 yılında Bağdat'ın ele geçirilmesi üzerine Mısır Fatımileri ve aşırı Şii'ler harekete geçer ve Kutalmış'ın emrindeki orduyu bozguna uğratır. Bozgun haberi üzerine Tuğrul Bey büyük bir ordu hazırlayıp, Yâkuti'nin askerleri ile birlikte Irak'ı Şiilerden temizler ve Sincar kalesini alarak İbrahim Yinal'ı da Musul valisi olarak atar.[32]

1061 yılında Kutalmış ve kardeşi Resûl Tekin, saltanatta hak iddia ederler ve Tuğrul Bey'e karşı ayaklanırlar. Özellikle Azerbaycan, Erran ve Irak-ı Acem'in bir bölümünde fazlaca güç topladığından Kutalmış'ın isyanı bastırılamaz. Tuğrul Bey, 04 Eylül 1063 tarihinde vefat eder.[33] Vezir Amidü'l-Mülk Alp Arslan'dan yardım ister. Alp Arslan, sefere giderken Damgan'dan bir mektup gönderir ve akraba olduklarını belirttikten sonra bu tür kavgaların akrabalıklara zarar vereceğini belirterek Kutalmış'ı savaştan vaz geçirmeğe çalışır fakat başarılı olamaz.[34] Kutalmış ile Sultan Alp Arslan Rey yakınlarında karşılaşır ve büyük bir savaş olur. Yenileceğini zanneden Alp Arslan kaçmaya niyetlendiği esnada Kutalmış'ın atı yere yıkılır. Kutalmış yakalanır ve öldürülür. Rey'de Tuğrul Bey'in kabrinin yanına gömülür.[35]

---

29 M. Fuad Köprülü, *Ortazaman Türk-İslam Feodalizmi*, Belleten, No. 19'dan Ayrı Basım, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 332.
30 Durmaz, a.g.m. s. 38.
31 Turan (2012), a.g.e., s. 131.
32 Turan (2012), a.g.e., s. 134.
33 Kafesoğlu (1958), a.g.m., s. 127.
34 Kafesoğlu (1958), a.g.m., s. 123.
35 Aksarayî, a.g.e., s. 11. – Refik Turan, "Sultan Alp Arslan (1063-1072)", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 79-88), Grafiker Yayınları, Ankara 2018a, s. 81.

Alp Arslan, 27 Nisan 1064 tarihinde Rey'de tahta çıkar ve amcası Tuğrul Bey'in veziri olan Amîd ül-mülk Kundurî'yi azleder ve hapse atar. Birkaç yıl sonra da idam eder. Yerine de Nizamül-Mülk vezir olarak atanır.[36]

Alp Arslan, Kutalmış'ın ailesinin tümünün (Kutalmışoğlu Süleyman ve onun kardeşleri; Mansur, Alp İlek (Yülük) ve Dolat (Devlet) ile Kutalmış'ın Kardeşi Resul Tekin) öldürülmesini emretse de vezir Nizamü'l-mülk Alp Arslan'ı öldürmemesi konusunda ikna eder.[37]

1064-1072 yılları arasında Kutalmışoğulları'nın nerede olduklarına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Buradan şu anlaşılmaktadır, Sultan Alp Arslan'ın ölümüne kadar devletin merkezi olan Rey'de tutuklu kalmışlardır. Kutalmışoğulları'nın Anadolu'ya gelişleri konusunda farklı görüşler vardır. Birinci görüş, Sultan Alp Arslan ölünce tahta çıkan oğul Melikşah ve amcası Kavurt Bey arasında çıkan iktidar kavgasının karışıklığı sırasında Kutalmışoğulları bir fırsatını bulup Anadolu'ya kaçmışlardır. İkinci görüş, Büyük Selçuklu veziri Nizamül-Mülk'ün aracılığı ve halifenin isteği üzerine Sultan Melikşah, Kutalmışoğulları'nı Anadolu'ya göndermiştir. Üçüncü görüş, Sultan Alp Arslan Malazgirt zaferi sonrası Romen Diyojen ile yaptığı anlaşmanın hükümsüz kalması üzerine Türkmen beylerini Anadolu'nun fethi için görevlendirmiştir. Artık iktidarı için bir tehlike oluşturmayan Kutalmışoğulları'nı da Türkmen beylerinin yanına dâhil ederek Anadolu'ya göndermiştir.[38]

Sultan Alp Arslan'ın 1070 yılında Malazgirt ve Erciş kalelerini fethetmesi üzerine Bizans imparatoru bir elçi göndererek aldığı yerleri terk etmesini, aksi takdirde büyük bir ordu ile hareket edeceğini bildirir. Sultan Alp Arslan ise ordusunu toparlar ve Malazgirt-Ahlat arasındaki "*Rahva Ovasında*" Murat Suyu'nun bir kolu üzerine yerleşir.[39]

İki ordu arasında çok fazla güç dengesizliği vardı. Ancak Bizans ordusunda; dini, milli ve idealler yönünden uyumsuzluk ve birbirlerine düşmanlık besleyebilecek

36 Faruk Sümer, "Selçuklular", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 36, İstanbul 2009, s. 369 – R. Turan, Sultan Alp Arslan…, a.g.m., s. 82.
37 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 75.
38 Koca (2003), a.g.e., s. 34-35.
39 Turan (2012), a.g.e., s. 171-179.

unsurlar mevcuttu.[40] Ermeni, Gürcü, Frank-Norman, Bulgar, Peçenek (Kuman) ve Uz (Oğuz) Türkleri vardı.[41]

Sultan Alp Arslan, 24 Ağustos 1071 Çarşamba günü Malazgirt'e varır. Cuma gününe kadar hazırlıklarını tamamlar. Bizans ordusunda bulunan Peçenek (Kuman) ve Uz (Oğuz) Şamani Türkleri Sultan Alp Arslan'a mektuplar yazarak ordunun büyük bir kısmı ile kendisine katılacaklarını bildirirler.[42]

Sultan Alp Arslan'ın ordusu 50 bin; Romen Diyojen'in ordusu ise 200 bin civarındadır. Bizans ordusu ağır zırhlar ile donanmış olduklarından manevra yetenekleri zayıf ve çoğunluğu piyade olan hantal bir yapıya sahipti. Sultan Alp Arslan'ın ordusu kalabalık olmamasına rağmen hafif teçhizatlı, çevik ve hareket yeteneği yüksek süvari birliğinden oluşmaktaydı.[43]

Sultan Alp Arslan'ın ordusu, hilâl taktiğini uygular ve Bizans ordusunu şaşkına çevirir. Ermeni askerlerin savaş alanını terk etmesi, Peçenek ve Uz Türklerinin Selçuklu ordusuna katılması nedeniyle Bizans ordusu dağılır. Ordusunun zor durumda olduğunu fark edip çekilmek isteyen Romen Diyojen esir düşer ve böylece 26 Ağustos 1071 Cuma günü zafer kazanılmış olur.[44]

Selçuklular ve Alp Arslan için Malazgirt zaferi tarihin en büyük dönüm noktalarından biri olmuştur. Bizans devletinin direnci kırılmış ve Türklerin karşısında güçlü bir ordu kalmamıştır. Böylece Türkmenler Anadolu'ya yayılmaya ve yurt kurmaya başlamışlardır.[45]

Karahanlı hükümdarı Şems ül-mülk Nasr Han, Sultan Alp Arslan'ın damadıdır. Sultan Alp Arslan'ın oğulları Harzim Meliki İlyas, Toharistan Meliki Ayaz ile Nasr Han arasındaki sık sık savaş yaşanmaktadır. [46] Bu savaşlarda eşinin kardeşleri İlyas

---

40 Turan (2012), a.g.e., s. 180.
41 İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 02, İstanbul 1989, s. 529.
42 Turan (2012), a.g.e., s. 180.
43 Pehlivanlı, a.g.m. s. 17.
44 Turan (2012), a.g.e., s. 183-185.
45 Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 50.
46 Muharrem Kesik, "Sultan Alp Arslan Nasıl Öldürüldü?", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Dergisi*, Konya 2016, s. 97.

ve Ayaz'a muhbirlik yaptığını düşünen Nasr Han eşini döverek öldürmüştür. Bu olay üzerine Alp Arslan sefere mecbur kalır ve Barzam kalesini alır. Kale muhafızı Yusuf Harzimi, huzuruna çıkarıldığı esnada ayaklarını öpmek bahanesiyle çizmesine sakladığı hançerle Sultan Alp Arslan'a saldırır. Aldığı yara nedeniyle dört gün yaşayan Sultan Alp Arslan 24 Kasım 1072 tarihinde vefat eder.[47]

Sultan Alp Arslan'ın vefat etmesi ve çıkan saltanat mücadelesi Anadolu'da bir otorite boşluğuna sebep olmuştur.[48] Bu boşluktan yararlanan Kutalmışoğulları Anadolu'ya gelen Türkmenleri kendi etraflarında toplamayı başarmışlardır. Kavurd'un isyan etmesi üzerine Artuk Bey'in merkeze çekilmesi ve Bizans'ın da iç işleriyle uğraşıyor olması gibi bütün iyi şartların bir araya gelmesi Kutalmışoğulları'nın işini kolaylaştırmıştır.[49]

Tahta geçen Kutalmışoğlu Süleyman, ilk olarak 1075 yılında Konya ve havalisini Rumlardan almış ve daha sonra da İznik'i alarak kendisine başkent yapmıştır. Böylece Anadolu'nun Türk yurdu olmasını sağlayan[50] Anadolu Selçuklu Devleti'nin temelleri atılmıştır.[51]

Kutalmışoğlu Süleyman 1085 yılında Haleb'i kuşattığında Büyük Selçuklular ile ilk defa karşı karşıya gelir. Artuk Bey ve Melikşah'ın kardeşi Tutuş, Haleb'in yakınındaki *Aynüseylem* (bazı kaynaklarda Ayn Saylam olarak da geçmektedir) mevkiinde Kutalmışoğlu Süleyman ile karşılaşır. Kutalmışoğlu Süleyman 4 Haziran 1086 tarihinde ölür. Bir söylentiye göre savaş sırasında, başka bir söylentiye göre ise intihar ederek ölür.[52] Tutuş Kutalmışoğlu Süleyman'ın cenazesini Haleb kapısına defneder. Tutuş, Kutalmışoğlu Süleyman'ın eşini, vezirini (Hasan Bin Tahir) ve çocuklarını (Kulan Arslan ve I. Kılıç Arslan) Antakya'ya götürür. Melikşah da

47 Turan (2012), a.g.e., s. 189-190.
48 Feridun Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952, s. 23.
49 Solmaz, a.g.m., s. 560.
50 Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010, s. 14.
51 Turan (2012), a.g.e., s. 281-283.
52 Sümer (2009), a.g.e., s. 380.

oradan alarak İsfahan'a götürür ve hapseder. Savaş esnasında Suriye'ye gelen Sultan Melikşah; Halep, Antakya, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yu alır.[53]

I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ın İsfahan'a götürülmesiyle Anadolu Selçukluları fetret dönemi yaşar ve altı yıl hükümdarsız kalır. Bu esnada Selçuklu hanedanından Ebul-Kasım ve kardeşi Ebul-Gazi saltanat naibi olarak devletin varlığını devam ettirirler.[54]

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın ölmesi üzerine oğlu Berkyaruk, 1092 sonlarında Kutalmışoğlu Süleyman'ın çocukları I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı serbest bırakır. I. Kılıç Arslan, İznik'e döner ve Anadolu Selçukluları tahtına oturur.[55]

Büyük Selçuklu Sultanı Sultan Muhammed Tapar, Musul valisi olan Çökermiş'i valilikten alır ve yerine Çavlı'yı görevlendirir. Çökermiş de şehri teslim etmek istemez ve I. Kılıç Arslan'dan yardım ister. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen I. Kılıç Arslan 1107 yılında Çavlı'ya savaş açar. Habur Nehri kıyısında karşılaşırlar. I. Kılıç Arslan, yanında yer alan Güneydoğu Anadolu beylerinin Çavlı'nın safına geçmesi üzerine güç kaybına uğrar ve kaçmak düşüncesiyle atını Habur Nehri'ne sürer. Kendisi ile birlikte at da zırhlı olduğu için zırhın ağırlığından Habur Nehri'nde boğulur. Silvan'a (Meyyafarikin) götürülerek defnedilir ve "*Kubbet us-Sultan*" adında bir türbe yapılır.[56]

Sultan Muhammed Tapar, ölen I. Kılıç Arslan'ın oğlu Musul valisi Şahin Şah'ı (Melikşah) İsfahan'a götürür ve esir eder. Böylece Anadolu Selçukluları yeniden ve bu sefer iki yıl başsız kalır.[57] Diğer çocukları; Mesud, Tuğrul Arslan ve Arab çok küçüktür. Mesud ve Arap'ın ne yaptıkları bilinmemektedir. I. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine en küçük oğlu Tuğrul Arslan annesi Ayşe Hatun tarafından Malatya'da tahta

53 Turan (2011), a.g.e., s. 103.
54 Solmaz, a.g.m., s. 565.
55 Sümer (2009), a.g.e., s. 380.
56 Solmaz, a.g.m., s. 568.
57 İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Alaiyye Fi'l-Umuri'l-Alaiyye (Selçuk Name)*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt: I, Ankara 1996a, s. 13.

çıkarılır. Ancak, Tuğrul Arslan çocuk olduğu için devlet annesi tarafından idare edilir.[58]

Anadolu'da devletin başsız kaldığını duyan Sultan Muhammed Tapar, I. Kılıç Arslan'ın büyük oğlu Şahinşah'ı (Melikşah) hapisten çıkartır ve Anadolu'ya gönderir. Şahinşah Konya'ya giderek tahta oturur (1110).[59]

Şahin Şah'ın kardeşi I. Rükneddin Mesud, kayınpederi Danişmendli Emir Gazi'nin de yardımını alarak Şahin Şah'ın üzerine yürür. Kumandanların bir kısmının I. Rükneddin Mesud'un tarafına geçmesi üzerine Şahin Şah çekilir ve Konya tahtına I. Rükneddin Mesut geçer (1116) [60] ve Şahinşah'ı yakalatıp gözlerine mil çektirir ertesi yıl da öldürtür. Yenilerek Bizans'a sığınan diğer kardeşi Melik Arab ise orada ölür. I. Rükneddin Mesut 1155 yılında vefat eder. Ölümünden evvel veliaht tayin ettiği oğlu Elbistan meliki II. Kılıç Arslan tahta çıkar. [61]

Bizans İmparatoru I. Manuel; 1176 yılında Anadolu'yu Türklerden kurtarmak amacıyla hareket eder ve başkent Konya'yı kuşatmaya karar verir. Ordusunu Denizli'nin çıkışında *Miryokefalon (Karamıkbeli)* denilen dar ve sarp bir vadiye sokar. Harekâtı iyi planlayamadığından, sefer başarısızlıkla sonuçlanır ve Bizans ordusu gerçek bir felaketle karşılaşır (17 Eylül 1176). II. Kılıç Arslan, Miryokefalon Zaferi ile Bizans'ın Selçuklular'ı Anadolu'dan kovma ümidini tamamen yok etmiştir.[62] Miryokefalon savaşı, Bizans için bir yüzyıl önce gerçekleşen Malazgirt savaşı kadar büyük bir hezimetle sonuçlanmıştır.[63]

Yeni bir devlet gerçekten kurulmuştur ve artık hesaba katılması gereken bir güçtür. Anadolu'da Bizanslıların yapabilecekleri bir tek şey kalmıştır o da ellerindeki toprakları korumaya bakmak.[64] II. Kılıç Arslan tarafından Bizans'a karşı kazanılan

58 Sümer (2009) a.g.e., s. 381.
59 Sümer (2009) a.g.e., s. 381.
60 Turan (2012), a.g.e., s. 288.
61 Sümer (2009) a.g.e., s. 381.
62 Durmaz, a.g.m. s. 49.
63 Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (Çev. Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 263.
64 Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türler*, e Yayınları, İstanbul 1994, s. 116.

Miryokefalon zaferi İslam dünyasında Malazgirt'e benzer bir bayram havası yaşatmıştır.[65]

[65] Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, cilt: I-II, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1978, s. 297.

2. ANADOLU SELÇUKLULARINDA SOSYAL YAPIYI OLUŞTURAN UNSURLAR

Selçuklu orduları, Türk olmayan diğer Müslüman toplulukların üzerine sadece idare etmek üzere gitmişlerdir. Anadolu'nun fethinde ise siyasi hâkimiyet sağlandıktan sonra sosyal kurum ve kuruluşların da getirildiğini görmekteyiz. Türkmenlerin geldiğinde Anadolu'nun kırsal kesimlerinde ve köylerinde fazla insan yoğunluğu yoktur. Yerleştikleri yerleri canlandıran Türkmenler, zamanla yeni köy ve şehirler de kurarlar. [66]

Türkmenler yeni yerleşim yerlerinde İslam inancını ve Orta Asya'dan getirdikleri âdetlerini yaşamaya devam ederler. Halka dinî eğitim ve sosyal eğitim verebilmek için tekke ve zaviyeleri kurarlar. Yolcuların konaklamaları için kervansaraylar yaparlar. Hastalar için ücretsiz muayene yapılan darüşşifalar kurarlar. Hamamlar, köprüler ve çeşmeler inşa ederler. Ayrıca Ahî teşkilatı vasıtası ile Anadolu insanını eğitirler.

Anadolu'ya değişik zamanlarda gelen Türkmen boylarına ait obalar siyasi ve ekonomik sebeplerle bölünerek değişik yerlerdeki çok sayıdaki köy ve şehirlere dağılmışlardır.

2.1. Boylar ve Tayfalar

Gök Türkler zamanında Orhun Kitabelerinden öğrendiğimize göre bütün topluluklar için "*budun*" kelimesi kullanılmaktaydı. "*Türk Budun, Ediz Budun, On Ok Budun*" gibi. Budunlar, kavim olarak ve siyasi olarak birbirlerinden ayrı topluluklardı. Her budunun kendi yurdu ve yönetici durumunda olan hükümdarı vardır. Çoğu Gök Türklere bağlı olan göçebe durumundaki budunlar iki veya daha fazla boylardan meydana gelmiştir. Budunlar kaç boydan meydana gelmiş ise budunların başına eklenen sayı ile ifade edilirdi. "*İki Ediz* (iki boylu Ediz Budunu), *Üç Kurluk* (üç boylu Karluk Budunu), *Tokuz Oğuz* (dokuz boylu Oğuz Budunu), *On Uygur* (on boylu Uygur Budunu)" gibi. Kitabelerde Gök Türkler'in dışında kağan unvanı ile

[66] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 17.

belirtilen "*Tabgaç Kağan, Tübüt* (Tibet) *Kağan, Türgiş Kağan, Kırkız Kağan*" kağan unvanı ile anılır, diğer budunların başbuğları için "*İl-teber*" unvanı kullanılırdı.[67]

Üçok ve Bozok 24 Oğuz boyunun 12'şerli olarak bağlı olduğu genel ismi olup Oğuz Kağan'ın oğullarına dayanır. Üçok'un "*üç ok*"tan, Bozok'un ise "*yay*"dan geldiği anlatılmaktadır. Oğuz Kağan Destanı'na göre Oğuz Kağan, avlanmak üzere üç büyük oğlu olan Gün, Ay ve Yıldız'ı doğuya gönderir bu oğullar bir altın yay getirirler. Batıya gönderdiği diğer üç küçük oğlu Gök, Dağ ve Deniz de üç gümüş ok getirir. Oğuz Kağan bir şölen esnasında oğulları arasında ülkeyi paylaştırır.[68]

Büyük dil âlimi Kaşgarlı Mahmud (1008-1090), 1072-1074 yıllarında hazırladığı "Dîvânü Lügâti't-Türk" isimli eserinde Oğuz boylarının 22'sinin ismini yazmış olsa da aslında bu boyların sayısı 24 dür. Kaşgarlı "*Halaç"* ve "*Karlık*" boylarını Oğuzlardan ayrıldıkları gerekçesi ile sıralamaya almamıştır. Zira divanının üçüncü cildinde Türkmenler'in aslında 24 kabile olduğunu belirtmektedir.[69]

> *"Kaşgarlı'nın yazdığı 24 boy adları şunlardır;[70] Kınık (Gınık), Kayığ (Gayı), Bayundur (Bayındır), Iva (Yiva), Salğur (Salır, Salar), Afşar (Ovşar), Beg-Tili (Bekdili, Bektili), Bügdüz (Bükdüz), Bayat, Yazğır (Yazır), Eymür (Eymir), Kara-Bölük (Garabölük), Alka-Bölük, İgdir, Üregir (Yüreğir), Totırka (Dodurga), Ulayundluğ (Ala-Yundluğ), Töker (Tüver), Beçenek (Peçeneg), Cuvaldar (Çovdur, Çavuldur, Çavındır), Çepni, Çarukluğ (Çarıklı), Karlık, Halaç."*

Kaşgarlı yapmış olduğu listede bu boylara ait damgaları da göstermiştir. Bu durum damgalara verilen önemi göstermektedir. Bu damgalar davarlara ve yılkı atlarına vurulmaktaydı. Ayrıca aile alameti olarak da kullanılmakta, bastırılan paralarda kullanılmakta, yaptırdıkları eserlerde, abidelerin ve yapıların üzerinde, mezar taşlarında, halı ve kilimlerin motiflerinde, kapların üzerinde, resmî evraklarda, bayraklarda ve silahlarda bu damgalar kullanılmıştır.[71]

---

67 Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 20-21.
68 Faruk Sümer, "Üçoklar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 42, İstanbul 2012, s. 280.
69 Soltanğa Ataniyazov, "Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği", *Bilig*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 10, Ankara Yaz 1999, s. 3.
70 Ataniyazov, a.g.m., s. 6.
71 Sümer (1999), a.g.e., s. 225, 226.

Boyların Anadolu Selçuklu yurdundaki XII., XIII. ve XIV. yüzyıllarda en yoğun olarak yerleştikleri yerlere baktığımızda her bölgede boyların çoğuna ait yer adlarına rastlamak mümkündür. Bunun sebebi, değişik zamanlarda gelen boylara ait obaların siyasi ve ekonomik sebeplerle bölünerek değişik yerlere yerleşmelerinden kaynaklanmış olabilir. Boylar ve yoğun olarak yerleştikleri yerleri sıralayacak olursak; "Kayı (Sivas, Kütahya, Kengiri-Çankırı, Konya, Menteşe-Muğla Bölgesi, Kastamonu, Hamid-Isparta ve Burdur Bölgesi, Amasya, Çorum, Ankara), Bayat (Konya, Hüdâvendigâr-Bursa Bölgesi, Kara-Hisar-ı Sahib-Afyon, Karasi-Balıkesir), Kara-Evli (Bolu, Kastamonu, Sivas-Tokat), Yazır (Hamid-Isparta), Dodurga (Bolu, Kastamonu), Afşar (Bolu, Kastamonu, Konya, Kütahya, Ankara, Kayseriyye), Karkın (Sivas, Kara-Hisar-ı Sahib-Afyon, Saru-Han-Manisa, Karasi), Bayındır (Bolu, Hamid-Isparta, Hüdâvendigâr-Bursa Bölgesi), Peçenek (Ankara), Çovaldur (Kastamonu, Konya, Sivas, Ankara), Çepni (Trabzon, Kastamonu, Bolu, Dulkadir), Salur (Sivas, Saru-Han-Manisa, Hamid-Isparta), Ala-Yundluğ (Ak-Saray, Saru-Han-Manisa, Sivas, Ankara, Trabzon), Eymür (Hüdâvendigâr-Bursa Bölgesi, Kastamonu, Sivas, Ankara, Kütahya, Çorum, Trabzon), Yüreğir (Adana, Kastamonu, Hamid-Isparta, Teke-Antalya Bölgesi, Trabzon), İğdir (Kastamonu, Teke-Antalya Bölgesi), Büğdüz (Hamid-Isparta, Kastamonu, Ankara), Kınık (Adana, Ankara, Kütahya, Sivas, Konya, Kengri-Çankırı, Kara-Hisar-ı Sahib-Afyon, Malatya, Karasi)".[72]

Selçuklular Oğuzların Kınık Boyuna mensupturlar[73] ve bu yüzdendir ki Selçuk Bey'in adı Oğuz-Name'de "*Kınık Selçuk*" olarak geçmektedir.[74]

Osmanlı İmparatorluğu döneminde; "*boy*", "*tâife (aile)*", "*cemaat*", "*bölük*", "*oymak*", "*oba*" gibi daha alt birimlere ayrılmıştır. Bu alt birimler ya bulundukları yerlerin adlarını almışlar ya da başlarında bulunan idarecilerin adlarını almışlardır. Ayrıca yaşantılarına göre ve sahip oldukları meslek gruplarına göre ad alanlar da olmuştur.[75]

[72] Sümer (1999), a.g.e., s. 234, 235.
[73] Sümer (1999), a.g.e., s. 158.
[74] Özgüdenli (2018a), a.g.m., s. 90.
[75] Ataniyazov, a.g.m., s. 5.

Moğol istilası, Türkmen boylarında büyük değişikliklere sebep olmuştur. Yerleşik ve konar-göçer Türkmenler ile birlikte aydınlar, sanatçılar ve tüccarlar da kaçmıştır.[76] Moğol saldırılarından kaçan Türkmenlerin çoğu komşu ülkelere sığınmış, geriye kalanlar da başka topluluklara katılarak "*Teke, Yomut, Göklen, Ersarı, Sarık, Sakar, Alili, Olam, Surhı*" gibi yeni boyların oluşumuna sebep olmuşlardır.[77]

Büyük Selçuklu Devleti topraklarına kaçan Türkmenler siyasi ve ekonomik sebeplerle Anadolu'ya sevk edilmiştir. Türkmenler Anadolu'ya gönderilmekle Büyük Selçuklu hem bu kadar insana yer-yurt ve iş-aş vermekten kurtulmuş hem de Türkmenlerin çok kalabalık olmaları nedeniyle Anadolu'yu fethetmeleri kolay olmuştur. Bu strateji sayesinde Anadolu Müslüman-Türk yurdu olmuştur.[78]

Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşah'ın Türkmen göçmenleri Anadolu'ya sevk etmesinin amacı; İslam ülkelerini onların akınlarından koruyarak, devleti asayişsizlikten kurtarmak, soydaşlarına yurt bulmak ve Bizans'a karşı daimi bir kuvvet kazanmaktı.[79] Bu göçler, devlet kontrolünde bir göç olup sistemli ve şuurlu bir şekilde fetih siyaseti takip ederek Anadolu'ya sahip olma ve burasını vatan edinme amaçlıdır.[80] Böylece, hem İslam ülkeleri akınlardan korunmuş oluyor hem Türk cihan hâkimiyeti şuuru ile Bizans'a karşı üstünlük iddiaları gerçekleştirilmiş oluyordu. Ayrıca Türklerin göç meselesi de halledilmiş oluyor [81] ve hayvancılık yapmaya müsait olan yaylalar ve kışlaklarda üretime katkı sağlamalarının önü de açılmış oluyordu.[82]

Balkanlardan, Doğu Anadolu'dan ve Kafkasya'dan Türklerin Anadolu'ya yaptıkları akınlar İslamiyet'ten çok eski zamanlarda; İskitler, Avarlar ve Avrupa Hunları

76 Mehibe Şahbaz, "XVI. Yüzyıl Anadolusu'nda Oğuz Boylarının Yerleştikleri Yerlerin Sancaklara Dağılımı", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 26, sayı: 3, Adana 2017, s.51.
77 Ataniyazov, a.g.m., s. 1.
78 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 141.
79 Turan (2012), a.g.e., s. 277.
80 Tülay Metin, "Selçuklular Çağında Şehir Hayatı", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 507-550), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 508.
81 Turan (2010), a.g.e., s. 50.
82 İsa Doğan, *Türklük ve Alevîlik*, Moralite Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 142.

zamanında başlamıştır.[83] Bu akınlar Oğuz Han döneminde ve Abbasiler döneminde devam etmiştir. Ancak Türklerin 1071'den sonra Anadolu'ya gelişlerindeki amaç ülkeye temelli yerleşmektir.[84] Bu sebepledir ki Anadolu'ya gelirken eş ve çocuklarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Anadolu'ya geldikten sonra Hristiyan kadınları cariye olarak alıp evlendikleri[85] olmuşsa da çok yaygın değildir. Evlenilen Hristiyan kadınların bir kısmı zorla alınmış, bir kısmı ise Türkmenler ile iyi geçinmek için kızlarını kendileri vermişlerdir. Doğan çocuklar ise Türk olarak yetiştirilmiştir. Bu tür evlilikler ile ilgili kesin bir sayı vermek mümkün değildir. [86]

Türkler ile kalmak istemeyen Rumlar; ülkenin orta ve batısına, Ermeniler ülkenin orta ve doğusuna, Nasturî ve Süryanîler ise ülkenin kenar ve uç kesimlerine göç etmişlerdir. Az da olsa Anadolu'da Yahudi mevcuttu.[87] Göç etmeyen Hristiyanlardan Türklerin etkisinde kalarak Grekçe yerine Türkçeyi tercih edenler olmuş ve bunlar "*Karamanlıca*" olarak bilinen Türkçeyi konuşmuşlardır.[88]

Anadolu Selçuklularının kurulmasında emeği geçen en büyük topluluk Oğuzlar yani Türkmenler olmuştur. Oğuzlarla birlikte Karluk, Kıpçak, Peçenek, Kanglı, Kalaç ve benzeri Türk boyları ve halkları da gelmiştir ki bunların hepsine birden Türkmen denilmektedir.[89] Türkmenlerin yanında İranlılar da gelmişlerdir. Daha sonraları Moğol işgali sırasında Moğollar da gelmiştir. Ancak %90'ı Oğuzlardan (Türkmenlerden) oluşmuştur.[90] Moğol hâkimiyeti sona erdiğinde Timur, halkının bir

83 Refik Turan, "Türklerin Anadolu'ya Akınları ve Malazgirt Zaferi'nden Önce Anadolu'da Türk Varlığı", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 233-255), Grafiker Yayınları, Ankara 2018b, s. 233.
84 Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014, s. 51.
85 Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İkdisadi Hayatı İle Ahilik*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001, s. 37.
86 Cahen, a.g.e., s. 150.
87 Şeker (2001), a.g.e., s. 34.
88 Baykara (2014), a.g.e., s. 43.
89 Ahmet Caferoğlu, "Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Yörük Üçlüsü", *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, cilt: V, İstanbul 1973, s. 76. - Baykara (2014), a.g.e., s. 79.
90 Akdağ, a.g.e., s. 18.

kısmını Türkmenistan'a geri götürmüşse de çok büyük bir bölümü Türk unsurunun içinde eriyip Türkleşmiştir[91] ki bunlara "*Kara Tatarlar*" denmektedir.[92]

Takribi de olsa Anadolu'ya gelen Türkmenlerin sayısını vermek mümkün değildir. Ancak Anadolu'ya gelen Türkmenlerin sayısı yerli halkın kat kat üzerindedir.[93] Göçlerle ve Türkmen kadınının doğurgan olması nedeniyle Anadolu'daki nüfus Türkmenlerin lehine hızla artmıştır. Rum diyarının ellerinden gittiğini gören Avrupalılar Haçlı Seferlerini düzenledilerse de Kılıçaslan ve diğer Türk beyleri bunlara ağır kayıplar verdirmişlerdir. Ayrıca, Haçlı Seferleri sırasında yardıma gelen Türk ve Müslüman topluluklar da savaş sonrası Anadolu'da kalmışlardır. Türkmen göçünün devam etmesi hem Haçlı Seferleri sırasında hem de savaş sonrasında devletin güçlü bir devlet olarak varlığını devam ettirmesine yardımcı olmuştur.[94]

Anadolu'da Selçuklu egemenliği başladığında başta Rumlar olmak üzere Ermeniler, Süryaniler, Gürcüler, Nasturiler, Asuriler, Yezidiler, Araplar ve İranlılar vardı.[95] Rumlar, kale içerisindeki şehirlerde yaşamaktaydı. Bu yüzden nüfusları da kalabalık değildi. Cami ve mescit gibi yapılardan anlaşıldığına göre Türkler de Anadolu'ya geldiklerinde fethettikleri kalelerin içinde yaşamaya başlamışlardır.[96] İlk olarak ele geçirdikleri şehirlerdeki gayrimüslim ibadethanelerini; cami/mescit veya tekke/zaviyeye çevirmek suretiyle dini ve sosyal yapıların etrafındaki yerleşim yerlerine yerleşmişlerdir.[97] XII. yüzyılın ortalarından itibaren şehirlerin kalabalıklaşması ve gelişmesi sonucu kale kapısının çevresine çıkılmıştır.[98]

---

91 B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı-Moğol Göçebe Feodalizmi*, (Çev. Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 126.
92 Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkmenler Mi Geldi?", *Belleten*, cilt: XXIV, sayı: 96, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1960, s. 575.
93 Sümer (1960), a.g.m., s. 575.
94 Sümer (1999), a.g.e., s. 158.
95 Kenan Çetin, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2014, s. 277.
96 Baykara (2014), a.g.e., s. 93.
97 Ahmet Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s*ayı: 5.1, Çankırı 2014, s. 68.
98 Akşit, a.g.m., s. 70.

Büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelen Türkmen toplumu; hayat tarzları, sosyal ve ekonomik yapıları ve üretime katkıları yönünden "*göçebeler ve konar-göçerler*", "*köylüler*", "*şehirliler*" olmak üzere üç büyük topluluktan oluşmaktaydı.[99]

2.1.1. Göçebeler ve Konar-Göçerler

Göçebeler, sade ve kanaatkâr bir hayat sürerler. Her türlü müdahaleden uzak yerlerde yaşamayı tercih ederler. Geleneksel inanışlara bağlıdırlar ve şeyhleri kabile reisleri olarak yönetim görevini yerine getirirler. Göçebelik alanları su ve bitki örtüsü yönünden oldukça fakirdir. Bu mahrumiyete serbest yaşamaları karşılığında razı olurlar. Zaman zaman bu bölgelerden ayrılıp yerleşik çiftçilerin arazilerine girerek yerleşiklerin hayvanlarına, ekili alanlarına ve diğer eşyalarına zarar verirler. Merkezi idarelerin güçlü olmadığı yerlerde bu tür olaylara sıkça rastlanır.[100]

Göçebeler belli bir yerde karar kılmayıp, zaman ve mekândan durmadan hareket ederler.[101] Belli bir yöre içinde; çadır, hayvan ve öteki araçlarla yer değiştiren, yerleşik olmayan kimse veya topluluğa "*göçer"* veya "*göçebe"* denir. Mevsimlere göre ülke veya yer değiştiren kişilere ise "*Konar-göçer*" denir.[102]

Konar-göçerler, yaylak-kışlak arasında mevsime göre düzenli yer değiştirirler. Bu yer değiştirmeler; başıboş, serserice yapılmış yer değiştirmeler değildir. Bu anlamda konar-göçerlik kavramı yaylak-kışlak kavramları ile aynı anlamda kullanılır hâle gelmiştir.[103]

---

99 Osman Gazi Özgüdenli, "Selçuklu Çağında Kırsal Hayat: Göçebeler ve Köylüler", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 551-558), Grafiker Yayınları, Ankara 2018c, s. 552.
100 Sami Öngör, "Ortadoğu Ülkelerinde Göçebe Hayatın Bugünkü Şartları ve Göçebe Nüfusun Sedantarizasyonu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 19, sayı: 1, Ankara 1964, s. 152-153.
101 Tuncer Baykara, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 252, Ankara 2001, s. 63.
102 Anıl Yılmaz, C. Telci, "Türk Kültürü Terminolojisinde Göç Kavramı Üzerine", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, cilt: 7, sayı: 2 (Haziran 2010), Ankara 2010, s. 15-16. - Öngör, a.g.m., s. 145.
103 Yılmaz, C. Telci, a.g.m., s. 18.

"*Yörük*" veya "*Türkmen*" denilen Türkler, yerleştikleri coğrafya ve yaşayış tarzlarına bakıldığında konar-göçerdirler.[104] Türklerde esas olan, mevsimlere göre farklı yerlere evini göçürmektir. Bu anlamda Türklerde göçebelik değil, "*Göçer-evlilik*", yani evini göçürmek söz konusudur.[105]

Yörük ve Türkmenlerin yerleştikleri coğrafyayı kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamakla beraber; Kızılırmak'tan başlayarak Anadolu'nun batısındaki Marmara ve Ege denizlerine kadarki alan ile Rumeli'deki konar-göçerlere "*Yörük*", yine Kızılırmak'tan başlayıp Anadolu'nun doğu ve güneyindeki bölgeler ile Suriye ile Irak'ta yaşayan konar-göçerlere ise "*Türkmen*" denilmektedir.[106]

Türkmen, "*Türk*" ile Farsça "*manend*" ekinin birleşiminden meydana gelmiştir ve Türk'e benzer anlamına gelmektedir. Diğer bir görüşe göre de "*Türk-i İman*" kelimesinden gelmektedir ve "*Müslüman Türk*" anlamına gelmektedir.[107] Yörük kelimesi ise "*yürü-mek*" fiilinden türetilmiş olup iyi ve hızlı yürüyen anlamına gelmektedir.[108] Yörük, özellikle Halep Türkmenleri için kullanılırken daha sonraları Batı Anadolu ile Güney Batı-Anadolu'daki konar-göçer oymaklar için de verilen genel ad olmuştur.[109]

Türk dendiğinde akla hep "*Göçebe*" kavramının gelmesi ve bilim adamlarının bir kısmının da bunu desteklemesi bizi büyük bir yanlışa götürür. Şehirleşmenin başlangıcı olarak Selçukluların gösterilmesi de yanlıştır. Bu yanlışı devam ettirmek batılı bilim adamlarının da hoşuna gitmiş ve Türkleri, "otlak peşinde koşan, başıboş insan sürüsü" olarak görmek işlerine gelmiştir.[110]

---

104 Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI, İstanbul 1952, s. 511.
105 Baykara (2014), a.g.e., s. 77.
106 Sümer (1952), a.g.m., s. 512.
107 Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler, Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, Ana Yayınları, İstanbul 1980, s.52.
108 Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1979, s. 821.
109 Sümer (1980), a.g.e., s. 174.
110 Rana Ece Karahan, "Eski Türklerde Şehircilik", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, sayı: 48, Erzurum 2012, s. 426, 427.

Oysaki Faruk Sümer "Eski Türklerde Şehircilik" isimli eserinde; Moğolistan'da yapılan arkeolojik kazılarda Hunlar'a ait olan etrafı surlarla çevrili yerleşim yerlerinin ortaya çıktığını ve Göktürklerde ise şehir kurma fikrinin VI. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıktığını belirtmektedir.[111]

Konar-göçerlik, bugün bile Anadolu'nun birçok yerinde olan bir yaşam tarzıdır ve insanlar yaylak-kışlak arasında yılın belli aylarında belirli yerlere gitmek suretiyle yer değiştirirler.[112]

Türkler, hiçbir zaman başıboş bir göçebe zümresi olmamıştır[113] ve hiçbir zaman yılın tamamında durmaksızın göçmemişlerdir. Yılın tamamında aynı mekânda bulunmasalar da iki, üç veya dört mekân arasında hareket eden göçerlerdir. Bu tam manası ile bir göçebelik olmayıp "*yarı-göçebe*" bir hayattır. Türkler, iklim bakımdan uygun olan yerleri uygun olan mevsimlerde tercih ederlerdi. Gittikleri yerlere de oranın iklim şartlarına uygun evler yaparlardı. Bu durum Türklerin göçebe olmadığının, mevsimlik yer değiştirme yaptıklarının ispatıdır. Türkler, genellikle 12 derece sıcaklığa sahip olan yerleri tercih ederlerdi. Her mevsime göre yaşayacakları yerlere mevsimlerin adını verirlerdi; "*kışlak*", "*yazlak*", "*yaylak*" ve "*güzlek*" gibi. Sondaki "k" çoğu zaman okunmadığından kışlak yerine kışla denmiştir ve günümüzde de askerlerin kaldığı yer olarak kullanılmaktadır.[114]

İnsanların tamamı aynı anda yaylakta veya aynı anda kışlakta kalmayabilir. Sıcak yerde yaşamayı sevenler kışlakta, serin yerde yaşamak isteyenler yaylakta devamlı olarak kalabilirler. Böylece köy halkı iki ayrı yerde ikamet etmiş olur. Hatta köyün birisi başka bir yere, diğeri başka bir yere göç edebilir.[115]

Mevsimlik veya yaylak-kışlak şeklindeki yerleşimin yanında devamlı yerleşim de vardır. Kalelerin korunmasında görevli askerler ve ailelerinin kalelerde sürekli kalması gereklidir.[116] XI. ve XII. yüzyıllarda yarı göçebe/yerleşik oranı %75 / %25

111 Faruk Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. x.
112 Karahan, a.g.m., 427, 428.
113 Baykara (2014), a.g.e., s. 79.
114 Baykara (2001), a.g.e., s. 64.
115 Baykara (2001), a.g.e., s. 70.
116 Baykara (2001), a.g.e., s. 67.

iken XIII. yüzyılda %70 / %30 olmuştur.[117] Zamanla şehirlilerden de yaylak-kışlak şeklindeki ikili hayatı tercih edenler olmuştur. Halk yaz mevsiminde yakındaki yaylalara veya bağlara göçmüş, kış gelirken tekrar şehirlere geri dönmüştür. [118]

Türklerin yerleşik hayata geçmesi Göktürkler zamanında başlamıştır. Göktürklerin yerleşik hayatı öğrenmesi ise Çinliler ile olan komşuluk ilişkileri ve çok yüksek kültüre sahip olan "*Suğdaklar"* (Suğd'da yani Buhara ile Semerkand arasındaki ülkede yaşayan halk) ile olan ilişkileri sonucudur. Türkler Suğdaklar'dan kültürel olarak etkilenmişler Suğdaklar'ın önemli bir kısmı da XI. yüzyılda Türkleşmiştir.[119]

Göktürkler, günümüzde kullanılan şehir sözcüğüne karşılık gelen "*balık*" sözcüğünü kullanmışlardır. Uygur Türkleri ve Moğollar da şehir anlamına gelen balık kelimesini kullanmışlardır. Balık sözcüğü XI. yüzyıla kadar kullanılmıştır. XI. yüzyılda, Karahanlılar ve Oğuzlar balık yerine Suğdakça'dan dillerine geçen "*kent*" sözcüğünü kullanmışlardır.[120] Ancak kent sözcüğü "*köy*" anlamında kullanılmıştır.[121]

Kutluğ İlteriş Kağan'ın Göktürk Devletini yeniden kurmak için yapmış olduğu ayaklanmayı anlatan Orhun Kitabelerindeki "*Akanım kağan yeti yirmi eren taşıkmış taşra yarıyor tiyin kü eşidip balıkdaki tağıkmış tağdaki inmiş tirilib yetmiş er bolmış*" cümlesinde balık sözcüğü geçmektedir.[122]

Ölen Türk asilzâdelerinin mezarlarına, beylerin ağzından yazılmış mezar kitabeleri olan Yenisey (kem) kitabelerinde kuy (koy) ve yazı (yayla) sözcükleri geçmektedir.[123]

Göktürklerden sonra gelen Uygurların yaşadığı eski Türk yurdu Moğalistan'da Uygurların ikinci Kağanı Bilge Kağan'ın kendisine ait zafer abidesinde; Suğdak ve Tabgaçlar'a (Çinliler) Selene (Selenge) ırmağı kıyısında "*Ordu Balığ*" isminde bir şehir yaptırdığı söylenmekte. Söz konusu sözcükler yerleşik kültür faaliyetlerinin

117 Baykara (2001), a.g.e., s. 69.
118 Baykara (2014), a.g.e., s. 43.
119 Sümer (1960), a.g.m., s. 567.
120 Sümer (1960), a.g.m., s. 568.
121 Sümer (1960), a.g.m., s. 572.
122 Sümer (1960), a.g.m., s. 568.
123 Sümer (1960), a.g.m., s. 569.

geliştiğini göstermektedir. X. yüzyılda Uygurlar tam olarak yerleşik hayata geçmişler ve yüksek bir kültür seviyesine ulaşmışlardır. XI. yüzyılda Uygurların beş şehirlerinin adı; Sülmi, Koçu, Canbalık, Beşbalık, Yenibalık'dır.[124]

Ünlü İslam coğrafyacısı Mesudi (Ö.t. 956), *"Murûc ez-Zeheb"* isimli eserinde; Yenikend ve Sir suyunun başlangıcında Oğuzların yerleşik hayat yaşadığını yazmaktadır. Oğuzların önemli bir kısmı Sir suyunun ve Karaçuk Dağları'nın karşısına düşen bölgelerde XI. yüzyılda yerleşik olarak yaşamaktalardı. Sepren, Karaçuk, Karnak, Suğnak, Sitgün Oğuzların yerleştiği başlıca şehirlerdir.[125]

Türklerin, Batı Türkistan'da kökeni daha eski devirlere uzanan şehir (balık) hayatının olması Anadolu'ya geldiklerinde mevcut şehirlere katılım yapmalarını kolaylaştırmıştır. Türklerin şehirlerde yaşaması bu bakımdan olağan bir durumdur.[126] Konar-göçer hayatı terk ederek; köyler kuran ve şehirlere yerleşerek yerleşik hayatı tercih edip ziraatla ve ticaretle uğraşmaya başlayan Yörük ve Türkmenler "*Türk*" olarak ifade edilmeye başlanmış ve Türk; yerleşik hayata geçenlerin adı olmuştur.[127]

Boyların, ekonomilerini güçlü tutabilmek için hayvanlara ve hayvanlarını doyurabilmek için de yeşil alanlara ihtiyacı vardır. Hatta bu yeşil alanlara sahip olabilmek için birbirleri ile çatışmalara da girmişlerdir. Çatışmayı kaybeden taraf hayvanlarını doyurabilmek için başka otlaklar bulmak amacıyla belirli otlaklar arasında göç etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca yazın otlaklar sarardığından hayvanların beslenmesi için yeşil otlakların bulunduğu yüksek yaylalara çıkmak da gerekmekteydi ki bu göç Nevruz'da başlardı. Kışın da yüksek yaylalar karlar altında kaldığından hayvanların beslenmesi için daha ılımlı olan ovalara dönülmesi gerekmekteydi ki bu göç de Eylül ayında başlardı.[128]

Konar-göçerlerin hem yaylaklarda hem de kışlaklarda mesken olarak kullandıkları konutları vardır. Bu konutların yapı kalitesi birbirleri ile aynı değildir ve

124 Sümer (1960), a.g.m., s. 570-571.
125 Sümer (1960), a.g.m., s. 572-573.
126 Baykara (2014), a.g.e., s. 58-59.
127 Ömer Lütfü Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Malî ve Hukukî Esasları (I. Cilt Kanunlar*), İstanbul Üniversitesi Yayınlarından Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1943, s. 80.
128 Yılmaz, C. Telci, a.g.m., s. 17.

yaylaklardakiler taş ve ağaçtan yapılmış "*pak*" ismi verilen basit konutlardır. Konar-göçerler, yaylak ve kışlaklarda kaldıkları süre içerisinde hayvan yetiştiriciliğinin yanında küçük çapta çiftçilik yaparak meyve ve sebze üretimi de yaparak kendi ihtiyaçlarını giderirler, arta kalanlarını da ticari olarak değerlendirirlerdi. Batı araştırmacıları bu şekilde iki coğrafya arasında gidip gelme şeklindeki yaşam tarzına "*agro-pastoralizm*" demektedirler. Bu kavramın Türkçe karşılığı olarak "*yarı göçerlik*" kavramını kullanabiliriz. Bu sürecin bir sonrası ise "*yerleşiklik*" olarak karşımıza çıkar.[129]

2.1.2. Köylüler

Anadolu'yu vatan haline getiren Türkmenler; Anadolu'da kendi hayat tarzlarına uygun yerlere yerleşmişlerdir. Yerleşik halkla yaşamaya alışkın olanlar; şehirlere yerleşirken, yerleşik halktan uzak olmayı tercih edenler köylere çekilmişlerdir.[130] Köy hayatını seçmelerinin en önemli nedeni ise hayvancılık ve çiftçilik ile geçiniyor olmalarıdır.[131]

Selçuklularda nüfusun en kalabalık kısmını köylerde iskân edilen çiftçiler oluşturmaktadır. Köylerde yaşayan çiftçiler, şehir halkı gibi hürdü ve kendilerine verilen toprağı işleme hakkını sahipti. En önemlisi babanın vefatı halinde de bu toprakların işleme hakkı evlatlarına geçmekteydi.[132]

İskânın ilk adımı olan köy, Türklerde farklı isimlerle ifade edilmektedir. Ailelerin bir araya gelmiş haline köy anlamına gelen "*avlu*" denirdi. Kazak ve Kırgızlarda ise "*avul*" veya "*ayıl*" denmekteydi. Avlu, ailenin en küçük birimi olup yaylak-kışlak arasında gidip gelebilen en küçük insan kümesidir. Köy, Göktürk Türkçesinde kullanılan "*Quy*" kelimesinden gelmektedir. Çince "*kuei*" de harem, kadınların yaşadığı yer anlamına gelmektedir. Köy kelimesinin Farsçada sokak anlamına gelen

129 Yılmaz, C. Telci, a.g.m., s. 22-23.
130 M. Said Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası: Karaçuk'tan Aziz George Kolu'na*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 213.
131 Metin (2018) a.g.m., s. 536.
132 Özgüdenli, (2018c), s. 556, 557.

"*kuy*" kelimesinden geldiği sanılır ancak Farsçada "*köy=dih*"dir. Birkaç köyün bir araya gelmesine ise "*divan=nahiye*" denir.[133]

Köyün en muhterem ve yaşlısı Kethüda olarak tayin edilir ve köyün gençleri bu kişiye bağlı olarak bir gençlik ocağı kurarlardı. Kethüda da gençlerin içinden birisini "*yiğitbaşı*" tayin ederek gençlerin başına idareci olarak atardı. Görevleri, köydeki nizamı ve asayişi sağlamaktı. Bazen de vilayet dâhilinde bir isyan çıktığında devlet bu gençlerden faydalanırdı.[134]

Anadolu'ya gelen konar-göçerler gerek siyasi hayatı ve gerekse iktisadi müesseseleri itibariyle kaynağı köylü kitlesiydi ve bu kitle de etnik bakımdan Türkmen kökenliydi.[135]

Türkmenler, insanların yaşamadığı boş bir araziyi, orman arazisini veya bataklık bir alanı yerleşim yeri haline getirirlerdi. Mezraların köylerde katılımı da bir süreç içerisinde olmuştur. Önceleri köyün ekinliği olarak kullanılmış ve buralara insanlar yerleşmemiştir. Konar-göçerler, geçici olarak yerleşilen bu yerleri zamanla, kışlak olarak da kullanmaya başlamakla köye dönüştürmüşlerdir. Ekinin dışında meyve ve sebze ekiminin de yapılmasıyla artık buraları köye dönüşmeye başlamıştır.[136]

Başta et olmak üzere Selçuklu toplumunun temel ihtiyaçlarını karşılayan Türkmenler bu işi yaptıkları sürece devletle bütünleşmişlerdir. Devletin de bu ürünlere ihtiyacı vardır. Selçuklu vezirinin evinde her gün için 80 ila 100 koyun kesildiği düşünüldüğünde Türkmenlere ne kadar ihtiyacı olduğu ortaya çıkmaktadır. Devlet ile olan ilişkilerinde I. Alâeddin Keykubad döneminde bozulmalar olmuşsa da bir denge sağlanmış ancak oğlu II. Gıyaseddîn Keyhüsrev dönemlerinde büyük isyanlar çıkmıştır.[137]

---

133 Baykara (2001), a.g.e., s. 71-72.
134 Akdağ, a.g.e., s. 30.
135 Akdağ, a.g.e., s. 28.
136 Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri-Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s. 141-143.
137 Baykara (2014), a.g.e., s. 80-81.

Şehirlilerin ağaç, kereste, odun ve kömür ihtiyaçlarını karşılayan Türkmenlere "*tahtacı*" veya "*ağaçeri*" denmiştir. Türkmenlerin devletle iyi geçinmesinin diğer bir sebebi de asker özellikleridir. Türkmenler genellikle sınırlarda yerleşmiş olmaları nedeniyle devletin vazgeçilmez asker kaynağını oluşturmaktaydı.[138]

Türkmenler, Bizanslıların boşalttığı köylere yerleştikleri gibi kendi kurdukları köylere de yerleşmişlerdir. Köylüleşme sayesinde üretim artmıştır. Yerel beyler ve merkezi idare de siyasi birliği temin etme ve düzeni sağlama bakımından köylere yerleşimden hoşnuttur.[139] Türkmenlerin çoğunun konar-göçer olması nedeniyle tarım işlerinde çalıştırılacak kişilere ihtiyaç vardır. Bu bakımdan Anadolu Selçuklu Sultanları yerli halkı himaye etmiş ve tarım işlerinde çalışmalarını sağlamıştır. Bazı zamanlar fethettikleri yerlerdeki Hristiyan halkı da Selçuklu ülkesine getirip iskânını sağlayıp ziraatla uğraşmasını temin etmişler hatta birkaç yıl vergiden de muaf tutmuşlardır.[140]

Anadolu'nun dağlık alanlardan oluşması nedeniyle geçitlerin (derbentlerin) ve boğazların korunması büyük bir öneme sahiptir. Hudut karakolları diyebileceğimiz Rumeli'deki "*palanga*"ların ve Asya içlerindeki "*ribat*"ların yapılması ve buralardaki toprakları koruyacak Türk "*er/alp*"ler kale dışındaki yerlerde de iskân edilmiştir.[141]

2.1.3. Şehirliler

Moğolistan'da yapılan arkeolojik kazılarda Hunların, etrafı surlarla çevrili yerleşim yerlerine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Göktürklerde ise şehir kurma fikri VI. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış ancak şehri kurma şerefi Uygurlara aittir ve Bilge Kağan'ın ölümünden (734) 13 yıl sonra Orhun Irmağı kenarında "*Balık*" adını verdikleri şehri kurarlar. Batı Göktürk hanedanının halefleri olan Türgiş kağanları VIII. yüzyılda Sûyâb ve Talas şehirlerinde oturmuşlardır. IX. yüzyılda sahip olunan

138 Baykara (2014), a.g.e., s. 81-82.
139 Yunus Koç, "Selçuklular Döneminde Anadolu'da Köyler ve Köylüler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, A. Y. Ocak (Ed.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 3062-1, cilt: 1, Ankara 2006, s. 296.
140 Ahmet Altıntaş, *Türkiye Selçuklularında Sosyal ve Ekonomik Hayat,* İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Malatya 1998, s. 65.
141 Baykara (2014), a.g.e., s. 77-78.

şehir sayısı on altı civarındadır. X., XI. ve XII. yüzyılda ise şehirleşme daha da hızlandığından XIII. yüzyılın başlarında kalabalık bir nüfus şehir ve köylere yerleşmiştir. Ancak Moğol istilası sonrası bu şehirlerin birçoğu yok olmuş, kalanları da değerlerini kaybetmiştir.[142]

XI. yüzyılda Karahanlı Türkleri ile Oğuz Türkleri şehir veya köy için; balık kelimesi yerine "*kend*" (kent) kelimesini kullanmışlardır. Azerbaycan'da köy için hâlâ kent sözcüğü kullanılmaktadır.[143] Kazaklar ve Başkurtlar ise şehir yerine "*kale*" kelimesini kullanmışlardır.[144]

Türkler, Oğuz Han döneminde ve Abbasiler döneminde Anadolu'ya gelmeye başlamışlar, IX. yüzyıldan itibaren göçler hızlanmış ve nihayet 1071'den sonra da temelli yerleşim başlamıştır. Uzun bir süreçte gerçekleşen bu göç esnasında Türkler farklı milletlerle ve kültürlerle karşılaşmıştır. Öncelikle hazır buldukları yerleşim yerlerine yerleşmişler daha sonraları devletin yönetim politikalarına bağlı kalarak[145] Konya, Alaiye, Kayseri, Sivas, Aksaray, Eğridir, Beyşehir, Seydişehir, Kırşehir ve Çorum gibi yeni yerleşim yerlerini oluşturmuşlardır.[146]

Türkler hem yerli halka karşı hem de arkalarından gelen Moğollara karşı örgütlü hareket etmek zorunda kalmışlardır. Bu sebeple esnaf ve zanaatkârların "*Ahî*" teşkilatı etrafında toplanması hızlanmış ve bu teşkilat; yarı-göçebelikten yerleşik hayata geçişi hızlandırmıştır. Ayrıca Hristiyan halkın elinde olan tarım ve ticaret Ahî teşkilatı sayesinde Türklerin eline geçmiş ve Türkler ekonomide söz sahibi olmuştur.[147] Ticaret hayatının önem kazanması ile de şehirlerin önemi artmış ve şehirlerde nüfus artışı olmuştur.[148]

---

142 Sümer (2014), a.g.e., s. x.
143 Sümer (2014), a.g.e., s. 1.
144 Baykara (2001), a.g.e., s. 73.
145 Devrim Türkan Kejanlı, "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi", *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 5, Number: 3, Diyarbakır 2010, s. 288.
146 Baykara (2014), a.g.e., s. 98-99.
147 Kejanlı, a.g.m., s. 289.
148 Akdağ, a.g.e., s. 21.

1071 Malazgirt zaferi sonrası Anadolu'da Türkleşme ve İslamlaşma süreci başlamıştır. Türklerin Anadolu'ya gelişinde Bizans kentleri eski ihtişamını kaybetmiş; nüfusu azalmış, yerleşim yerleri küçülmüş durumdaydı. Türklerin geldiğinde Orta ve Doğu Anadolu'daki şehirler bu sebeple kısmen boş durumdaydı.[149] Türkler bu boş şehirlere yerleşmiş ve ayrıca tahrip olan şehirlerin yakınına veya üzerine yeni yapılar yapmış, bunların dışında yeni kentler de kurmuşlardır.[150]

Bizans İmparatoru Mihael, Anadolu'daki Hristiyanları kurtarmak amacıyla Kayseri, Sivas ve Amasya'ya taşır. Geriye kalan halkını da arabalarla Balkanlar'a gönderir. Böylelikle şehirler Türkler geldiğinde kısmen boştur. Şehirlerin boşalması Türk göçünü hızlandırmış ve İznik'e kadar olan bütün şehirlerin altı yıl gibi sürede Türklerin eline geçmesini kolaylaştırmıştır.[151]

Moğolların işgalinden kaçan Oğuzların dışındaki diğer Türk toplulukları da XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır. Harezm Türklerinden Celaleddin Harezmşah ve beraberindekiler Anadolu Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın izni ile Anadolu'ya gelip Doğu ve Orta Anadolu'ya yerleşmişlerdir. I. Alâeddin Keykubad, Harezmlilerin başka devletlerle iş birliği yapmasını önlemek ve savaşçı özelliklerinden yararlanmak amacıyla Erzurum ve çevresine yerleşmelerine izin vermiştir.[152]

Türklerin Anadolu'ya geldiklerinde şehirler "*kastra*" (kale şehir) durumundaydı ve bu şehirlerin büyük bir bölümü sur içindeydi. Bunun sebebi de yönetim kolaylığı ve askeri yönden savunulmasının kolay olmasıydı. Sakıncası ise yayılma alanının sınırlı olmasıydı.[153]

---

149 Halime Doğru, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1995, s. 19-27.
150 Kejanlı, a.g.m., s. 289.
151 Osman Eravşar, "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler, Orta Çağ*, cilt: 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 335.
152 Osman Gürbüz, *Anadolu Selçukluları Döneminde Erzurum (1202-1318)*, Aktif Yayınevi, Ankara 2004, s. 87.
153 Kejanlı, a.g.m., s. 289.

Türkler öncelikle mevcut Bizans kale şehirlerine yerleşmişlerdir.[154] Stratejik öneme sahip eski kaleleri onarmışlar, iç kaleye sahip olmayan kalelere de iç kale eklemişlerdir. Zamanla başka kaleler de inşa etmişlerdir. Kaleyi savunan askerler ile aileler bir arada kalmışlar ve "*kale-kent*" anlayışını geliştirmişlerdir. Kalelerin içinde askeri amaçlarla kullanılan dörtgen şeklindeki küçük "*iç kale*" vardır ve ayrıca konut alanları olarak kullanılan şehrin etrafı da surlarla çevrilmiştir ki buna da "*dış kale*" denmektedir. Bazı şehirlerdeki iç kalelerin etrafı hendekle çevrilerek daha iyi korunur hale getirilmiştir. Zamanla ticaretin gelişmesi ile dış kaleler ortadan kalkmış ve surların dış kısmında "*at pazarı*", "*odun pazarı*", "*saman pazarı*" gibi geniş bir alanı gerektiren pazar yerleri meydana getirilmiştir.[155]

Özellikle I. Alâeddin Keykubad döneminde (1020-1037) siyasi, askeri, ticari ve demografik nedenlerle sur dışına ovalara doğru yayılmalar başlamıştır. Bizanslar döneminde silik olan ancak ulaşım şartları uygun olan ve yaşama rahatlığı olan şehirler canlandırılmıştır. Bizanslıların olumsuz şartlar nedeniyle terk ettiği şehirlerin yakınlarına Eskişehir, Samsun ve Denizli gibi yeni şehirler de kurulmuştur. Kurmuş oldukları bu şehirlerde Maveraünnehir ve Harezm bölgelerinden gelen ve şehir geçmişi olan Türkler, yaşadıkları coğrafyanın özelliklerini de taşıyarak Anadolu'da yeni bir tarz oluşturmuşlardır. Ancak son zamanlarda siyasi gücün zayıflaması ve merkezi idarenin gücünün ortadan kalkması ile tersine kalelere çekilmeler görülmüştür.[156]

Selçuklular, yerleştikleri bu şehirlere ilk olarak cami ya da mescit yaparlardı. Bu yapıların hemen yanına da söz konusu yapıları ekonomik olarak destekleyecek vakıflar kurulurdu. Daha sonraki yıllarda bu yapıların çevresi han-hamam, pazar yeri[157] ve medrese gibi yapılarla donatılmıştır.[158] Bazen de ilk olarak mevcut kiliselerden bazıları camiye çevrilir ve uzun vadede ise büyük ve gösterişli camiler ve sosyal ihtiyaçları karşılayacak yapılar imar edilirdi. Camiye çevrilmeyen kiliseler

154 Metin (2018) a.g.m., s. 510.
155 Kejanlı, a.g.m., s. 290.
156 Metin (2018) a.g.m., s. 511-512.
157 Doğru, a.g.e., s. 50.
158 Kejanlı, a.g.m., s. 291.

gayrimüslim halk tarafından kullanılır ve bu kiliselerin etrafında gayrimüslim halk ikamet ederdi.[159]

Kalelerdeki nüfusun artması insanların sur dışına çıkmasına sebep olmuştur. Kale içindeki kale camii; cuma ve bayram namazlarında ihtiyaca cevap vermediğinde ve iskân da kale dışına taştığından dolayı kaledeki camiye çıkmak yerine yeni bir cami yapmak zorunda kalınmıştır. Bu durum, kalenin dışında yeni bir şehir oluşmasına ve kale ehli olmayan ve kırsal kesimde yaşayan Türklerin de buralarda iskân edilmesine fırsat sağlamıştır.[160]

Bizanslılarda kalenin dışında olup da halkın oturduğu bu yerlere "*varoş*" denmektedir. Magosa'daki Maraş, ismini varoştan almıştır. Varoşun Türkçe karşılığı ise "*corum*" veya "*çevrim*"dir.[161] Şehir merkezlerine yapılan Cuma Camilerine genellikle "*Ulu Cami*" denmekte ve bu dönemde Orta Çağ İslam şehirlerinden farklı olarak birden fazla Cuma Camisi yapılmaktaydı.[162] Ulu Cami'nin bulunduğu yerdeki mahalleler "*Cami-i Kebir*" ismini almıştır.[163]

Mahalleler şehirlerin en önemli fiziki unsurlarıdır. Bu mahallelerde yaşayan halk; aynı etnik, dini ve kültürel özelliklere sahiptir. Aynı mescitte namaz kılarlar ve dolayısıyla ailecek de birbirini iyi tanırlar.[164] Ailelerin bir arada yaşadığı yerler olan mahallelerde ailelerin ortak olarak kullandıkları; çeşme, fırın, hamam, çamaşırlık gibi yapılar ile mektep gibi eğitim kurumları vardır. Sancak merkezine ise "*şehir*" denir. İdare edilen en geniş toprak parçasıdır. Yaya gidip gelme mesafesi 6-7 saat süren mesafedir ki 35-40 km'lik bir mesafedir. Dolayısıyla şehir geniş bir alanı ifade etmektedir.[165]

Sultan, fethedilen şehirlere öncelikle emir veya vali görevlendirmekte, daha sonra da idari ve sosyal işleri yürütmek üzere kadı, kâtip, müezzin ve imam görevlendirmekteydi. Diğer şehirlerden getirilen halk ile birlikte dervişler

159 Eravşar, a.g.m., s. 334-335.
160 Baykara (2014), a.g.e., s. 68.
161 Baykara (2014), a.g.e., s. 73.
162 Kejanlı, a.g.m., s. 291-292.
163 Metin (2018) a.g.m., s. 518-519.
164 Metin (2018) a.g.m., s. 518.
165 Baykara (2001), a.g.e., s. 71-73.

getirilmekteydi. Gayrimüslim halk ise cizye vererek bulundukları şehirlerde kalabiliyorlardı.[166]

2.2. Sosyal Yapının Dinamikleri

Orta Asya Türk aile yapısı Türklerle Anadolu'ya taşınmıştır. Aile bir milleti ayakta tutan en önemli unsurlarındandır. Ailede baba ile anne aynı haklara sahiptir ve kadına son derece önem verilir. Türklerde kadın evin direğidir, erkeğin can yoldaşı ve yardımcısıdır. Valide hanımlar o kadar etkilidir ki Sultanın hangi evladının tahta çıkacağı konusunda bile çoğu zaman belirleyici olmuşlardır.[167]

2.2.1. Aile

Türkmenler ilk zamanlarda çadırlarda yaşardı. Çadırın ortadan bölünmüş sol tarafında erkekler, sağ tarafında ise kadınlar kalırdı. Eğer ailenin büyük oğlu evlenir ve ayrı bir çadıra çıkmaz ise çadırın içine heybeden ayrı bir bölüm hazırlanırdı. Ayrıca, uzun yoldan gelen konuklar için özel bölmeler hazırlanırdı. Türkmen aileler misafiri çok sevdiklerinden giden misafirleri gözyaşları içerisinde uğurlarlardı.[168]

İbn Battûta, Denizli'ye (Lâdik) geldiğinde çarşıdan geçerken insanların dükkânlardan çıkarak hayvanların dizginlerinden tuttuklarını belirtiyor ve başka bir grubun ise bu insanları uzaklaştırıp dizginlerden kendilerinin tuttuğunu, daha sonra da iki grubun hançerlerini çekerek kavga ettiklerini söylüyor. İbn Battûta ve yanındakiler, grupların kendi aralarındaki konuşmalardan bir şey anlayamadıklarından yol kesen eşkıya olduklarını düşünürler. Arapça bilen birisi gelir ve bu kişilerin Ahîler olduğunu ve her iki grubun da kendilerini misafir etmek istediğini tercüme eder. Sonunda kura çekerek kimin yanında misafir olacakları belirlenir ve kavga sona erer.[169]

---

166 Eravşar, a.g.m., s. 335.
167 Refik Turan, G. Kırpık, "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 479-505), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 479-480.
168 Polat, a.g.e., s. 216.
169 Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Çev. A. Sait Aykut), YKY Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 279, 280.

Muğla'ya gittiğinde de benzer bir misafirperverlikle karşılanır. Yeme-içme ve konaklama ihtiyaçlarının karşılandığını, temizlenmeleri için hamama götürüldüklerini ve ilaveten kendilerine bir kat elbise verildiğini belirtmektedir.[170]

Türkmenlerin Orta Asya'dan Anadolu'ya getirdikleri ve yazın sıcaktan, kışın soğuktan koruyan çadırların içinde bir ailenin yaşaması için gerekli olan her türlü malzeme mevcuttu. Ayrıca çadırlarda bulunan dokuma tezgâhları ile çadırın içini döşemek için; halı, kilim, yastık örtüsü, torba, heybe, çadır bezi ve çeşitli kıyafetler dokunuyordu.[171]

Yerleşik hayata geçildiğinde ise evlerde yaşanmaya başlanmıştır. Evler iki kattan ibaret olup alt katlarda ahır, mutfak, ambar ile hizmetli odaları yer almaktadır. Üst katlarda ise ev sahibinin oturması ve yatması için odalar bulunmaktadır.[172] Sofa, odalar ve mutfaktan oluşan evlerde; halı, yaygı, perde ve battaniyeler bulunurdu. Tandır ve mangal ısınmak için; şamdan, mum, kandil ve yağı da aydınlatma için kullanılırdı.[173] Odalardan biri kışlık sıcak oda olarak ayrılırdı. Evin damı genellikle düz olur ve ev kemerli olarak inşa edilirdi.[174]

2.2.2. Evlilik Müessesesi

Evlilik Türklerde sosyal bir görev olarak görüldüğünden bekârlık hoş karşılanan bir durum değildir. Evlenmek isteyen kız ve erkeğin velilerinin rızası yanında evlenecek kız ve erkeğin de rızasına başvurulmaktadır. Erkek tarafı, kıza karşılıklı imzalanan bir akit ile "*kalın*" adı verilen bir miktar mal verir; kadın boşanır ise bu mal erkeğe iade edilir, boşanmaya erkek sebep olmuş ise mal iade edilmez ve kadında kalır.[175]

Anadolu Selçuklularında evlilik yaparken genellikle kendi ırkından veya dindaşından eş seçilmesine dikkat edilmiştir. Zamanla gayrimüslim kadınlarla da evlilikler

[170] Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, a.g.e., s. 281.
[171] Polat, a.g.e., s. 214.
[172] R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 481.
[173] Polat, a.g.e., s. 214.
[174] Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Bilge Yayınları, Konya 1978, s. 70.
[175] R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 482.

yapılmıştır.[176] Evlenilen Hristiyan kadınların bir kısmı zorla alınmış, bir kısmı ise Türkmenler ile iyi geçinmek için kızlarını kendileri vermişlerdir. Doğan çocuklar ise Türk olarak yetiştirilmiştir.[177]

Türkmenlerin, Müslümanlığı kabul etmiş olan yabancı erkeklere de kız verdikleri olmuştur. Hanedan üyelerinin bu kurala uymayarak Sultan kızlarından bazılarını gayrimüslim hükümdarlar ile evlendirildikleri olmuştur. İslam hukukuna göre Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi kesinlikle yasak olmasına rağmen bu evliliklere izin verilmiştir. Bunun sebebi, akraba ilişkileri sayesinde güçlü ülkelerle güç birliği kurmaktır.[178]

Kardeşin ölümü üzerine dul kalan hanımı bekâr erkek kardeşe eş olarak alınırdı. Ayrıca çocuksuz olmak şartıyla üvey anneyle bir erkeğin evlenmesine izin verilirdi. Burada amaç; kadına verilecek olan mal varlığının bölünmemesi, kadının namusunun korunması ve sahipsiz kalmasının önlenmesidir.[179]

Genellikle evlilikler görücü usulü ile olmaktaydı. Evlenecek gençlerin anne ve babaları, bazen de toplumun saygın kişileri gençlerin evlenmesi için aracılık ederlerdi. Bazen de erkek, beğendiği bir kızı aile büyüklerine söyler ve aile de kızı istemeye giderdi.[180] Aracılık eden bu kişilere "*arkuci*" veya "*savçı*" denirdi.[181]

Günümüzde olduğu gibi evlilik olayından önce erkekler tarafından beğenilen kızlara dünürcü olunurdu.[182] Eğer kız da kabul ederse nikâh yapılır ve geline nikâh parası (*Mehir*) verilirdi. Mehir, erkeklerin evlenme esnasında kadınlara vermiş olduğu para veya maldır.[183] Bu konu ile ilgili Eflâkî; Şerefeddin isminde bir hazinedarın Tavus

176 Cahen, a.g.e., s. 153, 156, 194, 204.
177 Cahen, a.g.e., s. 150.
178 Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988, s. 112-114.
179 Nejdet Sevinç, "Eski Türklerde Kadın ve Aile Hukuku", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: .8, İstanbul Ekim 1980, s. 55.
180 Sedat Bıçak, *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın*, İstanbul 2007, s.70.
181 K. Çetin, a.g.e., s. 232.
182 Kazım Paydaş, "Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 Y.Y. Da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 8, France October 2013, s. 460.
183 Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2011, s. 316.

Hatun'u beğendiğini ve evlenmek istediğini belirttiğini, karşı tarafın da kabul etmesi ile nikâhlarının kıyıldığını anlatmaktadır.[184]

Tavus Hatun, Vezir Ziyaeddin'in hanında "*harp*" çalmaktadır. Güzel sesli bir hatundur ve hem sesi hem de sazına insanlar âşıktır. Mevlânâ çalgı sesini duyar ve o hana girer. Tavus Hatun Mevlânâ'yı odasına çağırır. Mevlânâ, sabahtan akşama kadar Tavus Hatun'un odasında namaz kılar. Aynı gün Sultan'ın hazinedarı Şerefeddin de buraya uğrar ve Tavus Hatun'a âşık olur. Daha sonra Tavus Hatun'u emin olduğu kişileri göndererek istetir ve kabul etmesi üzerine kendi nikâhına alır. Tavus Hatun'a başlık olarak elli bin dinar hediye eder.[185]

Türk törelerine gere evlenecek olan erkeğin tarafı, kızın annesine vermesi gereken para veya mal şeklindeki ödemeye süt hakkı (*yelü*) denmekteydi.[186] Gelinin erkek kardeşine verilen hediyelere de "*ağırlık*", kız kardeşe verilen hediyelere ise "*yandış*" adı verilirdi.[187] Kızın ailesi de kızı için çeyiz (yumuş) hazırlamak zorundaydı. Kızın, erkeğin ailesinin yanında bir yerinin olabilmesi için çeyiz çok önemliydi.[188] Çeyiz, evlilik esnasında ihtiyaç duyacağı elbise ve takılardan oluşurdu. Babanın çeyiz düzecek parası yoksa çeyiz düzme işine devlet yardımcı olurdu.[189] Hattat Nizâmeddin ile evlenecek olan Şeyh Selâhaddin'in kızı Hediye Hatun'a ait çeyizin olmadığını gören Mevlânâ, Gürcü Hatun'dan destek ister.[190]

Düğünden önce mahkemede ve kadı huzurunda damat ve gelinin nikâhı kıyılırdı. Nikâh, İslam hukukuna göre şahitler önünde yapılır ancak nikâhı yapılan erkek ve kız mahkemede bulunmazdı. Şahitler erkek ve kızın vekili olarak irade beyanlarını ifade ederlerdi.[191] Kadı huzurunda mahkemelerde yapılan nikâha ilişkin akitler mahkemenin kâtipleri tarafından defterlere (sicillere) geçirildikten sonra bir nüshası

---

184 Eflâkî, a.g.e., s. 315.
185 Paydaş, a.g.m., s. 460.
186 Sevim Can, *Selçuklular Döneminde Kadın*, Ufuk Ötesi Yayınevi, İstanbul 2008, s. 155.
187 K. Çetin, a.g.e., s. 232.
188 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 481.
189 Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr,* cilt: V, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000e, s. 161.
190 Eflâkî, a.g.e., s. 545, 546.
191 S. Can (2008), a.g.e., s. 158.

da nikâhları yapılan çiftlerin vekillerine verilirdi.[192] Düğünde ise davetlilere düğün sahibinin ekonomik durumuna göre altın, gümüş, giysi veya şeker ikram edilirdi.[193]

Türklerde evlatlık müessesesinin aile hayatında önemli bir yeri vardı ve beylerden tutuverin de normal ailelere kadar yaygın şekilde kabul görmekteydi. Anadolu Selçuklularında evlatlık alınmış çocuk için "*tutunçi oğul*" ifadesi kullanılmaktaydı.[194]

2.2.3. Toplumda Kadının Yeri

Türklerde Müslüman olmadan önce ana, baba ve çocuklar arasındaki ilişkide; sevgi, saygı ve himaye esastır. Aileyi babadan sonra temsil edecek kişi anne olduğundan babanın mirası vasi sıfatı ile anneye bırakılmıştır. Anneye, anneliğin yanı sıra kutsallık da atfedilmiştir. Uygurlar eski şiirlerinde anne için "*Anam tuğlu kutlu ağa*" ifadesini kullanmışlardır. Dede Korkut ise "*anaya el kalkmaz ve söz söylenmez*" demektedir. Göktürkler kadın için "*eş*", Çağatay Türkleri ise "*evlik*" sözcüğünü kullanmışlardır.[195]

Türkmen kadını, erkeklerden kaçmaz, misafir ağırlamayı sever ve Araplar gibi peçe takma âdeti olmadığından yüzü açıktır. Ancak Selçuklu Anadolu'sunda büyük şehirlerinde İslam medeniyetinin kuvvetlenmesi ile kadınlar zamanla kapanmıştır. Türkmen erkekleri sakallı olup genellikle sarık takarlardı.[196]

Anadolu Selçuklu toplumunda kadının en fazla zamanını alan yer evidir. Çocuklarının bakımı, yemek yapımı ve diğer ev işleri zamanının büyük bir kısmını alır.[197] Her ne kadar Türk toplumunda erkek çocuk, kız çocuğa göre tercih edilse de kızlar cinsiyetleri nedeniyle ikinci planda bırakılmazdı. İslam'dan önce de sonra da

---

192 Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları, sayı: VII, Ankara 1988, s. 44.
193 Eflâkî, a.g.e., s. 68.
194 K. Çetin, a.g.e., s. 233.
195 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 480-481.
196 Turan (1978), a.g.e., s. 206.
197 Bıçak, a.g.e., s.48.

böyle olmuştur.[198] Kız çocuğu anneye yakın olması nedeniyle eğitimini anne üstlenir, erkek çocuğunun eğitimini ise baba üstlenirdi.[199]

Selçuklu Türk kadınının toplum içinde başı açıktı[200] ve erkekler gibi at binmeyi bilirdi. Eflâkî'nin anlattığına göre, Erzincan şehrinin hüküm sahibi Fahreddin'nin hanımı İsmetî Hatun, Bahâeddin Veled'in Erzincan'a geldiğini haber alınca yorga atına binerek onun yanına gitmiştir.[201]

Ayrıca kadınlar, sohbet meclislerine erkeklerle birlikte katılmaktaydı. Nitekim Bahâ Veled'in, Konya'daki müritleri arasında kadınlar da vardı ve Guristân-i Kaani'î adındaki mezarlıkta verdiği vaazda Konya şehrinin kadınları da vardı.[202] Kadınlar arasında yapılan semâdan önce kadınlar def çalar, şarkı söylerler ve kadın neyzenler de ney üflerlerdi. Tavus Hatun bu müzisyenlerden biriydi.[203]

Mevlânâ da Babası Bahâ Veled gibi kadın-erkek ayrımı yapmadığından kadınlar yanına gelerek çeşitli konularda danışırlardı.[204] Şeyh Selahaddin'in kızı Fatıma Hatun ile oğlu Sultan Veled'i evlendiren Mevlânâ,[205] oğluna yazdığı mektubunda; gelini olan Fatıma Hatun'u incitmesi halinde oğlunu sevmekten bile vazgeçebileceğini belirtmektedir.[206]

Eflâkî, Anadolu'da çok miktarda kadın velî olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birisi de Konya'da yaşayan Nizam (Fahrünnisâ) Hatun'dur. Pervâne Muineddin'in eşi Gürcü Hatun da otorite sahibi kararlı bir kadındır.[207]

Türkmenlerde "*içten evlenme*" söz konusu olduğu için evlenmeler boy içinden yapılırdı.[208] Türkmen beyleri tek kadınla evlidirler. Eşlerine saygı duyarlar ve aynı

---

198 Bıçak, a.g.e., s.53.
199 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 485.
200 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 481.
201 Eflâkî, a.g.e., s. 79.
202 Eflâkî, a.g.e., s. 83, 87.
203 Eflâkî, a.g.e., s. 315, 389.
204 Eflâkî, a.g.e., s. 180, 181, 183.
205 Eflâkî, a.g.e., s. 110, 327, 540.
206 Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Mektuplar*, (Çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1999, s. 85, 86.
207 Eflâkî, a.g.e., s. 348, 456.
208 Vladimir. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev. Azer Yaran), Ankara 2018, s. 92.

zamanda sevgilerini göstermekten de kaçınmazlardı. Çoğu konuda kadınların yol göstermelerine uygun hareket ederlerdi. Eşlerine "*görklüm*" (güzelim) diye hitap ederlerdi. Kadınlar ise kocalarına kızdıklarında acıtıcı ve sert ifadeler kullanabilirlerdi.[209]

Ancak İslam kadınların daha önceden yararlanabildiği birçok özgürlüğü kısıtlamıştı.[210] Mesela şer'i kuralların etkili olmasından sonra evlenme ve boşanma konularında şeriatın tam anlamı ile hâkim olduğu görülmektedir. Her ne kadar tek eşlilik esas olsa da erkekler birden fazla hanımla evlenebiliyordu.[211]

Genellikle çok eşliliğe; ülkenin topraklarını genişletmek ve siyasi çıkarlar elde etmek için sultanlar, toplumda üst kesimde yer alanlar ve ekonomik olarak iyi olanlar arasında rastlanırdı. Çok eşli olan sultanlar için ilk eşleri ikinci ve diğer hanımlardan farklı tutulur ve ilk eşe "*baş hatun*" denirdi. Baş hatun sultanla birlikte yönetimde söz sahibidir ve doğan erkek çocukları tahta çıkarlardı. Diğer kadınlardan doğan erkek çocukların da tahta çıkma hakkı vardı.[212]

İslam hukukuna göre boşanma yetkisi erkeğindir ve erkeklerin eşlerinden boşanması için "*Boş ol*" demeleri yeterlidir.[213] Ancak erkeklerin eşlerine kötü muamele etmesi, zina etmesi ve iktidarsız olması gibi durumlarda kadınların da eşlerini boşamayı talep etme hakkı vardır.[214]

Türkistan hakanları devlet işlerinde hanımlara danışırlar ve onların fikirlerini üstün tutarak karar alırlardı. Özellikle devlet işlerinde sultanlar eşlerinin görüşlerine önem verirlerdi. Karahanlılar ile Selçuklularda "*Terken"* sanı alan sultan hanımları; hem sultanlara ve siyasi olaylara tesir ediyor hem de idarede söz sahibi oluyorlardı.[215] I. Kılıç Arslan'ın vefatından (1107) sonra Malatya'da bulunan eşi Ayşe Hatun; en küçük oğlu olan Tuğrul Arslan adına hüküm sürmeye başlamış,[216] oğluna tayin ettiği

209 Sümer (1999), a.g.e., s. 389.
210 Gordlevski, a.g.e., s. 93.
211 Taneri, a.g.e., s. 54, Bıçak, a.g.e, s. 69
212 S. Can (2008), a.g.e, s. 168.
213 Eflâkî, a.g.e., s. 353.
214 Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya 1988, s. 28-29.
215 Turan (1978), a.g.e., s. 202.
216 Turan (1978), a.g.e., s. 204.

atabegler (Emir Bozmış, Emir İlarslan, Artuklu hükümdarı Belek B. Bahram) vasıtası ile geniş siyasi faaliyetlere, savaş ve istilalara girişmiştir. 1107-1124 tarihleri arasında Malatya hâkimiyetini sürdürmüştür.[217]

2.2.4. Tören ve Merasimler

Tören ve merasimler, Anadolu Selçuklu toplumunun sosyal hayatı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Nikâh, düğün ve cenaze törenleri en önemli örneklerdir. Kale şehirlerin içinde sıkışık durumdan bunalan halk için kalenin bir kapısının açıldığı çimenlik alan eğlence yeri olarak ayırmıştır.[218]

Gök meydan denilen bu çimenler; çok geniş ve temiz alanlardır. Bütün şehir halkı bir araya gelip bayram namazlarını burada kılarlar, şenlikleri burada yaparlardı. At koştururlar, güreş yaparlar ve ok atarlardı. [219] Yapılan bu eğlence ve spor etkinliklerinin (güreş, cirit, avcılık, kılıç kalkan) sayesinde hoşça vakit geçirme amaçlanmaktaydı. Yapılan faaliyetlere bazı zamanlar sultan ailesi de katılmaktaydı.[220]

Düğünde müzik eşliğinde düğüne gelenleri eğlendirmek için def, davul, zurna, kaval ve darbuka gibi müzik aletlerinin çalınıp oynanmasının yanı sıra oyuncuların ve hokkabazların gösterileri izlenirdi.[221] Ayrıca gelen misafirlere düğün yemeği de verilir, gelinin başına; altın, gümüş, inci, badem, şeker, fıstık saçılırdı[222] ki buna "*saçı*" denirdi. Yemek ikramına "*küden*" denir ve düğünün en önemli bölümünü oluştururdu.[223]

Eyyubi hükümdarı Melik Adil'in kızı Gaziye Hatun ile Alâeddin Keykubad'ın Malatya'da yapılan düğünü saray düğünlerine örnek gösterilebilir. Anadolu, Şam, Mısır ve Musul'dan getirilen çalgıcılar ve oyuncular düğüne katılmış ve yaptıkları

---

217 Tülay Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", Selçuk Üniversitesi, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sayı: 6, Konya 2017, s. 41-43.
218 Baykara (2014), s. 65.
219 Baykara (2014), s. 112.
220 Doğan Yıldız, *Çağlar Boyu Türklerde Spor*, Telebasım Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 3.
221 Bıçak, a.g.e., s.76-77.
222 Taneri, a.g.e., s. 56.
223 K. Çetin, a.g.e., s. 232.

oyunlar ile herkesi eğlendirmişlerdir. Bir hafta süren düğün sonrası Alâeddin Kekyubad halka genel bir ziyafet verir ve Kayseri'ye dönerken yolda uğradığı bütün şehir ve kasabalarda düğün yapmaya devam eder.[224]

Selçuklu Anadolu'sunda sünnet düğününe de önem verilirdi. Mevlânâ, oğulları Bahâeddin (Sultan Veled) ve Alâeddin'i Bedreddin Gevhertaş'a (Karahisar-ı Devle'de kale muhafızı) sünnet ettirmiş ve arkasından da sünnet düğünü yapılmıştır. Eşi benzeri olmayan bir sünnet düğünü yapılmıştır. Düğünde kalenin her yeri değerli kumaşlarla süslenmiş,[225] çeşitli çalgılar çalınmış ve badem şekeri ikram edilmiştir.[226]

Törenlerin en hüzünlü ve buruk olanı da hiç kuşkusuz cenaze törenleridir. Ölenin yakınları üzüntülerinden dolayı yas ve mateme bürünürlerdi ki[227] bu kişilere Mevlânâ; "*Anası ölene ağlayıp feryat etmeyi öğretme…*"[228] diyerek yakılan ağıtların içten gelen bir duygu olduğunu belirtir.[229]

Yas tutan kişiler giydikleri kaftanları yırtar, külahlarını başlarından çıkarıp yerlere atarlardı.[230] Yas tutma; 3 gün, 7 gün veya 40 gün sürebilmekteydi. Şeyh Şerefeddin Herîve'nin cenaze törenine katılan kişiler başlıklarını sağa sola atarak ağlamışlardır.[231] Hatta insanlar yüzlerine vurup, tırnaklarıyla yüzlerini yırtmışlardır.[232] Yüksek sesle bağırarak ağlamaktalar, saçlarını ve kulaklarını yolmaktalar, yüzlerini bıçaklarla çizmekteler, elbiselerini yırtmaktalardı. Türkler bu davranışlarına Müslüman olduktan sonra da devam etmişlerdir. Çarşılar ve dükkânlar kapalı tutulur, ölünün ruhu için fakirlere para dağıtılırdı. Defin sırasında elbiseler ve başlıklar ters giyilir, eğerler ters çevrilir, atlara ters binilir, mezara karşı ters oturulur ve ölünün eşyaları mezara ters konulurdu. Bu uygulamanın sebebi; eski Türk

224 Turan (2011), a.g.e., s. 371-372.
225 Eflâkî, a.g.e., s. 269.
226 Eflâkî, a.g.e., s. 363.
227 Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: I, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000a, s. 10.
228 Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: VI, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000f, s. 108.
229 Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: II, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000b, s. 455.
230 Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: III, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000c, s. 300.
231 Eflâkî, a.g.e., s. 376.
232 Rumi (2000b), a.g.e., s. 455.

inancına göre öteki dünya bu dünyanın tersi durumundadır, öyleyse eşyalar da öteki dünya istikametine çevrilmelidir. Ceset yıkanıp "*eşük*" adı verilen bir kefene sarılır, defin işlemi bitince toplanılarak ölen kişiye ait çadıra gidilir, ölen kişiye ait hayvanlardan bir miktarı kesilir ve "*yoğ*" aşı (yok anlamına gelen ölü aşı) denilen bir yemek yapılarak halka dağıtılırdı.[233] Mevlânâ'nın belirttiğine göre; kadınlar geceleri uyumayıp ağlamışlardır.[234]

Ölen kişinin yakınlarının yas tutmasının dışında, ölü ağlayıcılarının ağlamayı bir iş olarak yaptıklarını görmekteyiz.[235] Mektubât'da Hâce Ali'den ağlayıcı olarak bahsedilmektedir.[236]

İnsanlar ölümden önce İslam geleneğine göre; öbür âleme kul hakkı götürmek istemezler ve hakkı olanın haklarını helal etmesini isterler. Anlatılanlara göre ahirete göç edeceğini hisseden Mevlânâ, etrafındakilere 52 dirhem borcunun varlığından bahseder ve alacaklı olan kişiye altınla ödenmesini söyler. Ancak alacaklı bu öneriyi reddeder ve Mevlânâ'ya hakkımı helal ettim der. Bu söz üzerine Mevlânâ *"Âlemlerin Rabbine hamdolsun bu korkunç beladan kurtuldum"*[237] der.

Türklerin Şaman geleneğinden gelen mumyalamanın İslamiyet sonrası da devam ettiğini görmekteyiz. Danişmendli Melik Gazi'nin Kayseri yakınlarında Melik Gazi köyünde yaptırdığı Melik Gazi türbesindeki naaşların bir kısmı mumyalanmalarına rağmen çürümüştür. Mumyalanmış cesetlerin yer aldığı mezarlar arasında Erzincan Kemah'taki Mengücük Gazi, Erzurum'da Çifte Minareli, Seyitgazi Eyvan Türbe ve Afyon Kureyş Baba Kümbetleri sayılabilir.[238]

---

233 Koca (2011), a.g.e., s. 549.
234 Rumi (2000c), a.g.e., s. 21.
235 Rumi (2000c), a.g.e., s. 344.
236 Rumi (1999), a.g.e., s. 83.
237 Emine Uyumaz, "Selçuklu Türkiye'sinde Defin ve Taziye Merasimlerine Dair", *TYB Akademi, Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi-Osman Turan ve Selçuklular*, sayı: 12, Ankara Eylül 2014, s. 139.
238 Uyumaz, a.g.m., s. 140.

Bütün kültürlerde olduğu gibi Selçuklu Anadolu'sunda da siyah renk ölümü ve yası simgeler.[239] Ayrıca yas tutanların Hîndbârî kumaştan matem elbisesi giydikleri de bilinmektedir.[240]

Ancak Abbasi Halifelerinde ise sembol renk beyazdır. Bu yüzden hilafete bağlılığı ifade etmek için devletin resmi matem rengi olarak beyaz seçilmiştir. I. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra I. Alâeddin Keykubad yas giysilerini giymiş ve beyler de külahlarını ters çevirerek üç gün yas tutmuşlardır. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra II. Gıyaseddîn Keyhüsrev de yas elbisesi giyerek tahta oturur ve üç gün her yerde matem ve yas tutulur.[241]

Cenaze törenlerinde telkin verecek olan okuyucular (mukrîler), ile müezzinler, hafızlar ve def çalanlar bulunmaktaydı.[242] Ölen kişinin cenaze namazı kılındıktan sonra taziyeler kabul edilir ve ardından da yas tutulurdu.[243] Yas sürelerinde farklılıklar görülmekteydi. Selçuklu sultanlarının matemi genellikle üç gün sürerken, Mevlânâ'nın babası Bahâ Veled öldüğünde kırk gün matem tutulmuştur.[244]

2.2.5. Eğlence Hayatı

Nevruz, Hıdır Elez, Hızır Nebi, savaş dönüşü şenlikleri, sultanların tahta çıkma törenleri, avlanma şenlikleri, ilkbahar şenlikleri, evlenme törenleri, hasat mevsimi şenlikleri, Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı şenlikleri, sünnet düğünleri, asker uğurlama törenleri, kurtuluş günleri şenlikleri gibi etkinliklerin toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli bir yeri olmuştur.[245]

---

239 Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, S. Ü. Türkiyat Enstitüsü Yayını, Konya 2013a, s. 400.
240 Taneri, a.g.e., s. 61.
241 Uyumaz, a.g.m., s. 142.
242 Eflâkî, a.g.e., s. 222.
243 Eflâkî, a.g.e., s. 103.
244 Hacıgökmen (2013a), a.g.m., s. 412.
245 H. Murat Şahin, *Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi*, 2. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara 2003, s. 23.

Türk toplumunda eğlence denince akla müzik gelir. Gerek İslamiyet'ten önce ve gerekse sonra eğlence dünyasında müzik hep ön planda olmuştur. Nedimler, sanatkârlar ve şarkıcılar; kaval, ut, rebab ve çeng gibi sazları çalarlardı.[246]

Türk müziği Çin, Hind, İran, Roma-Bizans, Arap ve Avrupa müziğinden etkilenmiş ve özellikle Çin müziği ile karşılıklı etkileşim olmuştur. Türk müziğinin gelişmesinde askeri müziğin de etkisi olmuştur. Savaşlarda askerin direncini ve coşkusunu artırmak için davul, zurna ve kürenay ile yapılan müzikten yararlanılmıştır. Selçuklu sultanları saraylarda her akşamüzeri konserler verir ve bazen bu konserlerin sayısı üçe bazen de beşe kadar çıkmıştır.[247]

Sultan ve saray ileri gelenleri eğlenceye pek düşkündüler. Sarayda müzik eşliğinde içkili ve rakslı eğlenceler sık sık düzenlenirdi. I. İzzeddin Keykavus'un düğünü çok muhteşem olmuştur.[248] Bu dönemde müzisyenler saraylarda istihdam edilirlerdi. Selçuklu sultanları tarafından düzenlenen ve "*bezm*" adı verilen bu işret meclislerinde; "*saki"* (kadeh dolduran kişi) ve "*mutrip*"lerden (çalgıcı, şarkıcı) vazgeçilmezdi. Bu sebeple Selçuklular bezmlerde daima sazende ve hânende bulundururlar ve dindar oldukları halde mutripleri saraya davet ederek şarkı söylemelerini isterlerdi.[249]

Sultan Alâeddin Keykubad; müzik, resim, oymacılık, marangozluk sanatlarında ve mücevherata değer biçmede çok başarılıydı.[250] Keykubad zamanında düğün, bayram ve zafer törenlerinde Anadolu'dan başka komşu ülkelerden de sanatkârlar, sahne oyuncuları (la'âbân), hokkabazlar ve çalgıcılar törenlerin bütün inceliklerini icra ederlerdi.[251] Sultan'a daima hizmet eden müzik grupları günde 5 defa "*nevbet*" (nöbet) çalarlardı. Melik unvanı taşıyan hanedan mensupları da günde 3 nöbet çaldırabilirlerdi. Ayrıca herkesçe bilinen hanende ve sazendeler ile birlikte genç ve

246 Seyfullah Kara, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki", *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara Kış 2014, sayı: 68, s. 176.
247 Baykara (2001), a.g.e., s. 201-202.
248 Turan (1988), a.g.e., s. 38.
249 Kara, a.g.m., s. 174.
250 Turan (2011), a.g.e., s. 414.
251 Turan (2012), a.g.e., s. 399.

dilber şakirdlerle beraber âşıkane besteler terennüm edilirdi.[252] Müzik hem resmi bir egemenlik ifadesi hem de sultanların güç ve azametinin göstergesiydi.[253]

Abdallar, Bacıyan-ı Rum, Horasan Erenleri (şeyhler) ve dervişler ahlaki değerleri öğretirken ilahi, nefes ve türküler söylerlerdi.[254] Musiki ve semâ; Mevlevi ayinleri ve Ahî zaviyelerindeki ayinlere de girmiştir.[255] Mevlevîlerin kendilerini ifade etmelerinde kullandıkları üç araç; musiki, semâ ve şiirdir.[256] Bunlarla topluma ulaşmaya çalışmışlardır. Mevlevîlerin içinden çok sayıda hânende ve sâzendeler çıkmıştır. Ayrıca Mevlânâ ve oğlu da önemli derecede müzik bilgisine sahipti[257] ve Sultan Veled müzik haramdır diyenlere rağmen "*Bayram senin cemâlin, eğlence ancak senin visâlindir*" demek suretiyle müziğin Allah'a ulaşmak için bir araç olduğunu belirtmektedir.[258]

Üflemeli çalgılardan; ney, kaval, flüt, zurna, beşaret ve cura, vurmalı çalgılardan; çevgân, def, davul, nakkare, çalpara ve kudüm, telli çalgılardan; rebâb, tanbur, ud, çeng, saz, berbat, çegâne, kanun, keman, kopuz, târ, erganun, kemençe, lavta ve bir ritim çalgısı olan nevbet kullanılan belli başlı müzik aletlerindendi.[259]

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk sağlık kuruluşu Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı'dır (1205). Bu yapı darüşşifa ve tıp medresesini içerecek şekilde inşa edilmiştir. Darüşşifada; ruh hastaları için 18 odadan meydana gelen Bimarhane bulunmaktaydı. Bu yapının mimari özelliği, müzikle tedaviye uygun bir yapı olduğunu düşündürmektedir. Han ve meyhanelerde halk tarafından eğlenceler düzenlenir ve buralarda gayrimüslim kadınlar müzik çalarlardı. Hokkabazlar

252 M. Fuad Köprülü, "Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, cilt: XXVI, sayı: 1, Temmuz 2011, s. 226.
253 K. Çetin, a.g.e., s. 340.
254 Recep Uslu, "Selçuklularda Müzik ve Literatürü", *Türkler-Orta Çağ*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, cilt: 6, s. 168.
255 Turan (2012), a.g.e., s. 395.
256 Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, (Çev. Şadi Aydın - Elvir Musiç), cilt: II, Konya 2015, s. 753.
257 Recep Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, Konya 2015, s. 226.
258 Sultan Veled,, a.g.e., s. 81.
259 Rumi (2000a), a.g.e., s. 36-391.

kendilerini yanan ateşe atarlar ve kızgın demiri ağızlarına sokarlardı. Ayrıca, günlerce süren sünnet düğünleri de yapılırdı.[260]

2.2.6. Kılık-Kıyafet

Erkekler elbise, başlık ve ayakkabı giymektelerdi.[261] Elbiselerden biri olan kaftan; erkeklerin giysilerinin üstüne giydiği, ön tarafı açık ve diz kapaklarına kadar veya topuklara kadar uzanan değişik renklerde elbisedir. Kaftanların yakasız olanları olduğu gibi[262] yakalı olup astarı olmayan kaftanlar da vardı.[263] Astarlı olanları da vardı. Bu kaftanların içi pamukla doldurulur ve cepleri olmazdı ki bu kaftanlara "*kapama*" denirdi.[264] Kaftanların düğmeli olanı ve düğmesiz olanı vardı. Düğmeli olanlar bele kadar ilikli olurdu. Ayrıca kaftanların bel kısmında kemer olurdu.[265] Kaftanlar hem ince kumaştan hem de kalın kumaştan yapılırdı. Resmi günlerde günün anlam ve önemine gere kaftanlar giyilirdi. Hükümdar tarafından giydirilen kaftanların özel bir önemi vardı ve mükâfat kabul edilirdi.[266]

Kaftanların kadınlar tarafından da giyildiği görülmektedir. Ancak kadınların giydiği kaftanlar çiçeklerle ve rengârenk süslenirdi. Erkeklerin giydiği kaftanlar; süssüz, saf ve sade olurdu.[267]

Kaftan, Türk devletlerinde hâkimiyetin bir sembolü olmuştur. Anadolu Selçuklularında da aynı öneme sahipti. Sultanlar tahta oturacaklarında bu kaftanlarını giyerlerdi. Sağdan sola doğru kapanan bu kaftanlar yakalı olurdu ve kolları bol olup yenleri dışarıya kıvrılmış şekilde olurdu.[268]

---

260 Sezer Erer, E. Atıcı, "Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler", *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, cilt: 36, sayı: 1, Bursa 2010, s. 31.
261 Taneri, a.g.e., s. 71.
262 Özden Süslü, *Tasvirlere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989, s. 159
263 Süslü, a.g.e., s. 159
264 Bahaddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1978, s.7.
265 Mehmet Altay Köymen, "Alparslan Zamanı Türk Giyim Kuşamı", *Selçuklu Araştırma Dergisi*, sayı: 3, Ankara 1971, s. 62.
266 Süslü, a.g.e., s. 159
267 Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkut'un Kitabı*, İstanbul 1973, s. 156.
268 Süslü, a.g.e., s. 160-175.

Erkeklerin giydiği diğer bir elbise hırkadır. Hırka; kaba kumaştan dokunmuş, kolları geniş, yakasız, bol kesim ve ayaklara kadar uzanan genellikle yoksulların ve dervişlerin giydiği bir kıyafettir.[269]

Erkekler kaftan veya yeleklerinin içine gömlek ve mintan giyerlerdi.[270] Gömlek günümüzde olduğu gibi Selçuklu Anadolu'sunda da çok kullanılan bir kıyafetti.[271] Mevlânâ medresede gömleği ile semâ yapmıştır. [272] Pervâne Muineddin Konya'daki fakirlere ve yetimlere gömlek diktirip dağıtmıştır.[273]

Erkekler gece soğuktan gündüz ise sıcaktan başını korumak için börk, takke, sarık, külah, kavuk ve sikke takarlardı.[274] Sarık ve külah yünden yapılırken sikke, takke ve börk keçeden dövülerek yapılmaktaydı.[275] Kavuk ise içi pamuk ile doldurulur ve çuha ile bezden dikilirdi.[276]

Elbiseler, ipek kumaştan, atlas kumaştan, pamuklu kumaşlardan, keten kumaşlardan ve küçükbaş hayvanların yünlerinden elde edilen kumaşlardan elde edilmekteydi. Hayvan derilerinden yapılan elbiselere post denilmekteydi. Bunların geniş olanlarına cübbe denilmekteydi. Tilki ve kurt postları en fazla kullanılan postlardı. Ayrıca derilerden ayakkabı ve çizme de yapılmaktaydı.[277]

Erkekler pantolon (don), şalvar, "*potur*" ve "*çakşır*" da giyerlerdi. Türkler savaşçı bir toplum olduğundan bunlarla harp alanlarında rahat hareket ederlerdi. Bu giysilere; kaftanın altına giyilen giysiler oldukları için iç giyim elbiseleri de denilebilir.[278] Çakşır, şalvarın kısası olup dizlere kadar genişçe inen ve dizlerde paçaların büzüldüğü, ata binerken kullanılan elbiselerden biridir. Potur, dizkapağına kadar

[269] Rumi (2000a), a.g.e., s. 240.
[270] Süslü, a.g.e., s. 160-162.
[271] Süslü, a.g.e., s. 162
[272] Eflâkî, a.g.e., s. 458.
[273] Eflâkî, a.g.e., s. 174.
[274] Nebi Bozkurt, "Sarık", *DİA,* cilt: 36, İstanbul 2009, s. 152.
[275] Rumi (2000c), a.g.e., s. 213.
[276] Süslü, a.g.e., s. 152.
[277] Eflâkî, a.g.e., s. 304, 634.
[278] Süslü, a.g.e., s. 164.

genişçe inen ve dizkapağından ayak bileğine kadar çok dar (çorap gibi) olan pantolondur.[279]

Anadolu Selçuklularında Türkler Orta Asya'da olduğu gibi ayakkabı olarak çizme giyerlerdi. Genellikle kırmızı veya sarı çizmeler giyilirdi. Kırmızı çizme, Orta Asya Hükümdarlık simgesi idi. Sarı çizme ise kişilerin din ve insani açıdan en yüksek mertebeye ulaştığını gösterirdi. Çarık da en fazla giyilen ayakkabılardandı. Özellikle debbağlanmamış büyük baş hayvan derisinden yapılır. Topuklar ve yan taraflardan geçirilen ipler sayesinde ayağa göre ayarlaması yapılır ve ipler çorabın üstüne bağlanırdı.[280]

Ayağa giyilen bir başka giysiye "*Pataya*" (dolak) adı verilirdi. Pataya, 23-30 cm. genişliğinde ve 1-1,25 cm. uzunluğunda yünden örülür ve ayakucundan diz kapağına kadar dolanırdı.[281]

Kadınlar, ilim adamları ve Mevlevîler ferace giyerlerdi.[282] Ferace; hırkaya benzeyen, geniş kollu, önü açık ve yakasız bir giysidir.[283] Kızlar düğün esnasında kıymetli bir kumaş olan atlastan veya altın işlemeli kumaştan yapılan bir elbise giyerlerdi.[284] Kadınlar ayrıca kürk, çarşaf, başörtü ve peçe giyerlerdi.[285]

Kadınların bele kadar uzanan saçları vardı ve bunları örerlerdi. Saçlarına keçilerin kılından yapılmış zülüfler takmak suretiyle süslerlerdi. Erkekler de aynı şekilde saçlarını uzatırlar ve örerlerdi. [286] Erkekler, örgülü saçlarına keçilerin kıllarından elde edilen yapma zülüfler takarlardı.[287]

---

279 Süslü, a.g.e., s. 165.
280 Bahaddin Ögel, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi*, cilt: 5, Ankara 1962, s. 115.
281 Abdülhalik Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyası'nda Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara 2005, s. 500.
282 Hülya Tezcan, "Ferace", *DİA, XII*, İstanbul 1995, s. 349.
283 Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi*, İstanbul 2016, s. 144.
284 Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr,* cilt: IV, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000d, s. 429.
285 Taneri, a.g.e., s. 73.
286 Süslü, a.g.e., s. 150.
287 Süslü, a.g.e., s. 150

Kadınlar dışarı çıkarken başlarını İslam'ın da etkisiyle "*yaşmak*" denen bir başörtü ile örterlerdi. Bu başörtü, bazen omuzlara kadar iner bazen de bele kadar önden ve arkadan örtecek şekilde takılırdı. Ayrıca tülbentle de başlarını örterlerdi. Başörtüsü ile birlikte yüzlerini kapatmak için de peçe (közenek) takarlardı.[288]

Türklerde kadınların başörtüsü kullanımı İslam ile birlikte gelmemiştir. Daha önceki zamanlarda da kadınlarda örtünme vardır. Orta Asya Türk kadını "*bürüncük*" adı verilen bir başörtü kullanırdı.[289] Ayrıca kadınlar saçlarını yüksekçe topuz yaparak üzerlerine şeker külahına benzer başlıklar takarlardı ki bunlara "*hotoz*" denirdi.[290] Kadınlar da ayaklarına erkekler gibi çizme giyerlerdi. Ayrıca "*mest*" giyerlerdi. Mestlerin üzerini süslerler ve uçlarına çeşitli takılar-pullar yapıştırılırdı.[291]

2.2.7. Beslenme Alışkanlıkları

Anadolu Selçuklu mutfaklarında; kaşık, kâse (bakır veya çini), kepçe, çanak-çömlek, tencere, güveç, sürahi, testi, kadeh, kalbur, tepsi ve sini gibi araç gereçler bulunmaktaydı.[292] Ayrıca kazan ve havan da kullanılmaktaydı.[293] Kış mevsimlerinde ısınmak için kullanılan tandır yemek pişirmede de kullanılmaktaydı.[294]

Türkler, zengin bir mutfağa sahipti. Yemekler sinilerin üzerindeki kâselerle servis yapılır ve herkes aynı kaptan yerdi. İçecekler ise testilere konurdu. Çorba (tutmaç, kelle-paça, mercimek, lahana, tarhana, işkembe, ciğer vs.), et yemekleri, tirit, pilav, pastırma ve av hayvanlarının etleri de servis yapılırdı. Tatlı olarak da helva,[295] gülbeşeker, zerde, kadayıf, pelte, lokma, samsa baklavası ve aşure yenirdi.[296]

Tirit, paça veya et suyuna ekmek doğranarak yapılan ve yoğurt ve sarımsak katılarak yenen bir yemekti. Keklik, bıldırcın, çulluk ve toy (yabani hindi) gibi yabani

---

288 Süslü, a.g.e., s. 151.
289 Ögel (1962), a.g.e., s.150.
290 Süslü, a.g.e., s. 151-152.
291 Nurhan Atasoy, "Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme", *Sanat Tarihi Yıllığı*, cilt: 4, İstanbul 1971, s. 145.
292 Eflâkî, a.g.e., s. 262, 295.
293 Taneri, a.g.e., s. 75.
294 Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Fîhi Mâ Fîh*, (Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu), İstanbul 2000, s. 54.
295 İbn Bîbî, *Selçukname*, İstanbul 2010, s. 60.
296 Rumi (2000a), a.g.e., s. 15, 321.

hayvanlar şişte çevrilerek pişirilirdi. Herise (keşkeş), et ile buğday pişirildikten sonra ortasına kızgın yağ dökülerek yenen bir yemekti. Şalgamdan turşu yapılmaktaydı.[297]

Ayrıca patlıcan, ıspanak, pırasa, kabak, lahana, şalgam, fasulye, börülce, soğan, nane, tere, sirke, sarımsak,[298] zeytinyağı, tereyağı (*sağyağ*), ceviz yağı, susam yağı, iç yağı kullanılarak sebze yemekleri de yapılırdı.[299]

Pişirerek yapılan yemeklerin yanında çiğ olarak yapılan yemekler de vardır ki en başta "ayran doğraması" gelir. Ayranın içine çeşitli sebzeler veya meyveler doğranır. Sütün içine de aynı şekilde çiğ gıdalar doğranarak yemek ve katık yapılırdı.[300]

Türk toplumunun geleneksel gıdası olan ekmek Selçuklu Anadolu'sunda da temel gıdaların başında gelmekteydi.[301] Ekmek olarak bazlama, lavaş, yufka ve tandır ekmekleri yapılmakta ve bunların yapımında buğday, arpa ve darı kullanılmaktaydı. En çok tercih edileni ise buğdaydı.[302]

Meyve olarak da ceviz, elma, armut, ayva, üzüm, koruk, kavun, şeftali, nar, incir ve hurma tüketilmekteydi.[303] Tatlı yapımında ise şeker, bal ve üzüm pekmezi kullanılmaktaydı.[304]

Sultanların düğünlerinde; altın şerbetlikler içinde ılıcalardan getirilen sularla şeker hazırlanarak altın ve gümüş tabaklar içinde halka sunulurdu.[305] Şeker şerbetinin dışında içecek olarak; ayran, kahve, bal şerbeti, ballı süt şerbeti, incir şerbeti, gülsuyu şerbeti, sirkencübin (bal ve sirkeden yapılan bir içecek), hoşaf ve üzüm şırası içilmekteydi.[306]

---

297 Taneri, a.g.e., s. 75-76.
298 Rumi (2000c), a.g.e., s. 175, 340, 459.
299 Rumi (2000e), a.g.e., s. 153, 176.
300 Baykara (2001), a.g.e., s. 101.
301 Rumi (2000a), a.g.e., s. 171.
302 Rumi (2000e), a.g.e., s. 134.
303 Rumi (2000a), a.g.e., s. 17-358.
304 Rumi (2000f), a.g.e., s. 233.
305 İbn Bîbî (2010), a.g.e., s. 60.
306 Eflâkî, a.g.e., s. 188, 226, 261.

II. Gıyaseddîn Keyhüsrev devlet işlerini tamamen ihmal ederek eğlence ve içkiye dalmıştı.[307] Sarayda ve toplumda yapılan işret âlemlerinde içki olarak "*şarab*" içilmekteydi. Hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler şarap içmekte ve imal etmektelerdi. Kaynaklarda şarap çeşidi olarak da tulum şarabından bahsedilmektedir.[308]

2.2.8. Tedavi Hizmetleri

Anadolu Selçuklu ülkesinde sağlık hizmetleri önemli ölçüde gelişmiştir[309] ve hem sağlık kurumları olarak hem de tıp eğitimi olarak çağdaşı olan devletlerden üstün durumdadır.[310] XII. yüzyıldan itibaren; darüşşifa, şifahane, maristan, bimaristan, darüssıhha, darülafiye gibi çok çeşitli sağlık kuruluşları imar edilmiştir.[311]

Anadolu'da hemen her şehirde sağlık kuruluşuna ait yapılar vardır ve bazıları günümüze kadar gelmiştir. Kayseri'de Gevher Nesibe Darüşşifası ve Gıyasiyye Tıp Mektebi (1205)[312], Sivas'ta Keykâvus Darüşşifası (İzzeddîn Keykâvus tarafından yaptırılmıştır ve hâlâ ayaktadır) (1217), Konya Darüşşifaları (1217-1236)[313], Divriği'deki Behram Şah'ın kızı Turan Melik'in hastanesi (1228)[314], Çankırı'da Selçuklu Emirlerinden Atabey Ferruh Darüşşifası (1235)[315], Kastamonu'da Ali

---

307 Salim Koca, "İslam Medeniyeti Çevresinde Türk İmajı", Gazi üniversitesi, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, cilt: 1, sayı: 6, Ankara 2010, s. 150.

308 Taneri, a.g.e., s. 78.

309 A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti*, Ankara 2014, s. 3.

310 Metin (2018) a.g.m., s. 528.

311 Muhammet Kemaloğlu, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar", *Hikmet Yurdu, Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, cilt: 7, sayı: 13, Ankara 2014, s. 291.

312 Gıyâseddîn Keyhüsrev, kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyeti üzerine yaptırmıştır. İki bölümden meydana gelmiştir. Doğusunda Gıyâsiyye adı verilen tıp mektebi, batısında ise Şifaiyye denilen darüşşifa vardır. Bu yapı uzun yıllar hastane olarak hizmet vermiştir ve masrafları vakfiyelerinden karşılanmıştır. (Bkz. Recep Kılıç, Selçuklu'da Bir Sosyal Hizmet Kurumu Örneği: Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi, Yalova Üniversitesi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 15, Yalova 2017, ss. 158-164.)

313 Konya'da "Konya Darüşşifası" ve "Maristan-ı Atik" adında iki darüşşifa kurulmuştur. Konya Darüşşifası Alâeddin Keykubad tarafından yapılmıştır. Maristan-ı Atik ise günümüzde Bey Hekim veya Hastane Mahallesi denilen yerde kurulmuştur. Yapı günümüze ulaşamamıştır. (Bkz. Ahmet Acıduman, Darüşşifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri - Anadolu Selçuklu Darüşşifaları Özelinde, Ankara üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, cilt: 63, sayı: 1, Ankara 2010, ss. 9-15)

314 Birbirine bitişik Cami ve darüşşifadan ibarettir. Mengücek Hükümdarı Ahmed Şah ve eşi Erzincan Beyinin kızı Turan Melek sultan tarafından yaptırılmıştır. (Bkz Acıduman, a.g.m.)

315 I. Alâeddin Keykubad zamanında, Atabey Cemâleddin Ferruh tarafından yaptırılmış olup Darülhadis (taş mescid) ve Darüşşifâ olmak üzere iki binadan oluşmaktadır. Darüşşifa bölümü yıkılmıştır. Taş mescit olarak bilinen medrese kısmı hâlâ ayaktadır ve günümüzde cami olarak

Pervane'nin Darüşşifası (1272),[316] Tokat'ta Pervane Bey'in Darüşşifası (1275) gibi.[317]

Bu sağlık kuruluşlarının her birinde yeterince tabip, cerrah ve göz doktoru ile memur ve müstahdemler bulunur; görevlilerin ve ilaçların bedeli ve hasta masrafları vakıf gelirlerinden karşılanırdı.[318] Tabip ve hekimlerin meliki Burhanettin Ebu Bekir, Alâeddin Keykubad tarafından Konya'daki Darüşşifa-ı Alâi'ye tayin edilmiştir.[319]

Şifahaneler, cami ve medreselerin yanında külliye olarak yapılmıştır. Tıp eğitimi ve öğretimi de verilen bu binaların içinde tedavi odaları, doktor ve hastabakıcı odaları ve eczane bulunmaktaydı. Bu kurumlar tedavi kurumları olarak verdikleri hizmetin dışında; tıp medreselerinin görevlerini de üstlenmişlerdir.[320]

Darüşşifalar, Türk-İslam vakıf sistemi içinde yer alan bir sosyal yardım kuruluşudur. Anadolu Selçukluları bu müesseseler yardımı ile toplumun sağlığını korumaya özen göstermişlerdir. Bu amaçla Anadolu'da kurulan Darüşşifalar ve bunların sundukları hizmetin kalitesi, Ortadoğu'daki çok devletten iyi durumdaydı.[321]

Hekimler, İslam dünyasının esas aldığı tıp sistemini esas almıştır. Öncelikli olarak bitkisel ilaçlarla tedavi yoluna gidilmiş ancak hayvani ve madensel ilaçlar nadiren

---

kullanılmaktadır. Medresenin giriş kapısının üzerinde bulunan 1.00x0.25 m. boyutlarındaki kabartma olarak gövdeleri birbirine dolanan iki ejder motifi kaybolmuş ve eski bir resimdeki aslına uygun olarak yaptırılan yenisi 13 Mart 1986 tarihinde aynı yerine monte edilmiştir. (Bkz Acıduman, a.g.m.)

316 Vezir Pervane Mûineddin Süleyman'ın oğlu Mühezzibüddin Ali tarafından yaptırılmıştır. Yandığından portalin bulunduğu giriş kapısı ile bir kısım yan duvarlar ayakta kalabilmiştir. Kitabedeki yılan amblemli bir taştan dolayı "Yılanlı Dergâh" adıyla bilinmektedir. (Bkz Mutlu Özgen, Tokat ve Kastamonu Darüşşifaları Etrafında Oluşan Tıbbi Mistik Folklor Uygulamaları, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı: 70, Elazığ 2018. ss. 284-302.)

317 Pervane Mûineddin Süleyman tarafından yaptırılmıştır. "Gök Medrese", "Kırk Kızlar Darüşşifa" ve "Bimarhane" gibi adlarla anılan bu iki katlı hastanenin 25 hasta odası vardır. Hastane 1811 yılına kadar faal olup şu anda müze olarak kullanılmaktadır. (Özgen, a.g.m.)

318 Turan (2012), a.g.e., s. 343.

319 Turan (1988), a.g.e., s. 51.

320 Ahmet Hulusi Köker, "Selçuklu ve Osmanlı Devirlerinde Tıp Eğitimi ve Öğretimi", *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, Kayseri 1992, s. 23.

321 Kemaloğlu (2014), a.g.m., s. 299.

kullanılmıştır. Tıp çalışmalarına Şeyh İmam el-Hafız Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzi'yi örnek olarak gösterebiliriz.[322]

Anadolu Selçukluları, hastanelerin dışında sağlık hizmetleri için sıcak su ve şifalı su kaynaklarını da kullanma yoluna gitmişlerdir. Ayrıca şehirlerde yapmış oldukları hamamlar ile insanların temizlenmesine önem verdiklerini ve bunun insanların sağlığı ile alakalı bir konu olduğunu ortaya koymuşlardır.[323]

Hastalar ve tabipler arasında gayrimüslimler de vardır. Ebu'l-Ferec el-Malâtî, Şem'un Harpûtî, Semoil b. Yahya el Magribî (sonradan Diyarbakır'da Müslüman olmuştur), Ebu'l-Ferec Nasranî ve Cerrah Fasil (Vasilius) Anadolu'da görev yapmış Hristiyan hekimlerdendir.[324]

---

322 Esin Kahya, "Anadolu Selçuklularının Bilimsel Faaliyetinin Genel Bir Değerlendirmesi", *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi 5-6 Mayıs 2003, Anadolu Selçuklularının Bilimsel Faaliyetinin Genel Bir Değerlendirmesi*, Selçuk Üniversitesi, Konya 2003, s. 250.
323 Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981, s. 154
324 O. Çetin, a.g.e., s. 155.

3. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE SOSYAL MÜESSESELER

Kültür, insanların bir arada yaşamasından kaynaklanan davranışların bütünü olup; coğrafya, fert ve toplumla ilgili olarak sürekli bir değişim ve buna bağlı olarak da bir gelişim gösterir.[325] Anadolu Türk kültürü de geçtiği yerlerden etkilenerek şekillenmiştir. Türkmenlerin Anadolu'ya getirdiği kültür; Türk-İran İslam kültürüdür. Türklerin yurtlarından ayrıldıktan sonra uğradıkları ilk yer Horasan olduğundan, İslam memleketlerinden ve tabi ki daha ziyade İran[326] ve Horasan sahasında bulunmaktan dolayı özellikle İran ve kısmen de olsa Hint kültürünün etkisinde kalmışlardır.[327]

Türkmenler, İslamiyet'in ve dolayısıyla Hanefi mezhebinin etkisi ile büyük bir kültür değişimi yaşamışlardır. Mesela Türkmenler, mensubu bulunduğu Hanefi mezhebinin at eti yenmesine cevaz vermemesi ve komşu Müslüman kavimlerin at eti yememeleri nedeniyle at eti yemeyi ve kımız içmeyi bırakmışlardır.[328]

Horasan'dan getirdikleri Ahî kültürü sayesinde bulundukları köy ve şehirlerde bir arada yaşama şansını yakalamışlardır. Bu teşkilat sayesinde birlik olmayı başaran halk; merkezi otoritenin zayıflamasına rağmen Moğol istilası sonrası Orta Asya, İran ve Irak şehirlerindeki gibi tahribat yaşamamıştır. Ahî teşkilatının disiplini sayesinde geçiş dönemlerinde bazı Anadolu şehirlerinin yönetimini doğrudan üstlenmişlerdir.

3.1. Din

Eski Türkler, eski Yunan ve ön Asya'dakilerin aksine; insanların yaptıkları eşyaları, heykelleri veya diğer objeleri ilâh olarak kabul etmemişlerdir. Kontrol edemedikleri; güneş, şimşek, gök gürültüsü ve fırtına gibi tabiat olaylarına saygı duymuşlar ve

---

325 Abdulkadir Yuvalı, "Anadolu'da Türk Kimliğinin Oluşması İle İlgili Bazı Tespitler." *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s. 439.
326 Akdağ, a.g.e., s. 19.
327 Metin Bozkuş, "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dini ve Mezhebi Yapı", *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 2, Sivas 2001, s. 251.
328 Sümer (1999), a.g.e., s. 380.

insanın iradesi dışındaki şeylerin "*gök*" tarafından oluşturulduğunu kabul etmişler ve "*Gök Tanrı*"ya, dolayısıyla "*Tanrı*"ya inanmışlardır.[329] Kuzey ve Orta Asya toplulukları üzerinde yapılan araştırmalarda Tengri, tengeri, tengere ve tingir hemen hepsinde hem şekil yönünden hem de mana bakımından ortak özellikleri yansıtan "*Gök Tanrı*" kültü ile ilgili" kelimeler bulunmuştur. Birçok eski kavimler gök cisimlerini mukaddes kabul edip gök ile ilgilenmemişlerdir.[330]

"Eski çağlarda, her şeyin üstünde ve her şeye hâkim görünen göğün, Asya bozkırlarında yaşayanlarca bir Tanrı sayılması normaldir. Ancak zaman geçtikçe mücerret bir Tanrı mefhumu gelişerek maddi gökten ayrılmış, her şeye hâkim mutlak bir varlık şekline dönüşmüştür." Türklerde Gök Tanrı inancı çok daha fazla gelişmiştir ve gök cisimleri ile ilgilenmenin yanında daha fazlaca göğün kendisini düşünmüşler, böylece soyut bir Tanrı inancına ulaşmışlardır. Bu tanrı öyle bir tanrıdır ki milli bir "Türk Tanrısı" olup Türkler için tahta hükümdar çıkarır, insanlara iyi yolu gösterir, iyi şeyler yaptıklarında mükâfatlandırır, kötü şeyler yaptıklarında cezalandırır, dolayısıyla eşi ve benzeri olmayan tek ve yüce bir varlıktır.[331]

Gök Tanrı inancı Orta Asya Türklerinde çok köklü bir inançtır ve bu inanç Türklerin İslamiyet'e geçişlerini kolaylaştırmıştır. "Dede Korkut" kitabının "Deli Dumrul" hikâyesinde; Oğuz beylerinin dua ederken yüzlerini göğe kaldırdıklarını anlatmaktadır.[332] Türkler, İslamiyet'in kulluk etme anlayışına yakın olarak; tek "*Tanrı*"ya ve onun mutlak güç olduğuna, ahiret hayatına, dünyada işlenen sevap ile günahlara göre "*uçmak*" (cennet) ve "*tamu*" (cehennem) da mükâfat ve cezalandırmaya tabi olacaklarına inanırlardı.[333] Bu da gösteriyor ki Türklerin Tanrı inancı, Budizm ve Hristiyanlıktan farlıdır ve daha çok İslamiyet'e benzemektedir. Mesela Göktürkler koyunlarını keserek kan akıttıktan sonra yerlerdi.[334]

Göktürk yazıtlarına göre Türk hükümdarları için "*Tengri-Kan*" ifadesinin kullanıldığı ve bunların göğe en yakın yer olan Altın-dağ'ın zirvesinde

329 Baykara (2001), a.g.e., s. 192-193.
330 Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018a, s. 66.
331 A. Y. Ocak (2018a), a.g.e., s. 67, 68.
332 A. Y. Ocak (2018a), a.g.e., s. 69.
333 Turan (2012), a.g.e., s. 63.
334 Baykara (2001), a.g.e., s. 194.

oturduklarının kabul edilerek burada her yıl kurban törenlerinin düzenlendiği rivayet edilmektedir.[335]

Gökte, yerde, güneşte ve ayda var olduğuna inandıkları üstün güçlere kurban keserlerdi. Yer ve gökteki varlıklara "dağ, tepe, ağaç, taş, kaya, su vs." tapınma söz konusu değildir. Onların canlı olduklarına ve gizli güçlerinin olduğuna inanırlardı. Bunlardaki gizli güçlerin iyilik ve kötülük yapabileceğine inandıklarından "bu gizli güçlere taktis hissi beslemişler ve korku, minnettarlık, saygı karışımı bir tavır takınmışlardır." Aynı şekilde gök cisimlerine de tapınma söz konusu değildir.[336]

Yapılan araştırmalar sonucunda; Eski Türklerin genelinin dini olduğu iddia edilen Şamanizm'in bu gün artık bir din olmadığı ve bir büyü sistemi olduğu yorumu yapılmıştır. Şamanlığın tarihin ilk zamanlarından beri Türklerin genelinin dini olduğu görüşü ispatlanamamıştır. Buna rağmen Şamanizm'in Türk toplumunda hiç görülmediği anlamı da çıkmaz. Zira Uygurlar'a ait kaynaklarda "*Kam*"lardan bahsedilmektedir.[337]

Şamanizm Türkler'e sonradan yani IV. Ve V. yüzyılda girmiş olup bu büyü sistemi; Türklerin "atalar kültü", "tabiat kültleri" ve "Gök Tanrı inancı" içine Maniheizm ve Budizm gibi inanç sistemlerinin bazı inanç ve merasimlerinin eklenmesiyle Şamanizm haline gelmiştir. Bu sebepledir ki Eski Türkler'in dininin Şamanizm olduğu yanılgısı ortaya çıkmıştır. Aslında Türkler eski inançlarını Şamanizm'e uyarlayarak kendilerine has bir inanç sistemi ortaya çıkarmışlardır.[338]

Sonunda saydığımız inanç sistemlerinin yerini İslamiyet almıştır. Ancak İslamiyet'ten önceki dinlerin etkileri İslami bir cila ile İslam dinine eklenmiş ve yaşamaya devam etmektedir.[339]

Arapların Müslüman olmalarından sonra Halife Ömer zamanında İslam ordularının Kadisiye (636), Nihavend (642) savaşları ile İran Sâsânî Devleti'ni ortadan

335 Doğan, a.g.e., s. 54.
336 A. Y. Ocak (2018a), a.g.e., s. 64-66.
337 A. Y. Ocak (2018a), a.g.e., s. 70-72.
338 A. Y. Ocak (2018a), a.g.e., s. 73, 110.
339 A. Y. Ocak (2018a), a.g.e., s. 110.

kaldırmaları sonucunda ilerlemişler ve Kafkaslara ve Ceyhun nehrine geldiklerinde 642 yılında Türklerle sınır komşusu olmuşlar ve birbirlerini tanıma fırsatını bulmuşlardır. Ancak İslam orduları sınırlarda durmamış fetih ve gaza gayesi ile Türk ülkelerine girmişlerdir. Türkler ise bu saldırılara bir asırdan fazla sürecek büyük bir direniş ile karşı koymuşlardır. Bu zaman içinde taraflar birbirlerini tanıdıkça aralarında ticari ilişkiler gelişmiş ve en önemlisi İslam'ı tanıma fırsatı ortaya çıkmıştır.[340]

Türkler, Abbasiler ile Çinliler arasındaki olan Talas Meydan Muharebesi'nde (751), güçsüz gördükleri Abbasileri müttefik olarak seçmişlerdir. Bu yakınlaşma sayesinde bir asırdan fazla süren mücadele yavaş yavaş bırakılmış, iyi ilişkiler başlamış[341] ve Türkler arasında yavaş yavaş İslamiyet'i kabul başlamıştır.[342]

Kısacası Türkler, İslamiyet'e bir anda geçmemişler, yüzyıllar süren bir süreç içinde geçmişlerdir. Ancak, Abbasiler döneminde İslam'a geçmeler hızlanmıştır. Bunun en önemli sebebi; Abbasilerin uyguladığı uyumlu politikalar ve eski Türk dini Gök Tanrı inancı olmuştur. Türklerin Müslümanlaşması, Arap coğrafyasından uzakta ve Arapların egemenliğinin azaldığı bir zaman olan 960 yılı ve sonrasına denk gelmektedir ki Karahanlı Hânedanına bağlı; 200.000 çadırlık Yağma, Karluk, Tuhsi, Çiğil Türkleri İslamiyet'e geçmişlerdir.[343]

İlk zamanlar Müslümanlığı zorlama ile kabul eden Türk boyları da olmuştur. Askeri ve ekonomik yönden güçsüz durumda olan bazı Türk boylarının Emevi ve Abbasilerin kaba güce dayalı, mana ve ruhtan yoksun İslam tebliği, fazlaca başarı elde edememiş olsa da Türkler arasında bir İslamlaşma süreci başlamıştır. Ancak inanç, örf, âdet ve yaşam biçimi itibariyle Müslüman Araplara uyum sağlayamamışlardır. Bazı boylar ise hem inanç ve hem de siyasi açıdan İslam'ın Orta Asya'da yayılmasına önemli ölçüde tepki göstermişlerdir. Abbasiler ile Karluklar

340 Koca (2010), a.g.m., s 122-123.
341 Osman Turan, "Türkler ve İslamiyet", *Türkler*, cilt: IV, Ankara 2002, s. 295.
342 Gülseri Okudan, "X. Yüzyılda Çinlilerin ve Arapların Türkistan'da Hâkimiyet Mücadelesi: Talas Meydan Muharebesi", *Avrupa Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi (ASEAD),* cilt: 5, Sayı: 11, Antalya 2018, s. 41.
343 Okudan, a.g.m., s. 40.

arasında 766-822 yılları arasında 56 yıl süren çetin savaşlar olmuş ve devletleri yıkılma pahasına da olsa Karluklar İslamiyet'i kabul etmemişlerdir.[344]

Türklerin Araplara uyum sağlayamamalarının en önemli nedeni; kültürleri, milli özellikleri, örf-âdet ve inançlarının yerleşmiş köklü bir millet olmalarındandır. Bu yüzdendir ki Arapların, Çinlilerin, İranlıların içinde eriyip kaybolmamışlardır. İslam'ı Araplardan öğrenmeleri, Araplara benzemelerini gerektirmemiştir. Bu sebepledir ki her milletin bir din anlayışı olmuştur. Türk Aleviliği, Arap Vahabiliği, İran Şiiliği gibi.[345]

Türklerin geneli mücadeleci ve savaşçı özelliğinden dolayı İslam'ı tercih etmiştir. İslam, Türlerin adeta milli dini olmuştur. Türklerden az da olsa Yahudilik (Hazar Türkleri) ve Hristiyanlığa inananlar olmuştur. Hristiyan olan Türkler Türklüklerini kaybetmişler, Müslüman olanlar ise Türklüklerini korumuşlardır.[346]

Anadolu'ya gelen Türkmenler henüz yüzeysel bir şekilde Müslüman olmakla beraber İslamiyet'i samimi bir şekilde kabul etmişlerdi. Dede Korkut Kitabı'nda Oğuzlar; İslam aşkını "*adı görklü Muhammed*" sevgisini sık sık tekrarlıyor, ara sıra namaz kılıyor ve Allah'a dua ediyorlardı. Fakat eski hayat ve inançlarından birçoğunu da muhafaza ediyorlardı. Nitekim kadın-erkek bir arada kımız içiyor ve müşterek çalgılı eğlenceler yapıyorlardı.[347]

Türkmenler, Anadolu'ya gelirken inançları ve milli kültürleri ile birlikte İslam medeniyetine ait maddi ve manevi unsurları da beraberlerinde getirirler. Manevi unsurlarını temsil eden Horasan ve Türkistan erenleri fikir akımlarının kaynağını oluşturmuşlardır. Bu kişiler Selçuklu Anadolu'sundaki Yesevilik, Bektaşilik, Mevlevilik gibi akımların kuruculuğunu yapmışlardır. Türkler İslamiyet'le o derece kaynaşmışlar ki; Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde artık Türk ve Müslüman aynı manaya geldiğinden[348] "*Türk*" ve "*Türkiye*" denildiğinde "*İslamiyet*" akla gelmektedir. Anadolu, İslam tarihinin başlangıcından I. Alâeddin Keykubad

344 Doğan, a.g.e., s. 113-116.
345 Doğan, a.g.e., s. 115-116.
346 Baykara (2001), a.g.e., s. 194-195.
347 Turan (1978), a.g.e., s. 205.
348 Turan (2011), a.g.e., s. 21.

zamanına kadar "*Diyar-ı Rum*" adıyla anılırken artık Türklerin ülkesi anlamına gelen "*Turkhia* (Türkiye)" adıyla anılmaya başlamıştır.[349]

Anadolu Selçuklularında hiçbir zaman dini taassup ve fanatizm olmamıştır. Hristiyan, Yahudi ve diğer dinlere mensup insanlar ile yan yana, geniş bir hoşgörü ve inanç özgürlüğü içerisinde yaşamışlardır. Ayrıca farklı mezhep ve farklı tarikata mensup Müslümanlar da hoşgörü içinde yaşamışlardır. Hatta rahiplerle fakihler bir arada İslam'la ve Hristiyanlıkla ilgili dini tartışma ve toplantı düzenlendiği bilinmektedir.[350]

İslam inancına sahip olup çok küçük farklarla birbirlerinden ayrılan pek çok dinî, siyasi ve fikrî zümrenin hoşgörüsü de unutulmamalıdır. Abdallar, Ahîler, Haydariler, Kalenderiler, Mevleviler, Babaîler, Bektaşiler, Şemsiler, Evhadiler, Rufailer, Ekberiler gibi. Bu zümreler sayesinde Anadolu insanı teşkilatlanmayı gerçekleştirmiş, kültürel ve siyasi kadrolaşmayı başarmıştır.[351]

Âşık Paşazâde (Derviş Ahmed) eserinde, Anadolu'nun dini ve ekonomik hayatında önemli yerleri bulunan ve bu ülkenin İslamlaşmasında hizmetleri geçen dört zümreden bahsetmektedir. Biri Gâziyan-ı Rum (Anadolu Gazileri), biri Ahîyan-ı Rum (Anadolu Ahîleri), biri Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve birisi Abdalan-ı Rum (Anadolu Abdalları) dur.[352]

Gâziyan-ı Rum denilen Horasan ve İran'da kurulmuş olan tarikatların üyeleri diyebileceğimiz "*Horasan Alp Erenleri*"nin (savaşçı dervişlerin), Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma konusunda çok büyük katkıları olmuştur.[353]

Anadolu velileri, şeyhler ve tekke şairleri Alp Eren'lerin eğitiminden geçmişlerdir. İslam'ın ve Türk kültürünün yayılıp yerleşmesine hizmet etmişlerdir. Ayrıca gayrimüslimlerin Müslüman olmaları için İslam'ı anlatmışlardır.[354]

---

349 R. Turan (2018b), a.g.m., s. 233.
350 Celaleddin Çelik, "Mevlana'nın Fikirlerinin Türklerin Dini Hayatına Etkileri", *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 12, Kayseri 2002, s. 30.
351 Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya 2003, s. 71.
352 Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Çev. Kemal Yavuz ve M.A. Yekta Saraç), Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2010, s. 486.
353 O. Çetin, a.g.e., s. 142.

"*Alp*", eski ve yeni pek çok Türk lehçesinde; kahraman, cesur, yiğit, zorlu demektir. Âşık Paşa; Garibnâme isimli eserinde, alp gazilerin dokuz vasfından; *"sağlam yürek, bâzû kuvveti, gayret, iyi bir at, kendilerine mahsus giyecek, yay, iyi bir kılıç, süngü ve hemfikir arkadaş"* [355] olduklarını söyler. Türkmenlerin fetih anlayışını temsil eden "*alp*"lik ile İslamiyet'teki "*gaza*" inancı Anadolu Selçuklu Devleti döneminde birleşmiş ve *fütüvvet* hareketi, "*Alp Erenlik"* hareketi olarak kendini göstermiştir.[356] İslam dünyası Alp unvanını İslam'daki gazi unvanının karşılığı olarak Türklere sıfat olarak vermiştir. Alp kelimesi zamanla dini bir özellik kazanmış ve "A*lp-eren*" olmuştur. Hristiyanlar ile savaşan dervişler isimlerinin başına "*alp*" ve "*gazi*" unvanlarını eklemişlerdir. Türklerin Müslüman olmasının en önemli sebeplerinden birisi de *Alp*'lik anlayışı ile İslamiyet'teki *Cihat* emri arasındaki yakınlıktır.[357]

Alpler, Alp-gazi ve Alp-erenler Müslüman-Türk kahraman tipini temsil eden; fazilet timsali, erdemli ve örnek kişilerdir. Ahmet Yesevi'nin isimsiz takipçileri olduğu gibi Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre gibi ebedileşen kilometre taşları da vardır. Söz konusu Yesevi dervişleri Alp-erenler adını almışlardır. Ticarette ise ahlak ve disiplini getiren ahlak savaşçıları olarak "*Ahîler*" adını almışlardır.[358]

Türklerin İslamiyet'i seçmeleri kimliklerini ve kültürlerini korumada fayda sağlamıştır. Zira İslamiyet'i kabul etmeyen Türklerin büyük bir bölümü Türklüklerini kaybetmişlerdir.[359] Aynı görüşte olan Salim Koca, Türkler Anadolu'ya geldiğinde Anadolu'da Grek ve Roma kültürü ile Hristiyanlık dininin hâkim olduğunu belirtiyor ve eğer Türkler İslam dinini seçmeden Anadolu'ya gelmiş

---

354 Ahmet Bağlıoğlu, "Türklerde İslamlaşma ile Birlikte Mezhep Hareketleri Üzerine Bir Araştırma", *Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, Elazığ 1997. s. 220.
355 Muhammet Kemaloğlu, "XI.-XIII Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Sosyal Zümreler", *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, sayı: 4, Gümüşhane Haziran 2011, s. 153.
356 Mehmet Ali Hacıgökmen, "Anadolu'da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Hâline Dönüşmesi ve Tımar Sistemine Yansımaları (Ankara Örneği)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2012, s. 270.
357 Turan (2012), a.g.e., s. 419.
358 Ahmet Vehbi Ecer, "Tarihte Türkler, İslamiyet ve Mezhepleri", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s.498.
359 Bağlıoğlu, a.g.m., s. 210.

olsalardı Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara ve Orta Avrupa'ya inen soydaşlarının kaderini paylaşırlar ve Hristiyanlaşırlardı demektedir.[360]

Orta Asya dışına çıkan Tabgaç Türkleri ve Tuna Bulgarları gibi bazı Türk toplulukları din değiştirmekle kimliklerini de kaybetmişlerdir. Örneğin Tabgaç Türkleri Budizm'e girerek Çinlileşmişler ve Tuna Bulgarları ise Hristiyanlığı seçerek slavlaşmışlardır.[361]

Vaktiyle Bizans idaresine giren ve Tuna boyundan Anadolu'ya nakil ve tehcir edilen Şaman Türkleri Hristiyanlığa geçmekle önemli bir kısmı Rumlar arasında eriyip gitmiştir. Yani, dinlerini değiştirmekle milliyetlerini de kaybetmişler ve kendilerini Rum olarak görmeye başlamışlardır. Din duygusu milliyet duygusundan daha baskındır. Türkler, İslam öncesi dağınık bir şekilde yaşarken, İslam'ı kabul ettikten sonra bir millet olabileceklerini öğrenmişlerdir.[362] Dolayısıyla İslam dini, Türk kimliğini koruyucu bir görev üstlenmiştir.[363]

Anadolu'nun üç tarafının denizlerle çevrili olması, aşılması güç doğal bir engel olmuştur. Tek bir çıkış yeri olan boğazları da Bizans devleti tutmaktadır. Eğer Türklerin önüne denizler ve Bizans çıkmamış olsaydı; Balkanlar ve Avrupa'nın içine dağılan Türkler, geniş coğrafya ve insan kalabalığı içinde kendilerini kaybedebilirlerdi. Zira Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara ve Orta Avrupa'ya giden Türkmenlerin akıbetleri soydaşlarından kopmak şeklinde olmuştur.[364]

Ermeni, Süryani ve diğer Anadolu halklarından da İslam'a geçişlerin olmasının sebebi; Selçuklu fetihlerini kendilerine karşı değil de Bizans için bir cezalandırma olarak görmeleri ve Türkleri kurtarıcı olarak görmeleridir.[365] Bu sebepledir ki çoğu yerde Rum halk Bizans idaresi yerine Türk idaresini tercih ederler ve hatta Selçuklu fetihlerini kolaylaştırırlar. Savaşlar esnasında Hristiyan dini liderlerin halkı bırakıp

---

360 Koca (2011), a.g.e., s. 218.
361 Koca (2011), a.g.e., s. 217-218.
362 Doğan, a.g.e., s. 124.
363 Koca (2011), a.g.e., s. 219.
364 Koca (2011), a.g.e., s. 219.
365 Azize Aktaş Yasa, "Anadolu Selçukluları Dönemi Hoşgörü Ortamında Müslüm-Gayri Müslüm İlişkileri", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, *Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s. 420.

kaçması da halkın İslam'ı seçmesinde etkili olur. Ege'deki Ruhani ve keşişlerin çoğunluğu Anadolu'nun fethi sırasında memleketlerini bırakıp İstanbul'a veya Adalara sığındıkları için lidersiz kalan halk da dil, örf, anane ve dinde yeni efendilerine bağlanmaya mecbur kalarak İslamiyet'i seçerler. [366]

Türklerin çoğunluğu Sünni inancına sahiptir. İtikadda Ebu Mansur Muhammed el-Mâturidî es-Semerkandi'nin kurduğu mezhep olarak bilinen "*Mâturidiye"*[367] mezhebini, muamelatta (ibadet ve hukuki işlerde) da Ebu Hanife'nin kurduğu "*Hanefi"* mezhebini benimsemişlerdir.[368] Danişmend Ali Taylu (Selçuklu ailesinin öğretmeni) ve dayısı Danişmendoğlu Devletinin kurucusu Melik Ahmet Gazi Mu'tezile[369] mezhebindendir.[370]

Anadolu Selçukluları, Sünniliğin en kuvvetli kolu olan Hanefilik mezhebini tercih etmişlerdir. Bu dönemde hükümler Hanefi mezhebine göre verilmesine[371] rağmen mezhepler arasında olduğu gibi Mutedil Şiilere karşı da bir ayrılık siyaseti takip edilmemiş; seyyidleri, şerifleri himayesinde bulundurmuşlar, Alevilere hanekâh ve hatta medreseler inşa etmişlerdir.[372] Claude Cahen de aynı görüşte olup Anadolu

---

366 O. Çetin, a.g.e., s. 119.

367 Matüridî'ye göre iman; "*Dil ile ikrar, kalp ile tasdik"*dır. Diliyle ikrar ettiği halde kalbiyle tasdik etmeyen kimse mümin değildir. Matüridî, Hanefî Mezhebi'nin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin düşüncesini takip eden İslam dininin itikad mezhebidir. Türkiye, Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Orta Asya ülkelerinde yaygındır. (Bkz. Şükrü Özen, "Mâturidî", Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, c, 28, Ankara 2003, ss. 159-165.)

368 Ecer, a.g.m., s. 489.

369 Mu'tezile kelimesi Arapça "i'tezele" sözcüğünden türemiş ve ayrılanlar anlamına gelir. Ehl-i Sünnet âlimlerinden Hasan-ı Basri'nin "büyük bir günah (Günah-ı Kebair) işleyen insanın mümin kalamayacağı" görüşüne Vâsıl bin Atâ karşı çıkmış ve tartışma sonrası dersini terk ederek hocasından ayrılmış ve Amr bin Ubeyd ile birlikte Mu'tezile Mezhebini oluşturmuşlardır. Bu olay üzerine Hasan-ı Basri, Vasıl bizden ayrıldı (itizal etti) demiştir. Mu'tezile'nin kader ve kaza konularında diğer mezheplerden ayrı düşünceleri vardır. Buna rağmen Ehl-i Sünnet mezhepleri Mu'tezile'yi İslam dışı saymaz. Mu'tezile, aklı esas aldığından mantığa ters gelen ayet ve hadisleri Ehl-i Sünnet'ten farklı olarak akla öncelik vererek yorumlamıştır. Bazı İslam âlimleri, dördüncü Halife Ali'nin taraftarlarından bir kısmının, Ali'nin oğlu Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye devredip ona biat etmesi üzerine, siyasetten ayrılanları ifade ettiğini söylerler. (Bkz. İlyas Çelebi, "Mu'tezile", DİA, XXXI, İstanbul 2006, s. 391, Kemal Işık, "Mu'tezile'nin İlk Kurucusu Vasıl b. Ata ve Büyük Günah Meselesi", Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 24, sayı: 1, Ankara 1981, s. 343, İbrahim Agâh Çubukçu, "Mu'tezile ve Akıl Meselesi", Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 12, sayı: 1, Ankara 1964, s. 51)

370 Mikail Bayram, "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 10, Konya 2001, s. 4.

371 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Yayınları, VIII. Dizi, Ankara 1988, s.122.

372 Turan (2012), a.g.e., s. 313.

Selçuklularının, soydaşları olan Büyük Selçuklular gibi militan Sünni olmadıklarını, aralarında Sünnilik kadar Şiiliğin de etkili olduğunu, bir yandan da Türkmenlerin İslamlaşmadan önceki atadan gelen inançlarına hâlâ bağlı kaldıklarını ifade etmektedir.[373]

Aleviler ile Sünniler arasında siyasi ve dini ayrışmanın yaşandığı en önemli olay Abbasiler döneminde olmuştur. Abbasi Devleti, emri altına aldığı Türk komutan ve askerleri, yine Türk olan Alevi ve Rafizi'lerin isyanını bastırmaya göndermiştir.[374]

Alevilik, Hz. Ali'nin prensiplerine bağlı olmak demektir. Türkmenler İslam dinini kabul etmiş bulunmakla beraber, yarı-göçebe hayat gereği İslam'ı yüzeysel olarak yaşamışlardır. İslam adı altında eski Şamanî hayat ve inanışlar hep ön planda olmuştur. Baba İshak, Barak Baba, Sarı Saltuk gibi Türkmen babaları; Müslüman Şeyhi olmalarına rağmen eski Türk şaman kamlarının da bir devamı olmuştur.[375]

Abdal veya dede-baba unvanlı din büyükleri; eski Şaman inancı ve atalarından intikal eden sözlü inançları vaazlar yoluyla insanlara anlatma yoluna gitmişlerdir. Öykülerde anlatılanlar ile tasavvuf yönü ağır basan bir Müslümanlık anlayışı hâkimdi. Bu sebeple Türkmenler, babalarının söyledikleri ve yaptıklarına önem vermişler ve medresenin temsil ettiği Sünni anlayışı değil tasavvuf ile ilgili düşünceler etrafında toplanmışlardır.[376]

Namaz, oruç ve hac gibi ibadetler yarı-göçebe Türkmenlerin ilgisini çekmemiştir. Bunun yerine sazlı-sözlü şölenleri tercih etmişlerdir. Semâ, raks ve müzik Şaman ayinlerinin ve cemlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Atalar için eski Türklerin kurban kesme âdeti de Alevilik ve Bektaşilikte aynen mevcuttur.[377]

Moğol işgali ile gelip Anadolu'da kalan Moğol halkı da Sünni Müslümanlığı kabul etmiştir. Hükümdarlar ise Şiiliğe eğilim göstererek Anadolu'da Şiiliğin gelişmesine

---

373 Cahen, a.g.e., s. 245.
374 Doğan, a.g.e., s. 117.
375 Turan (2010), a.g.e., s. 78.
376 Hüseyin Gazi Yurtaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s. 84.
377 Amiran Kutkan Bilgiseven, "Prof. Dr. Mehmet Ersöz'e Göre Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 44, İstanbul 1986, s. 45.

yardımcı olmuşlardır. Bu fırsatı değerlendiren Şiiler, Selçuklular zamanında bulamadıkları propaganda imkânını bulmuşlardır. Şiilik içinde azınlık sayılabilecek aşırı grupları (Müfrit Şiiler) hariç tutarsak Şiiler de esas itibariyle Müslümanların; Allah'ın varlığı, birliği, kâinatın yaratıcısı ve sahibi olduğu, eşi, benzeri ve ortağının olmadığı, doğmamış ve doğurulmamış olduğu (tevhit) inançlarına aynen katılırlar. Peygamber ve ahiret inancına da bağlıdırlar. Ancak bu inançların yorumunda ve uygulamasında farklılıklar vardır.[378]

Anadolu Selçukluları açısından kişilerin Sünni veya Şii olmalarının bir önemi yoktur. Mesele, devlete problem çıkarmamaları ve sosyal düzeni bozmamalarıdır. Bu hoşgörü sadece Müslümanlar için değil Hristiyanlar ve diğer gayrimüslimler için de geçerliydi. Farklı dini inançtakilerin inançlarını serbestçe yaşamasının teminatı da devletti.[379]

Bizans'ın ağır vergileri altında ezilen halk, İslam'ın adil idaresine sadece şeriatın gerekli kıldığı vergiler ile yükümlü kılınmıştır. Bu durum, onları Türklere karşı daha çabuk ısındırmıştır. Kutalmışoğlu Süleyman, fethettiği toprakların mülkiyetini devlete mal etmiş, adil bir vergi sistemi uygulayarak toprakların kullanım hakkını halka dağıtmıştır. Bizans döneminde topraksız olan Hristiyan halk toprağa ve hürriyete kavuşmuştur. Kutalmışoğlu Süleyman, inanç yönünden de halka kolaylıklar sağlamıştır. Antakya'yı fethetmesiyle Bizans'ın Süryani ve Ermenilere yapmış olduğu dini baskılar son bulmuştur. Süryani halka; Meryem ve St. George kiliselerini inşa etme izni vermiştir.[380]

Sünni mezhepler ve "*Mutedil Şii*"lerin dışında "*Müfrit Şii*"ler olan Bâtınilerin[381] yıkıcı ve sosyal düzeni tahrip edici faaliyetlerini olmuştur ki Hasan Sabbah'ın kurduğu Alamut İsmâilîliği de bu türden bir oluşumdur.[382]

---

378 Avni İlhan, "Şiilik ve Ana Prensipleri", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, *Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s. 378.

379 Ahmet Ocak, "Selçuklular Döneminde Şii-Sünni İlişkisi", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, *Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s 415.

380 Yasa, a.g.m., s. 422-424.

381 Bâtın, varlığı kesin olarak bilinen ancak cisim olarak görünmeyen, gizli anlamına gelir. Bâtınilik, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin bir yorumu olduğunu ve bunu ancak Tanrı ile aralarında gizli bir sır ve özel bir bağ bulunan masum imamın bildiğine inanan gruplardır. Bu görüş; Hz. Peygamberin vefatı

Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce de İslam inancına sahip olmalarına karşın, mezheplerden kaynaklanan uygulama farklılıklarından dolayı; şehirli halk ile yarı-göçebe Türkmenler arasında zaman zaman anlaşmazlıklar çıkmıştır. Yerleşik olan halkta Arap-Fars kültürü ağır basarken, Türkmenler İslam'ı yaşama tarzı bakımından kendileri ile aynı dili konuşan, kolay anlayabildiği derviş ve şeyhleri liderleri olarak benimsemişler ve dinle ilgili bilgiyi o kişilerden öğrenmişlerdir.[383] Zira bu dervişler

---

sonrası "imamet" ve "hilâfet"in Ali'ye verilmesi düşüncesi ve karşı olanların düşüncesinin çatışmasından ortaya çıkmış, Emevi saltanatı esnasında Muaviye ile Hz. Ali döneminde yaşanan olaylar ciddi boyutlara ulaşarak İslam âlemini Şii-Sünnî parçalanmasına götürmüştür. Aynı problemler Abbasiler döneminde de sürmüştür. Şii'ler yönetim aleyhindedir çünkü imamlık Ehl-i Beyt'in yani Hz. Ali evlatlarının hakkıdır. Kurucuları Câ'fer-i Sâdık olup, daha sonra oğlu İsmail bu görevi devam ettirmemiştir. Kur'an-ı Kerim ve sünnettin yanında Hz. Ali'nin hayatını anlatan Nehc'ül-Belâga'yı da kaynak olarak kabul etmişlerdir. Şii İslam'ın temsilcisi Caferîlik ile İsmâilîlik arasında da farklı görüşler vardır. Caferîler, Hz. Ali ve onun soyundan gelen On iki İmam Şiiliğini temsil etmektedir. İsmâilîler, İsmail'in imamlığı ile birlikte yedi imamı ve ayrıca Fatıma evladı olanların ancak imam olabileceklerine inanmaktadırlar. Nusayrilik, On İki İmamın nâiblerinden Numeyri'nin imamet iddiasında bulunması düşüncesine dayanan Bâtınî bir akımdır. Numeyrilik de denen Nusayrilik de Batiniliğin bir kolu olup Ali'nin İlahlığını esas almaktadır. Muhammed b. Numeyrî'den adını almıştır ve Numeyrî'yi peygamber olarak kabul ederler. Hristiyanlıktaki teslis inancına benzer şekilde Ali-Muhammed-Selman üçlüsüne inanırlar. (Ali Tanrı, Kendi ruhundan Muhammed'i yaratmış, O da Selman-ı Farisî'yi yaratmıştır. Ali "mana", Muhammed "isim", Selman da "bab"dır.) İsmâilîler, Mısır'da Berberîler ile Fâtımî devletini kurmuşlar. Fâtımî İsmâilîliği Şii İslam'a yakındır. Hasan Sabbah'ın kurduğu Alamut İsmâilîliği ise Bâtınî'dir. Hasan Sabbah, önceleri Fâtımî halifesini kabul etmişse de sonradan çevresine topladığı insanları Kur'an-ı Kerim'in bâtınî anlamlarıyla kendine bağlayıp etkilemiş ve haşhaşla uyutarak propagandasını sürdürmüştür. İlah olduğunu iddia ederek müritlerini sahte cennetlere göndermiş ve Alamut kalesinde kendisini sevenlerine korutturmuştur. Batiniliğin; Kadıyânilik, Şeyhîlik, Hurûfilik gibi çeşitli kolları da vardır. (Bkz. İbrahim Agâh Çubukçu; "İbahilik ve Bâtınilik", Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 18, sayı: 1, Ankara 1970, ss. 67-70, Neşet Çağatay, İbrahim Agâh Çubukçu, İslam Mezhepleri Tarihi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985)

382 Hasan Sabbah ve Alamut İsmâilîliği; Haşhaş kullanmaları ve bu esnada kolayca insan öldürmeleri nedeniyle bunlara Haşşaşin denir. Haşşaşinler, Büyük Selçukluların sosyal ve siyasi düzenini yıkmak için çalışan bir teşkilattı. Bâtınilerle mücadeleyi bir devlet politikası haline getiren Nizamül-Mülk 1092 yılında Alamut kalesini kuşatmışken, kale dışına gizlice çıkan kişilerce şehit edilir. 1092'de Emir Arslantaş, Kızıl-sarığ, 1099'da Emir Çavlı, Kirman hükümdarı ve Sultan Berkyaruk birçok bâtıniyi öldürür. 1107'de Sultan Muhammed Tapar, Şah-diz kalesini tahrip eder ve bâtınileri öldürür. 1109'da Nizâm ül-mülk'ün oğlu Ahmet ve Emir Çavlı birçok bâtıniyi öldürür, ancak tamamen yok edemezler. 1117'de Şir-gir, Karaca, Gün-doğdu, İl-Kavşut ve Bozan isimli komutanlar Alamut kalesini kuşatırlar ancak sultan Muhammet Tapar'ın Ölmesi (1118) üzerine kuşatmayı bırakırlar. Yerine sultan olan Sencer Alamut kalesine saldırır, Hasan Sabbah'ın barış isteğini geri çevirmesi üzerine Hasan Sabbah fedailerinden birini Sultan Sencer'in yatağına hançere sarılı bir not bıraktırır. Bu notu gören Sencer korkar ve kuşatmayı kaldırarak 1123'de Nizari İsmailileri Devletini tanır ve bir anlaşma imzalar. Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın torunu olan İlhanluların kurucusu Hulagu Han, askeri inşaat mucizesi olan Alamut Kalesi'ni bizzat gözleriyle görür. Askerlerine her şeyin yıkılmasını ve taş üstünde taş bırakılmamasını emreder. Alamut kütüphanesi de yakılır ve içinde bulunan binlerce eser kül olur. Böylece Hasan Sabbah'ın Alamut Kalesindeki ölüm imparatorluğu yok olur. (Bkz. Laurence Lockhart, (Çev. Prof. Dr. Süleyman Tülücü), "Hasan-ı Sabbâh ve Haşîşîler", Atatürk Üniversitesi, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 26, Erzurum, 2006, ss. 213-240, Pınar Kaya, Sultan Sencer Devrinde (1118-1157) Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler, *Tarih Dergisi*, sayı: 58, İstanbul 2013, ss. 43-64.)

383 Bozkuş, a.g.m., s. 250.

Müslüman olmalarının yanında Türklerin eski inançlarına da sıkı sıkıya bağlıydılar.[384]

Şehirli Sünni halk ile köylerde ve uç bölgelerde yaşayan yarı-göçebe Türkmenler arasında dini anlayış bakımından farklılıklar vardır. Türkmenlere dini bilgiler; dini önderler tarafından şifahi olarak ve Farsça yerine Türkçe olarak öğretilmiştir. Sünni halk ise dini bilgileri yükseköğretim kurumları olarak bildiğimiz Medreseler ve benzeri dini müesseselerde almış ve devlet; medrese, zaviye gibi dini kültürel müesseselerin mensuplarının bazılarına maaş vermiştir.[385]

Türk halkının ibadet mekânları; cami, mescit[386] ve namazgâhlardır.[387] Tekke ve zaviyeler[388] ile türbe[389] ve medreseler şehrin dini, sosyal ve kültürel yapısını şekillendiren mekânlardır. Bu mekânlarda görev yapan din görevlileri ise imam, hatip, müezzin, müftü, kadı, ulema, müderris, seyyidler, şerifler, nakipler, tarikat şeyh ve dervişleri ile Ahîler'dir.[390]

Yesevilik, Türk toplulukları arasında, bir Türk tarafından kurulan ilk tasavvufi tarikattır ve kendisinden sonra gelen tasavvuf akımlarına da ilham kaynağı olmuştur.[391]

Ahmet Yesevi, Tarikat mensubu dervişlerini Harezm, Horasan ve Azerbaycan güzergâhı üzerinden Anadolu'ya göndermiştir. Ayrıca öğrencilerini tüm Türk

384 Şahbaz, a.g.m., s.51.
385 Turan (1988), a.g.e., s. 58.
386 Mahallelerde vakit namazlarının kılındığı camiden küçük ve minaresiz ibadethaneler. (Metin (2018) a.g.e., s. 546).
387 Şehirlerde, kervan yollarında, meydanlarda, mesire yerlerinde ve yaylalarda; mihrap ve minbere sahip, Cuma ve Bayram namazlarının kılınabildiği ibadethaneler. (Metin (2018) a.g.e., s. 547).
388 Şehir, kasaba, köy veya yollar üzerinde kurulan, içinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı yerler. (Metin (2018) a.g.e., s. 547).
389 Şehirlerin İslami kimliğini vurgulayan evliyalara ait mezarlar. (Metin (2018) a.g.e., s. 544).
390 Metin (2018) a.g.m., s. 543.
391 Osman Oral, "Ahmed Yesevi İle Emirci Sultan'ın Anadolu Türk İslam Medeniyetinin İhya ve İnşasındaki Yeri ve Önemi" *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevi, Uluslararası Sempozyumu*, cilt: 2, İstanbul 2016, s. 1096.

dünyasına irşat faaliyeti yürütmek amacıyla göndererek ortak bir İslam bilincinin hâkim olmasın sağlamıştır.[392]

> *"Gürcistan'da Avşar Baba, Bursa'da Abdal Musa ve Geyikli Baba, Karadeniz Batova'da Akyazılı Aziz, Tokat'ta Gajgaj Dede, İstanbul Unkapanı'nda Horoz Dede, Bozok Yöresi Yozgat'ta Emir Çin Osman, Zile'de Şeyh Nusret, Merzifon'da Şeyh Pir Dede, Filibe'de Adatepe'de Kademli Baba ve Sarı Saltuk. Hacı Bektaş-ı Velî, Lokman-ı Pârende, Tapduk Emre ve Emirci Sultan da Ahmet Yesevi'nin halifesidir. Hocası Hemedâni gibi Hanefi-Matüridi anlayışında olan Ahmet Yesevi ve onun görüşlerini takip eden Horasan Erenleri, Gâziyân-ı Rum, Abdalân-ı Rum diye de bilinen gazi dervişler Anadolu ve Balkanlar'ın Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük rol oynamışlar, Yesevi'nin dini anlayış ve fikirlerinden hareketle, fetihlerden önce gittikleri yerlerde kurdukları tekke ve zaviyeler yoluyla, insanlara İslam dininin hoşgörü ve rahmet yönünü tanıştırmışlardır."*[393]

> *"Yesevi ve Haydari dervişleri yoluyla Anadolu'ya giren Yesevilik, sonraları yani 13. yüzyılda, Kutbuddin Haydar (ö. 1221) adındaki bir Türk şeyhi tarafından Yesevilik ile Kalenderilik'i birleştirmek suretiyle kurulan Haydarilik tarafından asimile edilmiş, değiştirilmiştir. Haydariyye, Anadolu'da 15.yüzyıldan sonra Şemsîler, Câmîler, Edhemiler ve Rum abdalları gibi kendilerine benzeyen diğer bazı tasavvufi gruplarla birlikte dini ve sosyal hayattan izleri kaybolmuş, bazı gelenekleri Bektaşiliğin içinde devam etmiştir. Kutbüddin Haydar, sonraki zamanlarda Türbet-i Haydariyye (Türbet-i Haydarî) adını alan Zâve'deki zaviyesinde uzun süre irşat faaliyeti yürüttüğü de bilinmektedir. 16. yüzyılda Bektaşilik'in görüşlerinden ortaya çıkan Haydarilik'in yerini almasından sonra da Yesevilik ve gelenekleri, Bektaşilik anlayışı tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Bugün Anadolu ve Balkan bölgelerinde Yesevi anlayış ve geleneklerini daha çok Bektaşiliğin temsil ettiği de söylenebilir. Kaynağı Yesevilik olduğu bilinen Bektaşilik, zamanla İbâhiye ve lakaytlığa kayarak Yeseviliğin asıl esaslarından ayrıldığı da bilinmektedir."*[394]

Türkistanlı Şeyh Ahmet Yesevi'nin izinde yürüyen dervişlerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra, özellikle XII. yüzyılda, medresenin klasik ve kitaba dayalı din anlayışının yansıra, "*veli*" veya "*ermiş derviş*"lerin hayallerindeki yeni bir din anlayışı ortaya çıkmıştır.[395]

---

392 Oral, a.g.m., s. 1096, 1097.
393 Oral, a.g.m., s. 1097.
394 Oral, a.g.m., s. 1097, 1098.
395 Akdağ, a.g.e., s. 44.

Ahmet Yesevi, İslam dinini Türklere sevdirmek ve öğretmekten başka gayesi olmayan, Peygamber'e âşık bir kişidir. Çocukluğundan beri peygamberin hiçbir sünnetine bağlılıktan geri kalmamıştır.[396] Hatta Peygamberimizin öldüğü yaş olan 63'üne vardığında O'nun yasını tutmak için, tekkesinin bir tarafına üç arşın (bir arşın 68 cm.) derinliğinde bir çilehane yaptırarak diri diri toprağa girmiştir. Bir rivayete göre geri kalan ömrünü o dar çilehanede ibadetle geçirmiş ve[397] 120 yaşında 1167 yılında vefat etmiştir.[398]

Ahmet Yesevi, Sayram (Ispicab) şehrinde doğmuş ve Yesi (Türkistan) şehrinde 1166-67 yılında vefat etmiştir. Türk halk Müslümanlığının ilklerindendir. Orta Asya (Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan) Müslümanlığının mimarıdır. Yesevi, İslam'ı "*sûfilik*" kanalıyla ve "*hikmet*"leriyle Orta Asya'daki Türklere yaymıştır.[399]

Yesevi, İslam'ı İran sûfiliğinin süzgecinden geçirerek, Orta Asya "*Budist*", "*Şamanist"* ve "*Maniheist*" mistik kültürle yoğrulmuş olan konar-göçer Türk boylarının anlayabileceği hale getirmeyi tarihi bir görev olarak yerine getirmiştir.[400]

Onun İslam anlayışı, Allah'ın azabından ve gazabından korkmaya dayalı bir inanç değildi. O Horasan Melâmetiliği'nin tasavvuf anlayışını temsil ediyor ve ilahi aşka ve cezbeye dayanan, insan sevgisini ve hoşgörüyü öne çıkaran, her türle benlik duygusundan uzak bir tasavvuf anlayışına sahipti. Geleneksel anlamda Sünni değildi, "*heterodoks*" bir sufi idi. Zira Türkmenler henüz tam olarak İslam'ın bütün özelliklerini kavrayamamış durumdadır. Konar-göçer bir toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel çevresinin baskısını da unutmamak lazım. Ayrıca eski inanç ve âdetler de hafızalarda iken bunların yeni bir inanç sistemi olan İslami kalıplar içinde yaşatılabilmesi için geleneksellikten uzak bir inanç sistemine ihtiyaç vardı.[401]

396 M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 66.
397 Doğan, a.g.e., s. 150.
398 Oral, a.g.m., s. 1095-1096.
399 Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018b, s. 35.
400 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 36.
401 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 37-39.

Ahmet Yesevi'nin babası, Hz. Ali evladından Şeyh İbrahim'dir. Ahmet Yesevi, yedi yaşında anne ve babasını kaybettikten sonra ablası Gevher Şehnâz ile birlikte Yesi'ye göçerler. Bir rivayete göre Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)'in görevlendirmesi ile Sayram yakınlarındaki Yesi'ye gelen Arslan Baba'dan bir yıl terbiye görmüş ve "*ehl-i beyt*" sevgisini almıştır. Arslan Baba geldikten bir yıl sonra vefat etmiş ve Yesi yakınında Otrar'a defnedilmiştir. [402]

Eğitiminin ikinci aşaması için XII. asırda Karahanlılar'ın elinde bulunan, büyük bir İslam merkezi olan Buhara'ya giden Yesevi; Melametî-Kalenderî şeyhi Yusuf Hemedani'den iyi bir tasavvuf eğitimi alır. Yesevi'nin dervişlerinden olan Kutbûddîn Haydar, XII. yüzyıldan itibaren Kalenderiliğin en yaygın kolu olan Haydariliğin kurucusudur.[403]

Yesevi, Hoca Abdullah Berki ve Hoca Hasan Endaki'nin vefatlarından sonra bir müddet Buhara'da tekkenin reisi olur. Kısa bir süre sonra bütün müritlerini dördüncü halife Abdülhalik Gucdûvani'ye bırakarak Yesi'ye dönen Yesevi, Yeseviye Ocağı'nı kurar ve Türkistan'dan binlerce mürit toplar. Yesevi, Hanefi Mezhebinde bir fakih, bir şeriat âlimi olduğundan; şeriat ile tarikatı daima kaynaştırmıştır.[404]

Yesi kasabasında her geçen zaman çoğalan müritlerine zâhir (hadis, kelam, fıkıh) ve bâtın (gizli hakikatleri konu alan) ilimleri anlatıp bütün vaktini ibadet ederek geçirmektedir. Boş vakitlerinde de kaşık ve kepçe yontarak satıyor ve geçimini bunlarla sağlıyordu.[405]

Yesevi tarikatında da hoşgörü ön plandadır. Ahmet Yesevi, seven insanın bağışlayıcı ve hoşgörülü olması gerektiğini ve Kâfir de olsa hiç kimseyi incitmemenin sünnet

402 Köprülü (2013), a.g.e. s. 57.
403 Köprülü (2013), a.g.e. s. 87.
404 Köprülü (2013), a.g.e. s. 94-97.
405 Köprülü (2013), a.g.e. s. 61.

gereği olduğunu söyler. Bu hoşgörü Hz. Peygamber'in yolunun gereğidir. Katı yürekli, gönül kırıcı kimselerden Allah da hoşlanmaz.[406]

Yesevi, İslamiyet'i samimi fakat yüzeysel olarak kabul etmiş olan ve kendi milli kültürlerini saklamaktan vazgeçmeyen Türklere hitap ettiğinden; Acem mutasavvıflarının kullandığı aruz veznini kullanmamıştır. Türklerin zevklerine ve ihtiyaçlarına cevap verecek, halkın sevdiği, halk şairlerinin yüzyıllardır kullandığı milli hece veznini kullanarak ve Türkçe olarak "*Divan-ı Hikmet*" adlı eserini yazmıştır.[407]

Bir rivayete göre Ahmet Yesevi, ölümünden iki yüzyıl sonra yaşayacak olan Emir Timur'un rüyasına girerek Buharâ'nın fethini müjdeler. Bunun üzerine Buhara'yı alan (1336-1405) Emir Timur, Ahmet Yesevi'nin kabrini ziyarete Yesi'ye gider. Kabrin üzerine muhteşem bir mescit, dergâh, mutfak ve diğer binalardan oluşan külliye yapılmasını emreder ve iki yılda tamamlar.[408]

Bektaşilik, XVI. yüzyılın ilk yarısında Hacı Bektaş-ı Velî'nin görüşleri çerçevesinde Balım Sultan tarafından kurulan ve Haydarîliğin içinden ayrılmış bir tarikattır.[409] Bektaşilik, hoşgörüyü esas alan İslam'ın yorumudur ve bütün din ve mezheplere kapısı açıktır. Bektaşilik, İslam dininin resmi itikat ve ibadet sistemini tanımayan, çeşitli din ve inançlara inanan insanları da bünyesine almaktan tereddüt etmez. Ayrıca, Anadolu Bektaşileri arasında Katolik ve Ortodoksluk gibi Hristiyan dininin çeşitli mezheplerine inanmış birtakım Rum ve Ermeni can, baba, dede-babalara ve bilhassa zaviye idare eden Hristiyan Bektaşilere de rastlanabilir. [410]

Hacı Bektaş-ı Velî (1209-1271), Horasan'dan Anadolu'ya gelmiştir. "Oniki İmam soyundandır, yani peygamber sülalesine mensup bir "*seyyid*"dir." Ama daha öncesinde Mekke'ye giderek hac görevini yapmış ve "*Hacı*" unvanını böyle almıştır.

---

406 Hüseyin Çelikcan, "Türk-İslam Kucaklaşması Hoca Ahmet Yesevi ve Bilinmesi Gereken Gerçekler", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, *Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s. 372.
407 Köprülü (2013), a.g.e. s. 156.
408 Köprülü (2013), a.g.e. s. 100.
409 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 172.
410 Doğan, a.g.e., s. 160.

Dönüşte Necef ve Kerbelay'ı ziyaret etmiş[411] ve ardından Elbistan, Sivas, Kırşehir, Kayseri ve nihayet Sulucakarahöyük'e gelmiştir ve "*Makâlât*" isimli eseri mevcuttur.[412]

Bektaşi tarikatında da "*Vahdet-i Vücud*" görüşü hâkimdir. Bu görüş, dervişlerine "*vasıl-ı ila'llah*" olmayı öğütler. Tarikata giren dervişleri dört kapı ve kırk makamdan geçirir. Bektaşi'ye göre; eğer dervişler bu makamları kazanmış ise Hakk'a ulaşmıştır ve insan-ı kâmil olmuştur.[413]

Hacı Bektaş-ı Velî, bu gün dergâhının bulunduğu yer olan Hacıbektaş kasabasında Sulucakarahöyük köyünde bir Türkmen şeyhi olarak mürşitlik faaliyetini yürütürken bir yandan da Ürgüp bölgesindeki Hristiyanlara ve işgalci Şamanist Moğollara İslam propagandası yapmaktaydı. Onların Müslümanlığı kabul etmesi için yoğun faaliyetlere girişmiş ve halifelerini Anadolu'nun dört bir yanına göndermişti.[414]

O, insanlara yaklaşırken İslam fıkhının katı kuralları ile değil İslam sufîliğinin hoşgörüsü ile ve insanları eski kültür çevrelerinden koparmadan, eski inançlarını da kendi içerisinde değerlendirerek "*bağdaştırmacı*" bir İslam anlayışını esas almıştı. Bu tavrı sayesinde Müslim olsun gayrimüslim olsun toplumun tümü ile yakınlaşma sağlamıştır. Babaî isyanının olumsuz etkilerinden kendini korumak için bulunduğu çevreden uzaklaşmamayı tercih etmiş ve Selçuklu başkenti ve önemli kültür merkezlerinden uzak durmuştur.[415]

Anadolu'daki heterodoks (geleneksel inançtan farklılık gösteren) sufî eğilimlerini temsil eden başta Ahmed-i Yesevî, Kudbeddin Haydar, Dede Ğargın, Baba İlyas gibi kişilerin inanç sistemlerini de içine alan ve "kendi bünyesinde özümseyerek

411 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 174, 175.
412 Ethem Ruhi Fığlalı, "Hünkâr Hacı Bektaş Veli", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s. 323.
413 Abdulkadir Sezgin, "İslam Düşüncesinde Tarikat ve Bektaşi Tarikatı", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s. 347.
414 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 168, 169.
415 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 169.

kendisini Anadolu Türk heterodoksisinin temeline koyan" Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşîliğin hoşgörüsünü dünyaya tanıtmıştır.[416]

"Mevlânâ Celâleddin'in Mevlevîlik'teki yeri bile, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Bektaşîlik'teki yeri ile karşılaştırılamaz. Tarihsel Hacı Bektaş-ı Veli'nin Mitolojik Hacı Bektaş-ı Veli'ye dönüşerek kutsallık kazanması" Abdal Musa'da düğümlenmektedir. Abdal Musa kendi döneminde pek fazla tanınmayan mütevazi bir Türkmen şeyhi olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin inanç sisteminin yayılmasında büyük bir rol oynamıştır.[417]

Bektaşilik, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve yeniçeri ocağının örgütlenmesinde büyük katkı sağlamıştır. Hatta Yeniçeri Ocağı'nın resmi tarikatıdır. Bu tarikat; Anadolu'yu Türkleştirmede büyük başarı sağlamıştır.[418]

Mevlevilik, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled tarafından kurulan bir tarikattır. Mevlâna, Allah sevgisi ile insan sevgisini özdeşleştirerek İslamiyet'in kurallarını günümüzün hümanizm akımına benzetmeye çalışmıştır. Bu çabalar ise modern, insancıl ve akılcı hukuk düşüncesinin gelişmesine yardımcı olmuştur ki bu da Mevlana'nın Türk dünya tarihinde önemli bir yer edinmesine neden olmuştur.[419]

Mevlâna Celâleddin-i Rumi 1207 yılında Belh'de doğmuştur. Anadolu'ya o zamanlar Diyar-ı Rum dendiğinden ve Mevlânâ da Anadolu'da yaşadığından Rumi ismi verilmiştir. Mevlânâ ise "*efendimiz*" anlamına gelmektedir. Babası Sultanü'l-Ulema (Âlimlerin Sultanı) unvanı ile tanınmış Muhammed Bahaeddin Veled'dir.[420]

Muhammed Bahaeddin Veled, Belh şehri Moğollar'ın istilasına uğrayınca iki oğlu Mevlâna ve Alâaddin Muhammed (kızı Fatıma Hatun evli olduğundan gelememiştir) ve eşi ile birlikte Nişabur, Bağdat, Küfe, Mekke, Şam, Erzincan ve nihayet Larende'ye (Karaman) gelir. Mevlânâ, Larende'de Lala Şerafeddin Semerkandi'nin

416 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 172.
417 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 173.
418 Doğan, a.g.e., s. 158.
419 Ahmet Mumcu, "Sunuş", *İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlâna Sempozyumu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurul Yayınları, Konya 1994, s. 80.
420 Şefik Can, *Mevlâna, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, 6. baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 31-32.

kızı Gevher Hatun ile evlenir. Sultan Veled ve Alâaddin Çelebi adında iki oğlu olur. Gevher Hatun vefat edince evlendiği Konyalı Kira (Kerra) Hatun'dan oğlu Muzafferüddin Emir Âlim ve kızı Melike Hatun dünyaya gelmiştir. Larende'de belli bir müddet kalır ve Alâeddin Keykubad'ın ısrarları üzerine Konya'ya yerleşir.[421]

Mevlânâ'nın babasının 1231'de ölmesi üzerine Seyyid Burhanuddin Konya'ya gelerek Mevlânâ'nın manevi terbiyesini üzerine alır. Burhanuddin'in vefatı üzerine, İsmaili Mezhebine mensup Şems-i Tebrizî ile tanışır. Şems'in telkinlerinden etkilenerek; "*panteizm*"in (Tanrı her şeydir ve her şey Tanrı'dır) en yüksek seviyelerine ulaşır ve semâya, raksa ve müziğe ilgisi daha da artar. Şems Şam'a gidince Mevlânâ da Şam'a gider ama bulamaz ve Konya'ya geri döner. Eski müritlerinden Selahaddin Feridun'u musahip (dost) olarak seçer ve kızını oğlu Sultan Veled'e alır. Selahaddin'in hastalanıp ölmesi üzerine de Çelebi Hüsameddin'i musahip olarak seçer.[422]

26.000 beyitten fazla olan "*Mesnevi*"yi Mevlânâ söylemiş, Çelebi Hüsameddin yazmıştır. Ayrıca Mevlânâ'nın "Dîvân-ı Kebîr", "Fih-î Mâ-fîh" ve "Mektûbât" isimli eserleri mevcuttur. Mevlânâ eserlerini Farsça yazmıştır. Mevlânâ 1273'de vefat etmiştir.[423]

Mevlânâ, Vahdet-i Vücud anlayışına sahiptir ve bu anlayışı Muhyiddin-i Arabî'ye borçludur. Zira Muhyiddin-i Arabî Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını değiştiren kişidir.[424] "Mevlânâ, bu sistemin ahlâkçı karakterini, içinden geldiği İran mektebinin estetikçi karakteri ile değiştirmiştir." İki görüşün sentezini alarak tasavvuf tarihine büyük bir katkı yapmıştır. Ayrıca Şems-i Tebrizî, Mevlânâ'ya "dünyayı boşlayan, dünyevi her şeye tepeden bakan, insanların izafî değer hükümlerini iki paraya almayan ve bunları ilahî aşka vuslat yolunda en büyük engel gören bir tavır aşılamıştır.[425]

421 Köprülü (2013), a.g.e. s. 213.
422 Köprülü (2013), a.g.e. s. 217.
423 Turan (2011), a.g.e., s. 413.
424 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 127.
425 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 140.

Mevlânâ, Müslüman olsun gayrimüslim olsun geniş çaplı insan kitlelerini etkileyebilmiştir. Bunda başarılı olmasının sebebi; İslam'ı devre dışı bırakarak değil aksine sağlam bir Müslüman olarak insanları kucaklamakla olmuştur. "Gel, gel! Ne olursan ol, yine gel" demiştir insanlara ve "Bir ayağı sımsıkı şerîatta duran, öbür ayağıyla yetmiş iki milleti dolaşan" pergel gibi hareket ederek halkı kucaklayan olmuştur.[426]

XIII. yüzyılın başlarında Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelenler arasında çok sayıda sufî de vardır. Anadolu Selçuklu Devleti bunlara vakıf arazilerinden tahsis ederek mali yönden de destek verir. Bu desteklerin amacı, şehirlerde ve kasabalarda İslam kültürünün yerleşmesini sağlamak, insanların gitmediği yerlerde yerleşmeyi sağlamak ve en önemlisi sufîleri kontrol altında tutmanın yanında sufîler aracılığıyla halk arasında devletin hâkimiyetini hissettirmektir. Değişik memleketlerden gelen sufîlere ait mektepler, yeni tasavvufi sentezlerin oluşmasını sağlamışlardır. Bu sentezlerden birisi de "*Mevlevilik*"tir.[427]

Ekberîlik, Muhyiddin-i Arabî'nin ölümünden sonra öğrencisi Sadreddin Konevî tarafından kurulan bir tarikattır. Arabî, 1165 yılında Endülüs'ün güneydoğusunda Tüdmir bölgesinin başşehri Mürsiye'de doğar ve 1240 yılında Dımaşk'ta (Şam) vafat eder. 1202 yılında Diyarbakır-Sivas üzerinden Malatya'ya gelir ve oradan da Konya'ya gider. 1218 yılında Malatya'ya yerleşir. Ekberilik'te Vahdet-i Vücut düşüncesi hâkimdir ve bu düşünceye göre "*tasavvuf inancında gerçek varlık tektir ve o da Allah'tır*".[428]

Muhyiddin-i Arabî'ye "*Şeyh-i Ekber*" denilmesinden dolayı bu tarikatın ismine Ekberiyye denilmiştir. Anlatılanlara göre Abdülkâdir-i Geylânî, "*Hırkamı vefatımdan sonra Mağrib'den zuhur edecek olan Muhyiddin'e giydirin*" diye

426 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 141, 142.
427 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 148.
428 M. Erol Kılıç, "Ekberiyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, Semih Ceyhan (Ed.), İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 340-342.

müritlerine vasiyet etmiş ve bu hırka Şeyh Cemâleddin Yûnus b. Yahyâ el-Hâşimî vasıtasıyla İbnü'l-Arabî'ye giydirilmiştir.[429]

Günümüzde bazı Batılı Müslüman aydınlar René Guénon (Abdülvâhid Yahyâ), Fritjchof Schoun (Şeyh İsâ Nûreddin), Michel Chodkiewicz (Ali); İslam dünyasında Muhammed Nakıb el-Attâs, Seyyid Hüseyin Nasr, Abdülhalîm Mahmûd, Ayetullah Humeyni; ülkemizde de Mehmed Ali Ayni, İsmail Fennî Ertuğrul, Sezai Karakoç gibi isimler bu tarikattan feyz almış bazı kişilerdir.[430]

Babaîlik; Baba İlyas'ın kurduğu ve ölümü üzerine müridi Baba İshak'ın yerine geçtiği bir harekettir. Türkmenlere yapılan haksızlıklar nedeniyle devlete olan güvenin azalması Türkmenlerin Baba İshak'ı bir kurtarıcı gibi görmesine neden olmuştur. Devlete isyan etmişler ve ayaklanma güçlükle bastırılabilmiştir. Gıyaseddîn Keyhüsrev'in yetersizliğine rağmen Alâeddin Keykubad'ın bıraktığı güçlü devlet görünümü sayesinde diğer ülkelere karşı saygınlık ve caydırıcılığı sürdüğünden Moğollar Anadolu'yu istila ve tecavüze cesaret edememişlerdi. Ancak, Babaî hareketi devletin iç ve dış kudret ve itibarını sarsınca durum değişir ve Moğolların istilası gerçekleşir.[431]

Baba İshak, genç yaşlarda insanları aldatmak ve mürit kandırmak peşinde olan birisidir. İnsanların gözünü boyama ve büyü konusunda ustadır. Şehirden uzak olan Türk köylülerini kulaktan duyma dini bilgilerle kandırır, onları aldatmak için yaşlı gözlerle, üzgün tavırlarla ve kısık sesle konuşurdu.[432]

Zamanla bulunduğu yerde sözüne değer verilen birisi olur ve Türk ve Kürtlerin gönlünü kazanır. Ayaklanmaya hazır olmadığını bildiğinden kimseye görünmeden Kefersud'tan ayrılır ve Amasya'nın bir köyünde ortaya çıkar. Köy halkının koyunlarına çobanlık yapar ve o esnada kendisini dindar ve güvenilir bir kişi gibi tanıtır. İnsanlardan yardım istemez ve kendi bulduğu yiyeceklerle yetinir. İnsanların

429 M. Erol Kılıç, "Ekberiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 10, İstanbul 1994, s. 545.
430 Kılıç (1994), a.g.m., s. 545.
431 Turan (2011), a.g.e., s. 440.
432 İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Alaiyye Fi'l-Umuri'l-Alaiyye (Selçuk Name)*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt: II, Ankara 1996b, s. 49.

güvenini kazanır ve üzüntü-sıkıntı içinde olanlara, karı-koca anlaşmazlıklarına muska yazmaya başlar.[433]

Bu esnada, Moğol istilasından kaçan Türkmen kitleleri sel gibi sınırdan geçerek doğu vilayetlerine akın ederler. Bu bölgede; Müslüman, Hristiyan ve müfrit Şii (İsmaili) halk yaşamaktadır. Henüz iyice İslamlaşmamış olan Türkmenler ile yerleşik halk arasında kargaşa başlamış ve düzeni sağlamak zorunda olan devlet güçleri ile Türkmenler karşı karşıya gelmişlerdir. Bu çatışmalar husumeti artırmış ve bir Türk Şamanı olan ve yarı Müslüman Baba İshak hareketi de bundan faydalanarak muhalif insanları etrafında toplamıştır. Baba İshak, onlara dini telkinde bulunuyor ve memleketteki haksızlığa karşı isyana teşvik ediyordu. İnsanlara iyilik yapmakla ve ibadetlerini yapmakla halk arasında sevilen bir kişi olmuş ve tepe üzerinde bir zaviye yaparak Türkmenler arasında veli derecesine erişmiştir. Ayrıca Urfa taraflarında bulunan Hârzimlileri de kendine katmıştır.[434]

Yeterince insan kandırdığını düşünen Baba İshak, müritlerinden birini Kefersud, diğerini de Maraş'a gönderir ve şu mesajı gönderir; "*Filan ayın filan gününde bize inanlar, atlarına binip beldelerin fethine çıksınlar. Bizim adımızı duyup fesatların kökünü kazımak ve insanların halini düzeltmek uğrunda çalışacak kimseler, elde edilecek ganimet ve maldan hisse sahibi olacaklar. Karşı gelenler ise, hiç tereddüt edilmeden öldürülecek, yakılacak, ortadan kaldırılacaktır.*"[435]

İki mürit, Baba İshak'ın emriyle gittikleri yerlerde insanları yalan ve hilelerle kandırırlar ve karışıklık çıkarmaya başlarlar. Daha önceden de haber verdikleri gibi savaş araç-gereçlerini hazırlamışlar ve haber bekliyorlardı ki haberi alır almaz ayaklanırlar. Bulundukları köylerden başlamak üzere uğradıkları her yeri yakıp yıkarlar ve kendilerine katılmayan insanları öldürürler. İlerledikçe büyük bir insan kalabalığına sahip olurlar.[436]

433 İbn Bîbî, (1996b), a.g.e., s. 49.
434 Turan (2011), a.g.e., s. 441.
435 İbn Bîbî, (1996b), a.g.e., s. 50.
436 İbn Bîbî, (1996b), a.g.e., s. 50, 51.

Baba İshak, Gıyaseddîn Keyhüsrev'in Allah yolundan ayrıldığını ve zevk ü sefa içinde yaşadığını söyleyerek halkı kışkırtıyor ve açıktan açığa cihat ilan ediyordu. Türkmenler; sığır, koyun ve diğer mallarını satıp at ve silah temin etmeye başlarlar. Sümeysat, Kâhta ve Adıyaman bölgelerini işgale ve kendilerine uymayan Hristiyan ve Müslümanları öldürüp mallarını yağmaya başlarlar. Malatya Subaşısı Muzaffereddin Alî Şir'in askerleri iki kez karşılaşır ancak bozguna uğrayıp kaçarlar. Bunun üzerine daha da cesaretlenen Babaîler Sivas'a doğru yürürler. Halkı ve askerleri tekrar bozguna uğratıp Tokat ve Amasya tarafına yönelirler. Başarı elde ettikçe etraflarına Türkmenlerden yeni kişiler katılır ve ilerlemeye devam ederler. Keyhüsrev bu durumdan korkar ve Kubâdâbâd'a kaçar. Mübarizeddin Armağanşah'ı Amasya Subaşılığına getirerek Babaîler'in üzerine gönderir. Amasya'yı alan Armağan-Şah Baba İshak'ı yakalayıp kale burcuna astırır. Baba İshak'ı bulamayan Babaîler; onun ölümsüz olduğunu, hiçbir faninin onu öldüremeyeceğini ve göklere çıkıp melekleri yardıma getireceğine inanırlar. "*La ilahe illallah Baba veli Allah*" ve "*La ilahe illallah Baba Resul Allah*" diye bağırarak saldırıya geçerler ve Armağan-Şah'ı şehit ederler. Konya'ya doğru ilerlemeleri üzerine Gıyaseddîn Keyhüsrev; Erzurum sınırında Moğollar'a karşı beklettiği süvariler ile devletin hizmetinde bulunan Frank ve Gürcü askerlerden oluşan toplam 60.000 kişilik süvariyi Necmeddin Behramşah komutasında Kayseri'ye Babaîler'e karşı sevk eder.[437]

1240 yılında Kırşehir'in "*Malya*" sahrasında Babaîler ile karşılaşan ordunun özellikle ön saflara paralı Frank ve Gürcü askeri yerleştirilir. Bunlar Babaîler'i öldürmeye başlayınca kendilerine silah işlemediğini zanneden Babaîler'in askerleri bir anda neye uğradıklarını şaşırırlar ve geri çekilirler. Tekrar saldırıya geçerler ama gene başaramayınca maneviyatları çöker. Anadolu Selçuklu ordusu bu durumdan yararlanır ve sonuç alacak darbeyi vurur.[438]

Hristiyan askerlerin olması tesadüf değildi. Müslüman askerler Baba İshak'ın manevi gücünün olduğuna inandıklarından saldırmaktan çekiniyorlardı. Hristiyan askerler böyle bir şeye inanmadıklarından Babaîleri öldürmeye başlarlar. Babaîlerin öldüğünü gören Müslüman askerler de korkmadan saldırıya geçerler. Gerçekten de öyle oldu

437 Turan (2011), a.g.e., s. 443.
438 İbn Bîbî, (1996b), a.g.e., s. 51, 52, 53.

ve Hristiyan askerlerin püskürttüğü Babaîler'e karşı cesaretle savaşan Müslüman askerler 4.000 kişiyi kılıçtan geçirir, daha sonra da iki-üç yaşındaki çocuklar ve kadınlar hariç Babaîler'in tümü kılıçtan geçirilir. Böylece Babaî tehlikesi ortadan kaldırılmıştır. Ancak ordunun gücü de azalmıştır ve daha önemlisi Erzurum'daki Moğollar'ın işgaline karşı bekletilen askerler Babaîler'in yüzünden merkeze çekilmiştir.[439]

3.2. Yazı, Dil ve Edebiyat

Türk dilinin M.Ö. 3000 yıllarında şekillendiği tahmin edilmektedir. Türkçedeki ilk temel kelimeler; it, ot, ok, ay, aş, el, er, ev, iç, in, is, un gibi tek heceli kelimelerdir. Bir sonraki kademe; kaz, tuz, buz, kız vb. üç harfli tek heceli kelimelerdir.[440]

Göktürk alfabesi, Türklerin ilk alfabesi olup taş ve tahtaya kazımaya elverişli köşeli ve hatlı harflerden oluşur. M.Ö. V. yüzyıla kadar izleri takip edilebilmektedir (Esik-Kurganı Yazıtı). 38 harften oluşan alfabede 4 sesli (ünlü) harf bulunmaktadır.[441] Göktürk alfabesi, Türkçe'nin özelliklerine diğer alfabelerden daha uygun düşmesine rağmen Anadolu Selçukluları döneminde ihmal edilmiştir ve devlet adamları ile düşünürleri Farsça'ya itibar etmişlerdir. Farsça'nın yanı sıra Arapça'yı da yaygın bir şekilde kullanmışlardır.[442]

Sarayda, orduda ve halk arasında Türkçe konuşulmasına rağmen o zamanın modasına uyularak[443] ilim ve din dili Arapça, edebi ve devlet dili ise Farsça olmuştur. Hülagu Han zamanında ise Farsça resmi dil olarak kabul edilmiştir. Türkçe'nin resmi dil olması Karamanlılar zamanında olmuştur. Karamanoğlu Mehmed Bey, 1277'de Konya'yı işgal edince bir divan kurar ve Türkçe'den başka bir dilin kullanılmasını yasaklar.[444]

---

439 Turan (2011), a.g.e., s. 443.
440 Baykara (2001), a.g.e., s. 23.
441 Baykara (2001), a.g.e., s. 24.
442 Esin Kahya, "Anadolu Selçuklularında Bilim", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 13, Ankara 1990, s. 76.
443 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 488.
444 Turan (2012), a.g.e., s. 422.

Anadolu'nun hemen her köşesinde kurulan medrese ve tekkeler; Arap ilmini ve bilhassa Acem edebiyatını yaymaya hizmet eden yerler olmuştur. Padişah ve münevver sınıfı; halktan ve halka ait şeylerden uzak durmayı şeref kabul etmişler, Türkçeyi saraylardan uzak tutup Türkçe yazılmış eserlere küçümseyerek ve hakaretle bakılmasına sebep olmuşlardır.[445]

Oysaki insan kitlelerinin kimlik değiştirmelerinde dil ve dinin rolü büyüktür. Başka bir coğrafyaya gitmeyen toplumlarda dil değişmedikçe din değiştirmenin kimlik değiştirmeye bir zararı olmamıştır. Örneğin Farslar, Müslüman oldukları halde dillerini değiştirmeyerek milli kimlikleri ile kültürlerini koruyarak Araplaşmaktan kurtulmuşlardır. Müslümanlığı seçen Kuzey Afrikalılar ise dillerini değiştirdiklerinden milli kimliklerini de kaybetmişler ve Araplaşmışlardır.[446]

Anadolu Selçuklu Sultanları Farsça okuma ve yazmayı iyi biliyorlardı. Arapça bilen sultanlar da vardı bilmeyen sultanlar da vardı. Yüksek devlet adamları, bilginler ve şairler bu dillerden birisini veya ikisini de bilmektelerdi. Halk ise öz Türkçe konuştuğundan İran'dan esinlenilerek aruz vezni ile yazılan ve "*Divan Edebiyatı*" denilen Farsça şiirleri anlamıyordu. Türkçe'nin dışında bir dil bilmediğinden Türkçe yazılmış Battalname (Battal Gazi Destanı) ve Danişmendname (Danişmend Gazi Destanı) okuyorlardı. Divan şiirlerini de anlamadıklarından Ozan adı verilen kişilerden Oğuz halk şiirlerini dinliyorlardı.[447] Anadolu Selçuklu Devleti'nde Anadolu'da; Halk Edebiyatı, Tasavvuf Edebiyatı ve Divan Edebiyatı olmak üzere üç tür edebiyat akımı gelişmiştir.

Halk Edebiyatı; Anadolu'daki ilk Türk edebiyatıdır. Ozan adı verilen halk şairlerinin saz eşliğinde şiir şeklinde okudukları destanlar ve fıkralar halk edebiyatının örneklerindendir. Bu alandaki eserler; Dede Korkut Hikâyeleri, Battal Gazi Destanı, Danişmentname, Garibnâme, Yesevi ve Nasreddin Hoca Fıkralarıdır.[448]

---

445 Köprülü (2013), **a.g.e.** s. 226.
446 Koca (2011), a.g.e., s. 217.
447 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 489-490.
448 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 31-32.

Tasavvuf Edebiyatı; Moğol istilasından sonra ortaya çıkar. Buhranlı dönemde halk tekkelerin etrafında toplanarak tasavvuf şiirleri söylemeye başlar. Hoca Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet*'i, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin *Mesnevi*'si, Hacı Bektaş-ı Velî'nin "*Makâlât*"ı, Yunus Emre'nin "*Divan*"ı bu edebiyat akımının örneklerindendir.

Yunus Emre (1241-1320), Sivrihisar civarında veya Bolu'ya bağlı Sakaryasuyu civarlarında yetişmiş bir Türkmen köylüsüdür. 1320 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir ve mezar yeri kesin olarak bilinmemektedir. Yunus, çiftçilikle geçinmektedir ve kıtlığın olduğu bir yıl, keramet ve inayetlerini duyduğu Baba İlyas'ın halifesi olan Hacı Bektâş-ı Veli'ye buğday almaya gider. Hünkâr, Yunus'a buğday yerine "*nefes*" teklifinde bulunur. Fakat Yunus onu kabul etmez ve buğday ister. Aldığı buğday ile köyüne ulaştığında hatalı davrandığını fark eder ve geri dönerek Hünkâr'ın nefes teklifini kabul ettiğini söyler. Hacı Bektâş-ı Veli ise Yunus'un kilidini Taptuk Emre'ye verdiğini, isterse ona gitmesini söyler. Taptuk Emre'ye gider ve onun dergâhında oduncu olur. Yunus, dergâhtaki kırk yıllık hizmetinde eğri ve yaş odun getirmez.[449]

Yunus Emre, konar-göçer bir ailenin çocuğu olarak yazın yaylada kışın köyde yaşantısını sürdürürken medrese tahsili de almıştır. Karşısına Melâmetî-Kalenderî şeyhi Taptuk Emre ile tanışması hayatının akışını değiştirmiştir. Onu medresenin tesirinden uzaklaştırmış ve "*cezbeli bir ilahi aşk şairi,*" *sûfî şair*" yapmıştır. O şiiri tasavvufta bir anlatım aracı olarak kullanmıştır. Mevlânâ Celâleddîn de aynı geleneğe uygun hareket etmiştir. İkisi de XIII. Ve XIV. Yüzyıl İslam kültürü almış ve bu gelenekle yetişmiş sûfîlerdir.[450]

Yunus Emre eserlerinde hem hece veznini hem de aruz veznini kullanır. Mesnevisine bakıldığında iddia edildiği gibi ümmi bir kişi olmadığı; aksine medrese eğitimini iyi

449 Köprülü (2013), a.g.e. s. 247.
450 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 118-122.

derecede aldığı, Arapça ile Farsça'yı iyi derecede bildiği ve dini konulara da hâkim olduğu görülmektedir.[451]

Yunus Emre'nin en önemli özelliği; Kur'an-ı Kerim'i ve peygamberimizin sözlerini halka Sünni inanca göre ve Türkçe olarak anlatmasıdır.[452] Yunus Emre'nin dilinde Arapça ve Farsça kelimeler olmasına rağmen yabancı kelimeleri çok fazla kullanmamıştır. Kullandığı yabancı kelimeler halkın kullandığından çok fazla değildir.[453] Bu yüzden halk Yunus Emre'yi asırlarca severek okumuş ve bugün de severek okumaktadır.[454]

Yunus Emre, Melâmetî-Kalenderî sûfîliğinin mensubudur ve şeyhidir.[455]

> *"Melâmetîliğin temel özelliği, azabından korkulduğu için nafile ibadet etmek sûretiyle Tanrı'nın rahmetine lâyık olma, cehennemden kurtulup cennete girebilme ümidine dayalı zühdî tasavvufu reddetmesidir. Bu mektebe göre, insan bol bol nâfile ibadet ederek, cehennemden korkup cennet ümidiyle yaşayarak değil, insanı "eşref-i mahlûkat" olarak yaratan Tanrı'yı ancak aşkla severek ve yalnızca onun sevgisini ta derinliklerden duyarak, nefsi ve arzularını, dünyayı kınayarak mutluluğa ulaşabilir."*[456]

Yunus Emre'nin divanı incelendiğinde bu hassasiyetlere dikkat ettiğini görebiliriz. Ayrıca divanın pek çok yerinde Melâmet ifadesini kullanmıştır ve melâmetiliğin temel esaslarından bahsetmiştir. Melâmetiler sadece ibadeti esas alan İslam inancını reddetmişlerdir. Melametiler ve Yunus Emre sık sık namaz kılmadıkları gerekçesiyle medrese çevresinde eleştirilmişlerdir.[457]

Melâmetiliğin diğer bir özelliği de ilahi aşkın yeryüzündeki belirtilerini görebilmek için sık sık seyahat etmektir. Bu seyahatten amaç ise Allah aşkını ve ona duyulan aşktan kendinden geçmeyi başka insanlarla paylaşmaktır.[458] Melameti-Kalenderi

---

451 Köprülü (2013), a.g.e. s. 275.
452 Abdullah Özbek, "Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşmasında Yunus Emre'nin Rolü", *Selçuk Üniversitesi, III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, Konya 2004, s. 259.
453 Özbek (2004), a.g.m., s. 258.
454 Faruk Kadri Timurtaş, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1972, s. 36.
455 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 110, 111.
456 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 111, 112.
457 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 112.
458 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 112.

sufîliğinin gereği olan Vahdet-i Vucud sistemini Taptuk Emre sayesinde öğrenmiştir.[459] Bu sebepledir ki onun şiirlerindeki insan sevgisi; ilâhî aşktan bağımsız, Allah'sız bir sevgi değildir.[460]

Yunus Emre ve Mevlânâ, Melameti-Kalenderi mektebinin talebeleri olarak insanı öne çıkarmışlar ve Yunus Emre'nin sözü olan "*Yaratılmışı severiz Yaratan'dan ötürü*" anlayışı gereği insana yaratandan ötürü değer vermişlerdir. İkisi de yaratılanı sadece insan oldukları için sevmişler, dinleri cinsleri ne olursa olsun bütün yaratılanları aynı Yaratan'ın yaratması sebebiyle bir tutmuşlardır.[461]

Muhyiddin-i Arabî (1165-1240); Şeyh-i Ekber Ebû Bekr-i Muhammed bin Ali'dir. Ebû Bekr İbn-i Arabî ismiyle de tanınır. Endülüs'de Mürsiye'de doğar. Şam'da vefat eder. Muhyiddin-i Arabî'nin tasavvufun gelişmesine büyük katkıları olmuştur. Anadolu Selçukluları döneminde Konya'ya yerleşir. İslam âleminde "şeyh-i ekber" namıyla anılır. Vahdet-i vücut görüşü gereği; gerçek varlığın tek olduğu ve onun da Allah olduğu inancındadır.[462]

Muhyiddîn-i Arabî, 1201'de Endülüs'ten Mekke'ye gider. Ardından Mısır, Şam, Irak ve Anadolu'ya gelir. İbn-i Asâkir, Ebü'l-Ferec İbn-ül-Cevzî, İbn-i Sekîne, İbn-i Ülvan ve Câbir bin Ebû Eyyûb gibi âlimlerden Hadis ilmini ve diğer ilimleri öğrenir.[463]

Haccını yaptıktan sonra Konya'ya gelir. Sofiyye-i Aliyye'den ve kelâm âlimlerinden olan Sadreddîn-i Konevî'nin üvey babası ve hocası olur. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin hırkasını, üvey oğlu Sadreddîn-i Konevî'ye giydirir.[464]

Çok sayıda eseri olan Muhyiddîn-i Arabî'nin en önemli eserleri; 20 ciltten oluşan "Fütûhât-ı Mekkiyye" ve Şam'da kendi öğretisine göre yazdığı "Füsûs-ül-hikem"

459 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 127.
460 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 96.
461 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 130.
462 Ebü'l-Hasen el-Bağdâdî "Alî b. İbrâhîm el-Karî", *Muhyiddîn İbn ul-"Arabî"nin Menkıbeleri*, (Çev. Abdulkadir Şener, M. Rami Ayas), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, cilt: IX, Ankara 1972, s. 20.
463 el-Bagdadi, a.g.e., s. 9.
464 el-Bagdadi, a.g.e., s. 21.

dir. Bu eserlerinde görüşlerini Tasavvufi bir dille açıklar. Bu eserlerinde tasavvufun esaslarından olan vahdet-i vücûd (varlığı bir görmek) bilgilerini açıklar.[465]

Divan Edebiyatı; bu edebi akım Anadolu'da XIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkar. Şiirler *aruz vezniyle* yazılmış ve *divan* adı verilen kitaplarda toplanır. Anadolu'da ilk divan şairi *Selçuklu Şehnamesi*'ni yazan Hoca Dehhani'dir. Horasan Türkmenlerinden olan Hoca Dehhani, Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu'ya gelir. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'in mürididir.[466] Alâeddin Keykubad, Firdevsi Şahnamesi tarzında Selçuklu hanedanına mahsus bir şahname yazmasını Dehhani'ye emretmiş, o da yirmi bin beyitlik Farsça *Selçuklu Şahnamesi*'ni yazmıştır.[467]

Sultan Veled (1226-1312), Mevlânâ'nın büyük oğludur ve babası gibi eserlerinin büyük çoğunluğunu Farsça olarak ve divan tarzında yazmıştır. Türk halkına hitaben "*İbtidanâme*" ve "*Rebâbnâme*" isimli Türkçe şiirler yazmıştır.[468]

3.3. Eğitim

Anadolu Selçuklularında eğitim; temel eğitim ve yükseköğretim olmak üzere iki aşamada gerçekleşmekteydi. Camiler, mektepler ve zaviyelerde toplumun tümüne açık olan temel eğitim yapılmaktaydı. İhtisas sınıflarının ve seçkin öğrencilerin katılabildiği yatılı olarak eğitim veren medreseler yükseköğretim kurumlarını temsil etmekteydi.[469]

XIII. yüzyılda hemen hemen bütün şehirlerde mektep vardı. Mektepler ya mescitlerin yanlarına yapılmakta ya da mescitler mektep olarak kullanılmaktaydı. Beş yaşından dokuz-on yaşlarına kadar kız veya erkek çocuklarına eğitim verilmekteydi. Muallim

465 el-Bagdadi, a.g.e., s. 7.
466 K. Çetin, a.g.e., s. 333.
467 M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, cilt: VII, sayı: 25-26-27, TTK Basımevi, Ankara 1943, s. 396
468 K. Çetin, a.g.e., s. 335.
469 Güray Kırpık, "İlk Türk İslam Devletlerinde Eğitim", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 637-677), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 663.

olarak mahallelerdeki imamlardan yararlanılmaktaydı. Mekteplerde temel İslami bilgiler yanında Türk-İslam toplumunun ahlaki esasları da öğretilmekteydi.[470]

Ahî teşkilatı eğitim yeri olarak zaviyeleri ve benzer mekânları kullanmaktaydı. Gündüz işyerinde çalışıp kalfa ve ustalardan iş öğrenen Ahîler, akşamları da zaviyelerde dini eğitim alırlardı. Zaviyelerde ders veren hocalara "*Muallim Ahî*" veya "*Emir*" adı verilmekteydi. Ayrıca müderrisler ve kadılar da zaviyelerde ders verme yetkisine sahipti.[471]

Ahîlerin yapmış oldukları sohbet toplantıları Orta Asya kökenli bir toplantı türüdür ve "*Yarenlik*" adı altında günümüze kadar gelen bir Ahî geleneğidir.[472]

İleri düzey bilgilerin verildiği ve meslek sahibi olmayı sağlayan yükseköğretimin verildiği günümüzdeki üniversitelere denk gelen yerler medreselerdir. Anadolu Selçukluları İslam dünyasında süregelen medrese eğitimine ve Büyük Selçukluların "*Nizamiye Medreseleri*"ndeki eğitime benzer bir eğitim Anadolu'da da verilmiştir. Yükseköğretimin verildiği bu medreseler birçok şehirde inşa edilmiştir. Medreselerdeki eğitim müderrisler tarafından verilmekteydi ve daha çok dini ağırlıkta eğitimlerdi. [473] Diyarbakır'daki "*Mesudiye Medreseleri*"nde ise hem naklî ilimler hem de matematik, tıp, astronomi, fizik, kimya ve biyoloji dersleri verilmekteydi. Caca Bey Medresesi'nde benzer bir eğitim verilmekteydi.[474] Devlet ilim adamlarına değer verdiğinden, zamanın en iyi ilim adamları Anadolu'ya gelerek müderris olarak görev alarak medreselerde ders vermişlerdir.[475]

Medreseler, bir avlu içerisinde odacıklardan oluşmaktaydı. Bazı medreselerde avlunun üzeri açık bazılarında kapalı idi. Eğitim gören öğrencilere "*suhte*" veya "*safta*", öğretmenlere ise "*müderris*" denilmektedir. İlk medreseler Büyük Selçuklu

470 Metin (2018) a.g.m., s. 526.
471 Güray Kırpık, "Bir Yaygın Eğitim Kurumu Ahilik ve Mesleki Eğitim", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 679-688), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 683-684.
472 Kırpık, Bir Yaygın Eğitim…, a.g.e., s. 686.
473 Metin (2018) a.g.m., s. 526-527.
474 Yakupoğlu, a.g.m., s. 578.
475 Metin (2018) a.g.m., s. 526-527.

Sultanı Tuğrul Bey döneminde 1040 yıllarında Nişabur'da kurulmuştur. 1067 yılında Nizamül-Mülk tarafından Bağdat'ta Nizamiye Medreseleri kurulmuştur.[476]

Medreselerde verilen eğitimin masrafları vakıfların gelirlerinden karşılanmaktaydı. Selçuklu vakıflarının önemli bir kısmı eğitim-öğretim hizmetlerine ayrılmıştır. Medreselerin yapımı, korunması, geliştirilmesi, yakacak ve aydınlatma giderleri, görevli personelin maaşları, öğrencilerin bursları hep bu vakıf gelirlerinden karşılanmaktaydı.[477]

Büyük Selçuklu veziri Nizamül-Mülk, "*Nizamiye Medreseleri*"ne gelir sağlamı için zengin vakıflar bağışlamıştır. Müderrislere ve öğrencilere burs verilmiş, yiyecek ve giyecek yardımı da yapılmıştır. Ayrıca öğrencilerin yatacak yerleri de devlet tarafından sağlanmaktaydı. Bunların yapılmasındaki amaç fırsat eşitliğini sağlamaktı. Her ihtiyacı karşılanan müderris ve öğrenciler de kendilerini başka bir şey düşünmeden bilime veriyorlardı.[478]

Vakıfların desteklediği bu medreseler sayesinde zeki, çalışkan ve fakir çocuklar eğitim alma fırsatını yakalamış oluyorlardı. Bu çocukların, maddi kaygıları olmadığından sadece eğitim ile ilgilenmekteler ve bu da başarının artmasına neden olmaktaydı.[479]

Anadolu Selçukluları zamanında yapılan en eski medrese Konya'da II. Rükneddin Süleyman Şah döneminde (1196-1204) yapılan "*Şemseddin Ebu Said Altun-aba Medresesi*"dir.[480] Diğer önemli medreseler ise şunlardır; 1157 yılında yapılan "*Yağıbasan Medresesi*" (Niksar), 1243 yılında yapılan "*Sırçalı Medrese*" (Konya), 1252 yılında yapılan "*Karatay Medresesi*" (Konya), 1258 yılında yapılan ince minareli "*Darû'l Hadis Medresesi*" (Konya), 1275 yılında yapılan "*Buruciyye*

476 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 492.
477 Yakupoğlu, a.g.m., s. 573.
478 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 493.
479 Yakupoğlu, a.g.m., s. 574.
480 Metin (2018) a.g.m., s. 527.

Medresesi" (Sivas), 1275 yılında yapılan "*Gök Medrese*" (Tokat) ve yine 1275 yılında yapılan "*Gök Medrese*" (Sivas).[481]

Kastamonu Uç beyi Hüsamettin Çoban adına "*Atabey Gazi Medresesi*" inşa edilmiştir. Bu medresenin ihtiyaçları için Kastamonu'nun Kuzyaka Nahiyesi'ne bağlı Depe, Kara-evlü, Bayındır, Akça-köy, Yapracık, Kara Çomak, Hoca Hacip, Virancık, Budamış, Kavacık, Darı-bükü, Kızıl-kilise, Alın-viran, Kız-oğlu, Ece-oğlu, Elma-yakası; Daday'ın Kızıl-saray, Kıyık (Kınık), Avcılar ve Hatun-saray köylerinin öşürleri ile araziler, dükkânlar ve bahçeleri vakfedilmiştir.[482]

Kırşehir emiri Nurettin b. Caca (Caca Bey) tarafından 1272 yılında Kırşehir'de yaptırılan "*Caca Bey Medresesi*"nin giderleri kurulan vakıflar tarafından karşılanmıştır.[483]

3.4. Vakıflar

Vakıflar ve Ahîlik Teşkilatı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sosyal hayatının temelini oluşturan önemli kurumlardandır. Bu kurumlar devletin yapacağı birçok işi omuzladıklarından devletin yükünü azaltmışlardır.[484]

Vakıf "*durdurma, hapsetme, alıkoyma, bağlama*" anlamına gelmektedir. İslam tarihindeki hukuki karşılığı ise yararı insanların olması şartı ile herhangi bir paranın, malın veya taşınmazın satılmaksızın hayır için bağışlanmasıdır.[485]

Uygulamada ve hukukta ise vakıf şöyle tanımlanır: "Bir malı veya mülkü, satılmamak koşulu ile hayır işine bağışlamak veya bırakmak." Tanımdan da anlaşıldığı gibi, "bir malın veya arazinin gelirlerinin, bütünüyle insanların yararına olmak üzere, başkalarının sahiplenmesine veya kişisel olarak yararlanmasına imkân

481 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 494.
482 Yakupoğlu, a.g.m., s. 576.
483 Yakupoğlu, a.g.m., s. 578.
484 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 495.
485 Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklularda Vakıf Kurumu", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 559-598), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 559.

verilmeksizin, sahibi tarafından bir hayır işine terk edilmesine vakıf denilmektedir."[486]

Vakfeden kişi "*vakfiye*" adı verilen belgelere vakfettiği para, mal veya taşınmazın kullanımı ile ilgili şartlar koyabilir. Vakıflara ait bu menfaatler yazılan şartların dışında başka bir amaçla kullanılamaz. Ayrıca vakfedilen malların ve taşınmazların özellikleri, vakfı kimlerin yönetebileceği, gelirlerin sağlanacağı yerler ile kullanılacağı yerler ve çalışanların ücretlerinin ne şekilde ödeneceği gibi konular bu belgeye yazılır.[487]

Anadolu Selçuklu vakfiyelerinin günümüze kadar gelenlerinin sayısı 75 civarındadır ve çoğu asıl olmayıp kopya durumundadır. Asıl kopyaların bir kısmı savaş ve doğal afetler sonucu kaybolmuştur. Bir kısmı da yabancılar tarafından yurtdışına kaçırılmıştır.[488]

İslam tarihinde ilk kez Hz. Ömer "*Semğ*" adlı bir hurmalığı vakıf yapmıştır.[489] Daha sonraları Emeviler ve Abbasiler zamanında gelişmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır.[490]

Türklerde İslam öncesi vakıf kurduklarına ilişkin bilgiye rastlanılmamaktadır. Kazılardan anlaşıldığına göre Orta Asya'da Türkler büyük bir uygarlık kurmuş olmalarına rağmen vakıf ile ilgili belgelere rastlanılmamaktadır.[491]

Türk-İslam tarihinde ise vakıflara Karahanlılar döneminde rastlamaktayız. Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Buğra Han, vakfedilmek üzere ve kendisinin adını taşıyan bir

---

486 K. Çetin, a.g.e., s. 140.
487 Yakupoğlu, a.g.m., s. 560.
488 Sadi Bayram, "Anadolu Selçuklu Vakfiyeleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Anadolu Selçuklu Vakfiyeleri*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri, 25-26 Nisan 1994, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995, s. 135.
489 İsmet Kayaoğlu, *İslâm Kurumları Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, yayın no: 168, Ankara 1985, s. 141.
490 Yakupoğlu, a.g.m., s. 561.
491 Kayaoğlu, a.g.e., s. 144.

medrese yaptırmıştır. Vakfiyesinde öğrenciler ve hocaların ihtiyaçlarının ne şekilde giderileceği yazmaktadır.[492]

Vakıfların bir kısmı dini ve ilmi amaçları gerçekleştirmek için bir kısmı ise halka ücretsiz sağlık hizmeti sunulabilmesi ve halka sosyal yardım yapılabilmesi için kurulmuşlardır.[493]

Selçuklu zenginleri, vezirleri, emirleri ve valiler benzer vakıfları inşa etmişler ve Anadolu'yu bu tür vakıflarla imar etmişlerdir. Toplumun genelinin ihtiyaçlarına cevap verebilmek için vakıf marifeti ile kurulan kurumlar ve binalar aşağıdaki alanlarda halkın hizmetine sunulmaktaydı;[494] "Cami-mescitler, medreseler, kütüphaneler, tekke-zaviyeler, kervansaraylar-hanlar, imaret, dârüzziyafe (fakirlere ücretsiz yemek verilen yer), dârüssiyade (seyyidler için yapılan misafirhane) ve dârurrâha (ihtiyaç ve zaruret içinde bulunan Müslüman fakir ve miskinler, yetimler ve dul bayanların geçimleri için tahsis edilen vakıf), aş evleri, konuk evleri, misafir odaları, sığınma evleri, dârüşşifa-şifahâne-bimarhâneler, hamamlar, çeşmeler, suyolları-su kanalları ve köprüler."[495]

Sağlık kurumlarının neredeyse tamamı vakıf himayesindedir ve tamamen parasız (meccânen) hizmet vermektedir. Sağlık hizmetleri ve tıp eğitimi çok pahalı olmasına rağmen bütün masrafları vakıflar tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca tıp hizmetleri çağdaşı devletlere göre dünyanın çok ilerisindedir. Hristiyan doktorlar Haçlı Seferleri sırasında İslam-Türk tabiplerinden çok şeyler öğrendiklerini kabul etmişlerdir.[496]

Ayrıca "âlimler, ilim adamları, mutasavvıflar, dervişler, öğrenciler ile hastalar, kimsesizler, yolcular, öksüz ve yetimler, sakatlar ve fakir-fukara" da vakıf gelirleri ile desteklenmişlerdir. Yapılan bu hizmetler ülkede sosyal barışın sağlanmasına yardımcı olmuştur. Vakıfların desteği ile yapılan bu çalışmalar, şehirlerin sosyo-kültürel hayatının daha güçlü olmasını sağlamış ve insanların şehirlere yerleşmelerini

492 Yakupoğlu, a.g.m., s. 561-562.
493 K. Çetin, a.g.e., s. 144.
494 K. Çetin, a.g.e., s. 145.
495 Yakupoğlu, a.g.m., s. 562.
496 K. Çetin, a.g.e., s. 325.

teşvik etmiştir. Zaviyeleri destekleyen vakıflar sayesinde insanlar meslek sahibi olmuşlar ve meslek ahlakı konusunda eğitim almışlardır.[497]

Anadolu'da kurulan öyle vakıflar vardır ki günümüz şartlarına göre düşündüğümüzde bizi hayrete düşürecek vakıflardır bunlar. Mesela zayıf durumdaki hayvanların otlatılması için vakfedilen çayır ve meralar, göç edemeyecek durumda olan kuşların beslenmesi için kurulan vakıflar, yoksul hastaları hastanelere ulaştırmak için kurulan vakıflar, yoksul erkekler için başlık parası ve yoksul kızlar için çeyiz parası temini için kurulan vakıflar bunlardan birkaçıdır.[498]

Yapılan vakıf hizmetleri bazen Anadolu dışına da çıkmıştır. Mesela, Kastamonu Uç Beylerbeyi Hüsamettin Çoban Bey, Mekke ve Medine'nin hayrına harcanmak üzere ve Hz. Muhammed'in mezarının bakım-onarımı için Kastamonu'nun Araç Kazasının bazı köyleri ile Daday'ın bazı köylerini vakıf olarak tahsis etmiştir.[499]

Sonuç olarak, vakıflar sosyal hayatta çok büyük öneme sahip olmuşlardır. Vakıf sayesinde sosyal yardımlaşmanın güç kazanması, toplum fertleri arasında barışın sağlanması, insanların birbirlerine olan hoşgörüsü, sevgisi, saygısının artması amaçlanmıştır.[500] Halkın sosyal ihtiyaçlarının bütününe çare olabilecek ve her alanda hizmete talip vakıfların kurulmasına gayret edilmiştir. Anadolu Selçuklu insanını mutlu etmek için hiçbir külfetten kaçınılmamıştır.[501]

3.5. Ahîlik

Ahilik iyi ahlak, doğruluk, kardeşlik, yardımseverlik gibi güzel erdemleri içeren sosyo-ekonomik bir sistemdir.[502] Ahi üyesi, sabah siftah yaptıktan sonra işyerine yeni bir müşteri geldiğinde; "*Ben siftahımı yaptım, karşı komşu yapmadı, bu seferlik o*

497 Yakupoğlu, a.g.m., s. 562.
498 K. Çetin, a.g.e., s. 145.
499 Yakupoğlu, a.g.m., s. 568.
500 K. Çetin, a.g.e., s. 140.
501 K. Çetin, a.g.e., s. 145-146.
502 M. Bayram (2001), a.g.m., s. 9.

arkadaştan alışveriş yaparsanız sevinirim" diyebilecek ahlak düzeyine sahip kişidir.[503]

Ahî kelimesinin Arapça olduğunu iddia edenlerin yanında Türkçe olduğunu iddia edenler de olmuştur. Arapça olduğunu söyleyenlere göre "*Ahî*" kelimesinin Arapça karşılığı "*kardeşim*", Türkçe olduğunu söyleyenlere göre "*Akı*" kelimesinin Türkçe karşılığı "*Cömert ve eli açık*" olarak ifade edilmektedir.[504]

1261 yılında vefat eden Ahi Evran, Ahîliği debbağların reisi sıfatıyla Anadolu Ahîliği olarak kurmuştur. Ahîlik, Anadolu'da doğmuş Türklere özgü bir kurum değildir. Türkler Anadolu'ya gelmeden önce de İran ve Azerbaycan'da yaşamış 889'da ölen Ahî İbrahim ve 1048'de ölmüş bir İranlı Ahî Ferec Zencâni gibi Ahîler vardır. Ayrıca İran kültür tarihi uzmanı Prof. Geo Widengren, İran kültürünün etkisindeki yerlerde daha Zerdüşt öncesi devirlerde M.Ö. 1000'li yıllarda bekâr gençlerin mensubu olduğu ve fütüvvet teşkilatına benzeyen "*Mairya*" isminde bir teşkilatın varlığından söz eder.[505]

Bu teşkilatı Türklerin Anadolu'ya göçer göçmez kurması ve bütün teşkilatları ile çalıştırması zor görünmektedir. Orta Asya'da yaşarken bu süreci iyi bilen ve daha önce yerleşik bir sosyo-ekonomik yapıdan Anadolu'ya bu teşkilatın gelmesi daha mantıklıdır.[506]

Ahi Evran, İran'ın Hoy kasabasında doğmuştur. Debbağ (deri işleyen) esnafıdır ve ayrıca 32 esnaf zümresinin de piri kabul edilen birisidir. Azerbaycan'da bazı şehirlerde meslekî faaliyet yerine getiren Türkmenler mevcuttu ve bunlara Ahî denmekteydi. Ancak bunlarda bir örgüt yapılanması yoktu. Anadolu'ya ilk gelen Ahîler genellikle Azerbaycan'ın Sökmen İli'ndendir (Sökmenoğulları).[507]

---

503 Taner Tatar, M. Dönmez, "Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2008, s. 194.
504 Ziya Kazıcı, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt: 1, İstanbul 1988, s. 540.
505 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 190-192.
506 A. Y. Ocak (2018b), a.g.e., s. 191-192.
507 M. Bayram (2001), a.g.m., s. 2.

Ahîlik, içinde tasavvufi ögeleri barındıran ve XII. yüzyıl Anadolu'sunda toplumsal bir dayanışma örgütü olarak ortaya çıkmakla beraber zamanla esnaf örgütlenmesine dönüşen iktisadi bir yapıdır. Ancak Ahîliğin iktisadi yapısı yanında, kökleri daha önceki yüzyıllara giden "*fütüvvet*" geleneği ile de ilgisi vardır.[508]

İslâm'ın ilk yüzyılında var olan Fütüvvet Teşkilatı, IX. yüzyıl ve sonrasında esnaf teşkilatı şekline dönüşmüştür.[509] Arapça kökenli bir kelime olup genç, yiğit ve cömert anlamına gelen "*fetâ*"dan türetilmiştir. Fütüvvet ise "nefse hâkim olmak, kötülük yapmamak, iyilikseverlik, cömertlik, güzel ahlak, terbiye ve nezaket" anlamlarına gelir.[510] Kişinin, başkalarının hak ve menfaatlerini kendisininkinden üstün tutması, başkalarına katlanarak hata ve kusurlarında hoşgörülü olması, alçak gönüllü olması, sözünün eri olmasına fütüvvet denir.[511]

Abbasi Halifesi Nâsır Lidînillâh, Müslüman hükümdarlara elçiler ve fermanlar gönderip fütüvvet teşkilatına katılmaları için davet eder. I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1204) bu çağrıya olumlu cevap verir[512] ve başta Şeyh Nasîrüddin Mahmûd bin Ahmed el-Hoyî (Ahi Evran) olmak üzere Bağdat'tan Anadolu'ya gelen kişilerin irşat faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için Anadolu'nun neredeyse tümünde tekke ve zaviye inşa ettirir.[513] Zaviye, Ahîlerin ibadet için çekildiği, mensuplarının barındığı, halka dini eğitim ve öğretimin verildiği yerlerdir.[514] Zaviye, tenha yer, köşe, bucak anlamına da gelmektedir. Zaviyelerin Anadolu'nun fethinde, Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında büyük rolleri olmuştur. Bunların yöneticilerine de "*Ahî*" denirdi.[515]

Ahîlik; sosyal, kültürel, siyasi ve ticari alanlara olumlu katkısıyla; huzurlu ve güvenli bir toplum oluşmasına yardımcı olmuştur. Bu güvenli ortam sayesinde Anadolu'ya

---

508 Namık Sinan Turan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", *İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı: 52/2, İstanbul 2006, s. 152.
509 Kazıcı, a.g.m., s. 540.
510 Mefail Hızlı, "Ahiliğin Anadolu'daki Gelişim Süreci", *Ahilik*, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli 2011, s. 17.
511 Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt: 12, İstanbul 1996, s. 259.
512 Turan (2011), a.g.e., s. 320.
513 Kazıcı, a.g.m., s. 540.
514 Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ahi Şecere-Nâme ve Fütüvvet Nâmelerine Göre Ahi Zaviyeleri", *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri*, Konya Ticaret Odası, Konya 2013, s. 67.
515 Haşim Karpuz, "Ahi Zaviyelerinden Örnekler", *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri*, Konya Ticaret Odası, Konya 2013b, s. 58.

büyük bir göç başlamış; sosyal refah, bilimsel çalışmalar ve kültürel faaliyetler gelişmiştir.[516]

Moğol saldırılarından kaçarak Büyük Selçuklu Devleti'ne sığınan Türkmenler, asayişin sağlanması ve ekili alanların korunması bakımından tehlike olarak görüldüğünden Anadolu'ya yönlendirilmiştir. Anadolu'ya geldiklerinde ise aşiret şeklinde yerleşmeleri engellenmiş ve parçalanarak yerleşik düzene geçmelerine önem verilmiştir. Aşiret yapısına bağlılığın eksikliğini ise Ahî Teşkilatı doldurmuştur.[517]

Türkmen göçünün çok yoğun olmasından dolayı bu dönemde Anadolu Selçuklu Devleti yurt edinme ihtiyacına tam olarak karşılık verememiştir. Devletin siyasi olarak da zayıf duruma düştüğü bu dönemde Ahîlik Türkmenlerin umudu olmuştur.[518]

Ahî Teşkilatı, Anadolu'ya geldiklerinde ağırlıklı olarak uç bölgelere ve köylere göçen Türkmenleri örgütleyip yerleşik hayata geçmelerine ve ekonomiye katılmalarına yardımcı olmuştur.[519] Ayrıca okuma yazma ve dinî bilgileri az olan ve mesleklerle ilgili bilgi sahibi olmayan insanlara; Ahi örgütleri meslekleri öğretmiş, dinî bilgileri vermiş ve okuma yazma öğretmiştir.[520] Bu sayede Anadolu'daki ekonomik hayatta Türkmenlerin de ağırlıklı olarak söz sahibi olması sağlanmıştır.[521]

Türkmen esnaf ve sanatkârlar Anadolu'ya geldiklerinde Hristiyan esnaf ve sanatkârlarla rekabet etmede zorlanmıştır.[522] Ahi Teşkilatının desteği ve koruması sonucunda Türkmenler kısa zamanda başarı elde etmişler ve Hristiyan halkın kontrolündeki ekonomik ve ticari hayat Türkmenlerin lehine dönmeye başlamıştır.[523] Böylece Türk esnaf ve sanatkârı arasında hem güçlü bir dayanışma ve yardımlaşma meydana gelmiş hem de yerli Bizans sanatkârlarıyla rekabet edebilecek bir ortam

516 Hacıgökmen (2012), a.g.m., s. 277.
517 Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992, s. 72.
518 R. Turan, G. Kırpık, a.g.m., s. 498.
519 O. Çetin, a.g.e., s. 177.
520 Koca (2011), a.g.e., s. 448.
521 O. Çetin, a.g.e., s. 176.
522 O. Çetin, a.g.e., s. 176-177.
523 Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 80.

oluşmuştur.[524] Hatta zamanla öyle bir duruma gelmiştir ki Gayrimüslim halk Türkmenlerin üstünlüğünden faydalanabilmek için Ahî Teşkilatı'na girmiş ve birçoğu da Müslümanlığı seçmiştir.[525]

Ahî Teşkilatları; İslâmî değerlere bağlı, millî-manevi değerlere saygılı ve işini iyi bilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamışlardır.[526] Bu amaçla gündüzleri mesleki eğitim verdikten sonra akşamları da ahlaki ve dinî kitaplar[527] ile Kur'an-ı Kerim okumasını öğretirlerdi.[528] Bu eğitim faaliyetlerini günümüzdeki halk kütüphanelerinin işlevine benzer bir anlayışla sürdürmektelerdi.[529]

Ahiler spora ve eğlenceye de çok önem verirlerdi. Cirit, güreş ve kılıç kalkan oyunlarını oynarlar[530] ayrıca akşamları da çalgı eşliğinde türküler söyleyip eğlenirler ve raks ederlerdi.[531] Yapılan eğitime bakıldığında Ahî Teşkilatlarında yaşam boyu devam eden bir eğitim anlayışının olduğunu görmekteyiz.[532]

Üyelerin borçlanırken birbirlerine zincirlime kefil olması aralarında oluşacak sert rekabeti engellemiştir.[533] Rekabetin olmamasından dolayı iflaslara ve dolayısıyla da işsizliğe çok fazla rastlanmamıştır.[534]

Ahî teşkilatı sayesinde halka satılan mal ve hizmetlerin kalitesi artırılmış ve fiyat düzeyleri kontrol altında tutulmuştur. Ahî Teşkilatının eğittiği çıraklar, kalfalar ve

---

524 Selahattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2012, s. 86.
525 O. Çetin, a.g.e., s. 177.
526 Halil İnalcık, "Ahilik, Toplum, Devlet", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara 1999, s. 192.
527 Çağatay, a.g.e., s. 93.
528 Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1990, s. 37.
529 Sadi Bayram, "Ahîliğe Genel Bir Bakış, Ahlâk ve Hoşgörü", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s. 585.
530 S. Bayram (1996), a.g.m., s. 587.
531 Mehmet Şeker, "Ahîliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, s. 617, 618.
532 Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Ankara 1991, s. 145, 146.
533 Nesimi Yazıcı, "Lonca Sisteminde İşsizlik Sigortası", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, sayı: 7, Eylül 1994, s. 60, 61.
534 Osman Akkuş, "Ahilik Teşkilatına Tarihsel Bir Perspektiften Bakış", M. Fatih Köksal (Ed.), *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları*, Kırşehir 2005, s. 37.

ustalar işini sağlam, kaliteli yaparlar ve fiyatların da uygun olmasına dikkat ederlerdi.[535]

Fiyatların Ahî Teşkilatınca tespit edilmesi karaborsayı önlemiş ve haksız yere yüksek kazanç elde etmenin önüne geçilmiştir. Ayrıca hatalı ürün satılması veya garanti dâhilinde zarar görmesi halinde yenisi ile değiştirmesi söz konusu olmaktaydı ki bu sistem, günümüzdeki tüketiciyi koruma yasasına benzer bir sistemdir.[536]

Ahilik, esnaf ve sanatkâra hammadde temininde de yardımcı olarak bugünkü anlamda kooperatifleşmeyi sağlamıştır. Ahi, ihtiyaç duyduğu hammaddeyi mesleğine ait teşkilattan almak, teşkilat da üyelerine ucuz hammadde bulmak zorundaydı. Ayrıca, Ahilikte israf ekonomisine de hoş bakılmamış, ihtiyaç kadar tüketme, eldekinin fazlasını ise ihtiyacı olanlarla paylaşma anlayışı yüceltilmişti.[537]

Ahî Teşkilatlarına ait her meslek grubuna ait bir esnaf sandığı (orta sandığı) kurulmuştur. Sandıklara aktarılan paralar ihtiyaç duyan esnaf ve sanatkâra %1 nema karşılığı olarak borç verilmekteydi. Ayrıca esnaftan fakir durumda olup da ölenler olursa cenazeleri ve diğer hayır giderleri bu sandığın kaynaklarından karşılanmaktaydı.[538] Bu esnaf sandıklarının kurulma amacı bir nevi sosyal güvenlik hizmeti vermektir. Mesleğini devam ettirenlerin, meslekte çalışırken sakat kalanların, mesleğinden emekli olanların veya mesleğini icra ederken iflas edenlerin (düşkün durumuna düşme) geçimlerini sağlaması amaçlanmıştır.[539] Usta, çırak ve kalfaların ödemiş oldukları aidatlar, sınav harçları ile bağışlar ve mülklerden elde edilen gelirler bu sandığın gelir kaynağını oluşturmaktadır. [540]

---

535 Şeker (1996), a.g.m., s. 608.
536 Ali Yılmaz Gündüz, M. Kaya, C. Aydemir, "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, cilt: XIV, sayı: II, Afyon 2012, s. 47.
537 İbrahim Durak, A. Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 15, sayı: 2, Isparta 2010, s. 158.
538 Yazıcı, a.g.m., s. 61.
539 O. Akkuş (2005), a.g.m., s. 37.
540 Ahmet Gökbel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik İşlevleri**",** *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, M. Fatih Köksal (Ed.), Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2007, s. 157.

Günümüzde Ahî geleneğinin "*Yâren Kültürü*" adı altında Kütahya (Gediz, Simav ve Tavşanlı), Çankırı, Isparta (Yençeköy, Eğridir, Şarkikaraağaç), Manisa (Kula) ve Kırşehir gibi bazı şehirlerde hâlen devam ettiği görülmektedir. Buralara her yaş grubundan kişiler gelmekte olup, amaç sadece konuk ağırlamak olmayıp gençlerin eğitilmesi fonksiyonu da mevcuttur. Bu bakımdan yâren odaları; eğlendirici, dinlendirici ve eğitici fonksiyonları yanında insanların aralarındaki problemlerin çözümlendiği, ortak çarelerin bulunduğu bir yer görevini de yerine getirmektedir.[541]

Buralara her yaş grubundan kişiler sürekli devam ederler. Amaç sadece konuk ağırlamak değildir. Gençleri eğitme görevleri de vardır. Yâran odaları; eğlendirici, dinlendirici ve eğitici fonksiyonları yanında, bölgesel problemlerin çözümlendiği, ortak çarelerin bulunduğu bir mekân görevini yerine getirir.[542]

1240 Babailer İsyanı ve 1243 Kösedağ Savaşı yenilgisi ile gelen Moğol istilası sonrası kasaba ve köylerde devletin otoritesinin neredeyse yok olduğunda bu boşluğu Ahî Teşkilatı doldurur.[543] Ahîler özellikle şehirlerde kendini daha fazla hissettirmiş ve siyasi anlamda dikkate alınır hâle gelmişti.[544]

Ahîler; Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra bu topraklarda birliğin sağlanıp korunmasında ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında büyük katkılar sağlamışlardır.[545] Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda da katkıları olmuştur.[546]

Kısacası Ahîlik, XII. yüzyıl Anadolu'sunda tasavvuf ögelerinin esas alındığı toplumsal bir dayanışma örgütüyken zamanla meslek örgütlenmesine dönüşmüş[547] ve eğitimin, üretimin, denetimin, tüketici memnuniyetinin ve güvenliğin esas olduğu çok amaçlı bir kurum haline gelmiştir. Ahî Teşkilatı, üyelerine iktisadi ve ticari konularda yardımcı olurken devlete ise eğitim, denetim ve asayiş alanlarında

---

541 Fahri Solak, *Ahilik*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2009, s. 16.
542 Solak, a.g.e., s. 16.
543 Mustafa Akkuş, "Moğol İstilası Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri*, Konya Ticaret Odası, Konya 2013, s. 33.
544 Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 162.
545 Baki Çakır, İ. Gümüş, *Ahilik*, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli, 2011, s. 20.
546 M. Akkuş (2013), a.g.m., s. 31.
547 Turan (2006), a.g.m., s. 152.

yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük katkıları olmuştur. [548]

[548] Gündüz (2012), a.g.m., s. 43, 48.

4. SONUÇ

1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış ve Anadolu Türk yurdu haline gelmiştir. Türkler, Anadolu'ya temelli yerleşmek ve Anadolu'yu vatan yapmak için aileleri ile birlikte büyük kitleler halinde gelmişlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti sultanı Kutalmışoğlu Süleyman, tahta çıkar çıkmaz (1075) ilk olarak Konya ve havalisini Rumlardan almış ve daha sonra da İznik'i alarak devletin başkenti yapmıştır. Böylece Anadolu'nun Türk yurdu olmasını sağlayan Anadolu Selçuklu Devleti'nin temelleri atılmıştır. II. Kılıç Arslan, Miryokefalon (1176) Zaferi ile de Bizanslıların, Selçukluları Anadolu'dan kovma ümidini tamamen yok etmiş ve Türklerin bu topraklarda kalıcı olması sağlamıştır.

Türklerin şehirleşmesinin başlangıcı Selçuklulardan çok önceki zamanlara Göktürkler zamanına kadar dayanır. Türkler bu dönemde yerleşik hayata geçmeye başlamışlar ve bu tarihten sonra hiçbir zaman yılın tamamında durmaksızın, başıboş ve sürekli yer değiştiren bir göçebe zümresi olmamışlardır. Sadece iklim bakımdan uygun olan iki, üç veya dört mekân arasında hareket etmişlerdir ki bu da yarı-göçebe bir hayattır.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde de yerleşik hayata devam etmişlerdir. Ele geçirdikleri şehirlerde ilk olarak gayrimüslim mabedlerini cami/mescit veya tekke/zaviyeye çevirmek suretiyle dini ve sosyal yapıların etrafında yerleşmişlerdir. Zamanla yeni şehirler de kurmuşlardır.

Türklerin sosyal hayatlarını düzenleyen en önemli kurumlar, zorlamayla değil yıllarca süren bir süreç içinde ve kendi istekleri ile seçmiş oldukları İslamiyet ve Orta Asya'dan getirdikleri Türk kültürünü referans alan Ahî Teşkilatı ve vakıflardır.

Ahî teşkilatı sayesinde Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılanmış ve meslek edinmeleri sağlanmıştır. İlimde, sağlıkta, eğitimde, şehirleşmede, toplumsal bütünleşmede ve nihayet Anadolu'nun bir Türk yurdu olmasında Ahiliğin büyük katkıları olmuştur. Vakıflar sayesinde de tabiatın imkânlarından daha fazla faydalanma şansı elde edilmiş ve ekonomik-sosyal

farklılıklar en aza indirilerek fertler arasında barış sağlanmış, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ruhu artırılarak devletin sosyal devlet olduğu vatandaşlarına hissettirilmiştir.

Anadolu'nun dini ve ekonomik hayatında gönül erlerinin de önemli yerleri bulunmaktadır. Gâziyan-ı Rum, Ahîyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rum ile Anadolu velileri, şeyhleri, mutasavvıflar ve tekke şairleri Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma konusunda oldukça önemli rol oynamışlardır.

KAYNAKÇA

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2011.

AKDAĞ Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

AKKUŞ Mustafa, "Moğol İstilası Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri*, Konya Ticaret Odası, Konya 2013, ss. 31-45.

AKKUŞ Osman, "Ahilik Teşkilatına Tarihsel Bir Perspektiften Bakış", M. Fatih Köksal (Ed.), *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları*, Kırşehir 2005, ss. 27-41.

AKSARAYÎ Kerîmüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

AKŞİT Ahmet, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 5.1, Çankırı 2014, ss. 67-88.

ALTINTAŞ Ahmet, *Türkiye Selçuklularında Sosyal ve Ekonomik Hayat*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1998.

ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Çev. Kemal Yavuz ve M.A. Yekta Saraç), Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2010.

ATAGARRİEV Egen, "Selçuklular ve Ataları", (Türkmen Türkçesi'nden Aktaran: Mustafa Kalkan), *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Aydın Sayılı Özel Sayısı-III*, cilt: 9, sayı: 27, Ankara 1997, ss. 943-953.

ATANİYAZOV Soltanğa, "Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği", *Bilig*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 10, Ankara Yaz 1999, ss. 1-30.

ATASOY Nurhan, *Derviş Çeyizi*, İstanbul 2016.

ATASOY Nurhan, "Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme", *Sanat Tarihi Yıllığı*, cilt: 4, İstanbul 1971, ss. 111-151.

BAĞLIOĞLU Ahmet, "Türklerde İslamlaşma ile Birlikte Mezhep Hareketleri Üzerine Bir Araştırma", Fırat Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, Elazığ 1997.

BAKIR Abdülhalik, *Orta Çağ İslam Dünyası'nda Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara 2005.

BARKAN Ömer Lütfü, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Malî ve Hukukî Esasları (I. Cilt Kanunlar)*, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1943.

BAYKARA Tuncer, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014.

BAYKARA Tuncer, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 252, Ankara 2001.

BAYRAM Mikail, "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* sayı: 10, Konya 2001, ss. 1-11.

BAYRAM Mikail, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya 2003.

BAYRAM Sadi, "Ahîliğe Genel Bir Bakış, Ahlâk ve Hoşgörü", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, ss. 583-598.

BAYRAM Sadi, "Anadolu Selçuklu Vakfiyeleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Anadolu Selçuklu Vakfiyeleri*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri, 25-26 Nisan 1994, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995, ss. 135-147.

BAYRAM Selahattin, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2012, ss. 81-114.

BIÇAK Sedat, *Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın*, İstanbul 2007.

BİLGİSEVEN Amiran Kutkan, "Prof.Dr. Mehmet Ersöz'e Göre Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 44, İstanbul 1986, ss. 15-45.

BOZKURT Nebi, "Sarık", *DİA,* cilt: 36, İstanbul 2009.

BOZKUŞ Metin, "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dini ve Mezhebi Yapı", *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 2, Sivas 2001, ss. 249-257.

CAFEROĞLU Ahmet, "Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Yörük Üçlüsü", *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, cilt: V, İstanbul 1973, ss. 75-86.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, e Yayınları, İstanbul 1994.

CAN Sevim, *Selçuklular Döneminde Kadın*, Ufuk Ötesi Yayınevi, İstanbul 2008.

CAN Şefik, *Mevlâna, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, 6. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

CİN Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya 1988.

CİN Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988.

ÇAĞATAY Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

ÇAKIR Baki, İ. Gümüş, *Ahilik*, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli 2011.

ÇELİK Celaleddin, "Mevlana'nın Fikirlerinin Türklerin Dini Hayatına Etkileri", *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 12, Kayseri 2002, ss. 21-38.

ÇELİKCAN Hüseyin, "Türk-İslam Kucaklaşması Hoca Ahmet Yesevi ve Bilinmesi Gereken Gerçekler", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, ss. 365-374.

ÇETİN Kenan, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2014.

ÇETİN Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981.

DOĞAN İsa, *Türklük ve Alevîlik,* Moralite Yayıncılık, İstanbul 2010.

DOĞRU Halime, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1995.

DURAK İbrahim, A. Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 15, sayı: 2, Isparta 2010.

DURMAZ Sayime, "Haçlılar, Bizans ve Selçuklular", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, A. Y. Ocak (Ed.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 3062-1, cilt: 1, Ankara 2006, ss. 37-53.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Çev. A. Sait Aykut), YKY Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

Ebü'l-Hasen el-Bağdâdî "Alî b. İbrâhîm el-Karî", *Muhyiddîn İbn ul-"Arabî"nin Menkıbeleri*, (Çev. Abdulkadir Şener, M. Rami Ayas), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, cilt: IX, Ankara 1972.

ECER Ahmet Vehbi, "Tarihte Türkler, İslamiyet ve Mezhepleri", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II,* cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, ss. 485-501.

EKİNCİ Yusuf, *Ahilik,* Ankara 1991.

EKİNCİ Yusuf, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1990.

ERAVŞAR Osman, "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler, Orta Çağ,* cilt: 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 333-343.

ERER Sezer, E. Atıcı, "Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler", *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* cilt: 36, sayı: 1, Bursa 2010, ss. 29-32.

ERSAN Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.

FIĞLALI Ethem Ruhi, "Hünkâr Hacı Bektaş Veli", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, ss. 317-336.

GORDLEVSKİ Vladimir, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev. Azer Yaran), Ankara 2018.

GREGORY Timothy E., *Bizans Tarihi*, (Çev. Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

GÖKBEL Ahmet. "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik İşlevleri", *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, M. Fatih Köksal (Ed.), Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, 2007, ss. 149-162.

GÖKYAY Orhan Şaik, *Dedem Korkut'un Kitabı*, İstanbul 1973.

GÜNDÜZ Ali Yılmaz, M. Kaya, C. Aydemir, "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, cilt: XIV, sayı: II, Afyon 2012.

GÜNDÜZ Tufan, *Bozkırın Efendileri-Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.

GÜRBÜZ Osman, *Anadolu Selçukluları Döneminde Erzurum (1202-1318)*, Aktif Yayınevi, Ankara 2004.

GÜLLÜLÜ Sabahattin, *Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.

HACIGÖKMEN Mehmet Ali, "Ahi Şecere-Nâme ve Fütüvvet Nâmelerine Göre Ahi Zaviyeleri", *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri*, Konya Ticaret Odası, Konya 2013b, ss. 67-77.

HACIGÖKMEN Mehmet Ali, "Anadolu'da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Hâline Dönüşmesi ve Tımar Sistemine Yansımaları (Ankara Örneği)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Konya 2012, ss. 263-292.

HACIGÖKMEN Mehmet Ali, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, S. Ü. Türkiyat Enstitüsü Yayını, Konya 2013a, ss. 393-423.

HIZLI Mefail, "Ahiliğin Anadolu'daki Gelişim Süreci", *Ahilik,* Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli 2011, ss. 17-40.

İbn Bîbî, *Selçukname*, İstanbul 2010.

İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Alaiyye Fi'l-Umuri'l-Alaiyye (Selçuk Name)*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt: I, Ankara 1996a.

İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Alaiyye Fi'l-Umuri'l-Alaiyye (Selçuk Name)*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt:II, Ankara 1996b.

İLHAN Avni, "Şiilik ve Ana Prensipleri", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II,* cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, ss. 375-396.

İNALCIK Halil, "Ahilik, Toplum, Devlet", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları,* Ankara 1999.

KAFESOĞLU İbrahim, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, cilt: XIII, İstanbul 1958, ss. 117-130.

KAFESOĞLU İbrahim, "Alparslan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 02, İstanbul 1989, ss. 526-530.

KAHYA Esin, "Anadolu Selçuklularında Bilim", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi,* cilt: 5, sayı: 13, Ankara 1990, ss. 53-79.

KAHYA Esin, "Anadolu Selçuklularının Bilimsel Faaliyetinin Genel Bir Değerlendirmesi", *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi 5-6 Mayıs 2003, Anadolu Selçuklularının Bilimsel Faaliyetinin Genel Bir Değerlendirmesi,* Selçuk Üniversitesi, Konya 2003, ss. 245-252.

KARA Seyfullah, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki", *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara Kış 2014, sayı: 68, ss. 169-182.

KARAHAN Rana Ece, "Eski Türklerde Şehircilik", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, sayı: 48, Erzurum 2012, ss. 425-440.

KARPUZ Haşim, "Ahi Zaviyelerinden Örnekler", *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri*, Konya Ticaret Odası, Konya 2013, ss. 57-66.

KAYAOĞLU İsmet, *İslâm Kurumları Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, yayın no: 168, Ankara 1985.

KAZICI Ziya, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt: 1, İstanbul 1988.

KEJANLI Devrim Türkan, "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi", *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 5, Number: 3, Diyarbakır 2010, ss. 287-302.

KEMALOĞLU Muhammet, "XI.-XIII Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Sosyal Zümreler", *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, sayı: 4, Gümüşhane Haziran 2011.

KEMALOĞLU Muhammet, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar", *Hikmet Yurdu, Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, cilt: 7, sayı: 13, Ankara 2014, ss. 289-301.

KESİK Muharrem, "Sultan Alp Arslan Nasıl Öldürüldü?", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Dergisi*, Konya 2016, ss.95-115.

KILIÇ M. Erol, "Ekberiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 10, İstanbul 1994.

KILIÇ M. Erol, "Ekberiyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, Semih Ceyhan (Ed.), İSAM Yayınları, İstanbul 2015, ss. 337-370.

KIRPIK Güray, "Bir Yaygın Eğitim Kurumu Ahilik ve Mesleki Eğitim", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 679-688), Grafiker Yayınları, Ankara 2018.

KIRPIK Güray, "İlk Türk İslam Devletlerinde Eğitim", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 637-677), Grafiker Yayınları, Ankara 2018.

KOCA Salim, "İslam Medeniyeti Çevresinde Türk İmajı", Gazi üniversitesi, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, cilt: 1 sayı: 6, Ankara 2010, ss. 119-153.

KOCA Salim, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

KOCA Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi (II. Cilt Malazgirt'ten Miryokefalon'a 1071-1176)*, KaraM Araştırma ve Yayıncılık, Çorum 2003.

KOÇ Yunus, "Selçuklular Döneminde Anadolu'da Köyler ve Köylüler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, A. Y. Ocak (Ed.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 3062-1, cilt: 1, Ankara 2006, ss. 293-298.

KÖKER Ahmet Hulusi, "Selçuklu ve Osmanlı Devirlerinde Tıp Eğitimi ve Öğretimi", *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, Kayseri 1992, ss. 23-48.

KÖPRÜLÜ M. Fuad, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, cilt: VII, sayı: 25-26-27, TTK Basımevi, Ankara 1943.

KÖPRÜLÜ M. Fuad, "Ortazaman Türk-İslam Feodalizmi", *Belleten*, No. 19'dan Ayrı Basım, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

KÖPRÜLÜ M. Fuad, "Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* cilt: XXVI, sayı: 1, Temmuz 2011, ss. 201-233.

KÖPRÜLÜ M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.

KÖYMEN Mehmet Altay, "Alparslan Zamanı Türk Giyim Kuşamı", *Selçuklu Araştırma Dergisi*, sayı: 3, Ankara 1971, ss. 61-79.

METİN Tülay, "Selçuklular Çağında Şehir Hayatı", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 507-550), Grafiker Yayınları, Ankara 2018.

METİN Tülay, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", Selçuk Üniversitesi, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sayı: 6, Konya 2017, ss. 35-52.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Fîhi Mâ Fîh*, (Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu), İstanbul 2000.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Mektuplar*, (Çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1999.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: I, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000a.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: II, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000b.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: III, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000c.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: IV, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000d.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: V, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000e.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, *Dîvân-ı Kebîr*, cilt: VI, (Haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 2000f.

MUMCU Ahmet, "Sunuş", *İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlâna Sempozyumu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurul Yayınları, Konya 1994.

OCAK Ahmet, "Selçuklular Döneminde Şii-Sünni İlişkisi", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, ss. 401-418.

OCAK Ahmet Yaşar, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018a.

OCAK Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018b.

OKUDAN Gülseri, "X. Yüzyılda Çinlilerin ve Arapların Türkistan'da Hâkimiyet Mücadelesi: Talas Meydan Muharebesi", *Avrupa Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, cilt: 5, Sayı: 11, Antalya 2018, ss. 28-51.

ORAL Osman, "Ahmed Yesevi İle Emirci Sultan'ın Anadolu Türk İslam Medeniyetinin İhya ve İnşasındaki Yeri ve Önemi" *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevi, Uluslararası Sempozyumu*, cilt: 2, İstanbul 2016, ss. 1093-1112.

ÖGEL Bahaddin, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi*, cilt: 5, Ankara 1962.

ÖGEL Bahaddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1978.

ÖNGÖR Sami, "Ortadoğu Ülkelerinde Göçebe Hayatın Bugünkü Şartları ve Göçebe Nüfusun Sedantarizasyonu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt: 19, sayı: 1, Ankara 1964, ss. 145-160.

ÖZBEK Abdullah, "Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşmasında Yunus Emre'nin Rolü", *Selçuk Üniversitesi, III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, Konya 2004, ss. 253-278.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 37-53), Grafiker Yayınları, Ankara 2018b.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, "Selçuklu Çağında Kırsal Hayat: Göçebeler ve Köylüler", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 551-558), Grafiker Yayınları, Ankara 2018c.

ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, "Selçukluların Kökeni", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 19-36), Grafiker Yayınları, Ankara 2018a.

PAYDAŞ Kazım, "Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 Y.Y. Da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 8, France October 2013, p. 457-481.

PEHLİVANLI Hamit, "Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri", *Tarih Selçuklular'dan Bugüne El Kitabı*, Ahmet Nezihi Turan (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2004.

POLAT M. Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası: Karaçuk'tan Aziz George Kolu'na*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.

Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh* (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk), (Çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), İstanbul 2014.

SEZGİN Abdulkadir, "İslam Düşüncesinde Tarikat ve Bektaşi Tarikatı", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, ss. 337-358.

SEVİNÇ Nejdet, "Eski Türklerde Kadın ve Aile Hukuku", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: 8, İstanbul Ekim 1980, ss. 17-74.

SOLMAZ Sefer, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2014, sayı: 35, ss. 545-575.

SOLAK Fahri, *Ahilik*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2009.

SÜMER Faruk, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkmenler Mi Geldi?", *Belleten*, cilt: XXIV, sayı: 96, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1960, ss. 567-594.

SÜMER Faruk, *Eski Türklerde Şehircilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

SÜMER Faruk, *Oğuzlar: Türkmenler, Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, Ana Yayınları, İstanbul 1980.

SÜMER Faruk, *Oğuzlar: Türkmenler,* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.

SÜMER Faruk, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI, İstanbul 1952, ss. 509-523.

SÜMER Faruk, "Selçuklular", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 36, İstanbul 2009.

SÜMER Faruk, "Üçoklar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 42, İstanbul 2012.

Sultan Veled, "Sultan Veled Divânı Tercümesi", (Çev. Şadi Aydın - Elvir Musiç), cilt: I-II, Konya 2015.

SÜSLÜ Özden, *Tasvirlere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989.

ŞAHBAZ Mehibe, "XVI. yüzyıl Anadolusu'nda Oğuz Boylarının Yerleştikleri Yerlerin Sancaklara Dağılımı", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 26, sayı: 3, Adana 2017, ss. 45-59.

ŞAHİN H. Murat, *Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi*, 2. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara 2003.

ŞEKER Mehmet, "Ahîliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996.

ŞEKER Mehmet, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İkdisadi Hayatı İle Ahilik,* Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.

TABAKOĞLU Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

TANERİ Aydın, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Bilge Yayınları, Konya 1978.

TATAR Taner, M. Dönmez, "Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2008, ss. 194-202.

TEZCAN Hülya, "Ferace*", DİA, XII*, İstanbul 1995.

TİMURTAŞ Faruk Kadri, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1972.

TOGAN Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, cilt: 1, İstanbul 1981.

TURAN Namık Sinan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", *İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı: 52/2, İstanbul 2006, ss. 151-187.

TURAN Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.

TURAN Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.

TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

TURAN Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi,* cilt: I-II, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1978.

TURAN Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları, sayı: VII, Ankara 1988.

TURAN Osman, "Türkler ve İslamiyet", *Türkler*, cilt: IV, Ankara 2002, ss. 290-304.

TURAN Refik, G. Kırpık, "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 479-505), Grafiker Yayınları, Ankara 2018.

TURAN Refik, “Sultan Alp Arslan (1063-1072)”, Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 79-88), Grafiker Yayınları, Ankara 2018a.

TURAN Refik, “Türklerin Anadolu’ya Akınları ve Malazgirt Zaferi’nden Önce Anadolu’da Türk Varlığı”, Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 233-255), Grafiker Yayınları, Ankara 2018b.

TÜRKAY Cevdet, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1979.

ULUDAĞ Süleyman, “Fütüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt: 12, İstanbul 1996.

USLU Recep, “Selçuklularda Müzik ve Literatürü”, *Türkler-Orta Çağ*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, cilt: 6, ss. 162-173.

USLU Recep, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, Konya 2015.

UYUMAZ Emine, “Selçuklu Türkiye’sinde Defin ve Taziye Merasimlerine Dair”, *TYB Akademi, Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi-Osman Turan ve Selçuklular*, sayı: 12, Ankara Eylül 2014, ss. 139-153.

UZLUK Feridun Nafiz, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Yayınları, VIII. Dizi, Ankara 1988.

ÜNVER A. Süheyl, *Selçuk Tababet*i, Ankara 2014.

VLADİMİRTSOV B.Y. *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı-Moğol Göçebe Feodalizmi*, (Çev. Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

YAKUPOĞLU Cevdet, "Selçuklularda Vakıf Kurumu", Refik Turan (Ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (s. 559-598), Grafiker Yayınları, Ankara 2018.

YASA Azize Aktaş, "Anadolu Selçukluları Dönemi Hoşgörü Ortamında Müslüm-Gayri Müslüm İlişkileri", *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, ss. 419-438.

YAZICI Nesimi. "Lonca Sisteminde İşsizlik Sigortası", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, sayı: 7, Eylül 1994, ss. 59-62.

YILDIZ Doğan, *Çağlar Boyu Türklerde Spor*, Telebasım Yayıncılık, İstanbul 2002.

YILMAZ Anıl, C. Telci, "Türk Kültürü Terminolojisinde Göç Kavramı Üzerine", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt: 7, sayı: 2 (Haziran 2010), Ankara 2010, ss. 14-33.

YURTAYDIN Hüseyin Gazi, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

YUVALI Abdulkadir, "Anadolu'da Türk Kimliğinin Oluşması İle İlgili Bazı Tespitler." *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, cilt: 8, sayı: 23, Ankara 1996, ss. 439-449.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Müzeyyen KARAKAŞ
Doğum Yeri	Ankara
Doğum Tarihi	01.08.1963

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Gazi Üniversitesi
Fakülte	Mesleki Eğitim Fakültesi
Bölüm	Ticaret Eğitimi Bölümü

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**KPDS (…..) ÜDS (….) TOEFL (….) EILTS (….)**
…	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Çankırı Şehit Korhan Kuruçay Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Görevi/Pozisyonu	Muhasebe Bölüm Şefi, Öğretmen
Tecrübe Süresi	33 yıl

KATILDIĞI

Kurslar	1. Bilgisayar Kursu, Karabük Özel Bildem Bilgisayar Dilleri Eğitim Merkezi, 28.09.1987-22.10.1988, 345 saat. 2. Bilgisayar Kullanım Kursu, Çankırı Milli Eğitim Müdürlüğü, 08.01.2011-26.01.2011
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Abdülhalik Renda Mah. Nergiz Sok. İkizler Sitesi C Blok Daire:19 18100 - ÇANKIRI
E-mail	allperenler@hotmail.com